چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

کتێبی شەشەم

نووسینی فەلەکەدین کاکەیی

وەرگێرانی شێرزاد هەینی

چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

فەلەکەدین کاکەیی

ئەو کتێبە بە زمانی عەرەبی لە ساڵی ٢٠١١ لە هەولێر چاپکراوە

ناوی کتێب: چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

نووسەر: فەلەکەدین کاکەیی

بابەت: وتاری فەلسەفی

وەرگێڕانی: شێرزاد هەینی

پێڕست

ئەو پەیڤە دەکەمە پێشەکی

فەلەکەدین کاکەیی

سەرەتایەك لەسەر هۆشمەندی

بەشی یەکەم

چرکەساتی هۆشمەندی

بەشی دووەم

کودەتایە رۆحییەکە نۆرە و دەورانی زۆرە

بەشی سێیەم

چرکەساتی دوا هەڵسانەوەکە

بەشی چوارەم

فەلسەفە لەبن پێی ژنانە

چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

فەلەکەدین کاکەیی

ئەو پەیڤە دەکەمە پێشەکی

هەر لە سەردەمی رۆژنامەی (ئەلتەئاخی)ی بەغدا و وتارە کورتانەکانی دوا لاپەڕەکانی ئەو رۆژنامەیە، کە دەنگ و رەنگ و سیاسەت و شانازی کوردستان بوو، ئازایانەش لەناو بەغدا دەردەچوو، ئێمە ئەو پیاوەمان ناسی و خۆشمان ویست، کە ئازایانە وەڵامی ناحەزانی کوردی دەدایەوە.

دوای چەند ساڵ، هەر لە بەغدا لەناو کۆنە کتێبەکانی بازاڕی سەرای کتێبفرۆشان، رۆمانێکم بە زمانی عەرەبی بە ناوی (بیتاقەی یانسیب) بینی، کە لە نووسینی ئەو بوو، رۆمانەکەم کڕی و هەتا ساڵانێکی زۆریش وەك شانازی هەڵمگرتبوو، بەوەش ئەو پیاوەم زۆرتر خۆشویست.

کە ئەو لە ناو شۆڕش و حزبەکەی، ناو و دەنگێکی راستگۆ و خاکی و بە هەڵوێست دەردەکەوێت، زۆرتر قەڵەم و هزرەکەی پایەدارتر دەکات، لە پۆستە سیاسی و حزبی و حکومی و ناحکومییەکانی، ئەو وەك کەسێکی رووناکبیر و ئاشتیویست و بە بەرهەم ناودار دەبێت .

لەلایەن کاك (زریان کاکەیی)یەوە، وەك هاوڕێیەکی فەلەکەدین کاکەیی و رەزامەندی خاتوو (ناز فەلەکەدین کاکەیی) داوام لێکرا، ئەو کتێبە وەربگێڕمە سەر زمانی کوردی، تا ئەو خوێنەر و خوێندکارانی لەسەر هزر و نووسینەکانی ئەو کار دەکەن، سوودی لێ وەربگرن، بە شانازییەوە پێشنیارەکەم وەرگرت، بە خۆشییەوە چوومە ناو بابەتەکان، بێجگە لە وەرگێڕانەکەی، چێژم زۆر لە خوێندنەوە و هزرەکەی دەبینی، شانازیشم دەکرد من بەرهەمێکی رووناکبیری ئەو دەکەمە کوردی و کتێبخانەکەمانی پێ دەوڵەمەندە دەکەم .

بەڵام، لە تێگەیشتن و وەرگێڕانی زاراوە فەلسەفییەکان، بەتایبەتی سۆفیگەرایییەکان پەریشان دەبووم، بە کۆششی خۆم و یارمەتی هاوڕێیان، توانیم زۆریان شرۆڤە بکەم و دەستەواژەی گونجاویان بۆ دابنێم، رەنگە لە هەندێکیان هەڵەشم کردووە، بۆیە داوای لێبووردن دەکەم، ئەگەر مانا و ناوەکانم باش نەپێکابێت، یان هەر وشە عەرەبییەکانم دانابێتەوە .

کتێبە عەرەبییەکان، وتارە فەلسەفییەکانی مامۆستای گەورە فەلەکەدین کاکەیی زۆرن، هیوام وایە هەموولایەك کار لە وەرگێڕانی هەموو بابەتەکانی بکەن، چونکە بە راستی هزر و بۆچوون و فەلسەفەکانی زۆر پایەدارن، پێویست و پیرۆزە خوێنەرەکانمان لەو گەوهەرانە بێ بەش نەبن. دروود بۆ گیانی پاکی و شانازییش بۆ بەرهەم و هزرە رووناك و بە جورئەتەکانی فەلەکەدین کاکەیی.

شێرزاد هەینی

مانگی فبرایەری ساڵی ٢٠١٤

ستۆکهۆلم

فەلەکەدین کاکەیی

لە ویکیپیدیاوە، ئینسایکلۆپیدیای ئازاد

فەلەکەدین سابیر حەمود کاکەیی لەدایکبووی ساڵی ١٩٤٣ لە شاری کەرکوک ، کەسایەتی ناسراوی کاکەییەکان و کوردە و ئەندام پەرلەمانی یەکەم خولی پەرلەمانی کوردستان بووە، هەروەها لە کابینەکانی سێیەم و پێنجەم لە ئەنجوومەنی وەزیرانی حکومەتی هەرێم وەزیری رۆشنبیری هەرێمی کوردستان بووە، جگە لەوەش پێشتر ئەندامی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان بووە، هەروەها راوێژکاری سەرۆکی هەرێم مەسعوود بارزانی بووە، لەدوای رووخاندنی رژێمی سەدام دەستپێکی نووسینەکانی فەلەکەدین کاکەیی وەك کەسێکی چەپی کورد دەستی بە نووسین و کاری سیاسی کردووە لەگەڵ چالاکڤانانی سیاسیی عەرەبی عێراقیدا بووەتە سەرنووسەری رۆژنامەی (التاخی) لە بەغدا، کە ئەوکات یەکێك بوو لە بەربڵاوترین رۆژنامە عێراقییەکان. لە رێکەوتی ٣١ی تەمموزی ٢٠١٣ دا بە نەخۆشیەکی کتوپڕ کۆچی دوایی کردووە.

ەەندێك لە بەرهەمە چاپکراوەکانی:

- رۆمانی بیتاقەی یانسیب ساڵی ١٩٦٧، بەغدا بە زمانی عەرەبی.
- کورتەیەك لە شانۆی کوردی، موقەرات جەبەلی لە کوردستان لە ساڵی ١٩٨٤ بە عەرەبی.
- لە بارەی خوێندن لە کوردستان و لە شاخ ١٩٨٥
- کاروانی کاری بەرەیی ١٩٨٥
- گەلێك بێ رۆژنامەی رۆژانە، ١٩٨٨
- قەزافی و کێشەی کورد، بەشی یەکەم، ١٩٨٩
- رۆمانی (کیف علمونا الحقد) نووسەری سۆڤیەتی چۆلۆخۆف لە فارسی کردووە بە کوردی و لە ١٩٨٥ بڵاو بۆتەوە.
- کورتەیەکی بۆ لاوان نووسیوە، لە شاخ، بە زمانی کوردی و عەرەب
- ئەلزەمیر و ئەلحوریە بەشی یەکەم ٢٠٠٧
- ئەلزەمیر و ئەلحوریە بەشی دووەم ٢٠٠٨
- رۆناەی زەردەشت، بە کوردی

- ڕۆناەی زەردەشت، بە کوردی، ەەولێر ۲۰۰۹
- موتن نور
- دفاتر کاف، ەەولێر
- ایام راژان، یان razhan بە کوردی
- احتفالا الوجود
- البیت الزجاجی للشرق اوسەت
- لمن تتفتح الزەور
- عەلەوییەکان
- جۆرنالیزم
- شۆرشی ڕۆحی
- بێداری

چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

سەرەتایەك لەسەر هۆشمەندی (حیکمەت)

١

ئەوە کتێبی شەشەمە، زەنجیرەیەکە، لەگەڵ ناوهێنان و ناسینی چەند ئاکارێکیش، بە ئاماژە و نیشانەش، قسەمان لەسەر عیرفان و تەسەوف و ڕەنگدانەوەیان لەسەر فەلسەفە کردووە.

ئەو زەنجیرە وتارە، سەرەتاکانی دەگەڕێتەوە بۆ مانگی سپتەمبەری ساڵی ١٩٦٧ی زاینی، لە کتێبی پێنجەمم، ئاماژەم بە ئەگەری ڕوودانی کودەتای ڕۆح دابوو، کودەتایەکی جیهانی، ڕەنگە مەزاج و هزری خەڵك و ڕەووشتیان بگێڕێتەوە، هەستە ئازادییەکانی بورووژێنێت، تا لە تاریکی ڕۆژەکانی برسیەتی و جیاخوازی و تاوان و ڕەگەزپەرستی و دەستدرێژییەکان و پیسکردنی ژینگە و بۆگەنیبوونی کۆمەڵایەتی، خۆیان دەرباز بکەن.

یەکەم وتارم لەسەر (کودەتای ڕۆح) دەگەڕێتەوە، بۆ پایزی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی، وەك چۆن لە کتێبی پێنجەم ئاماژەی پێدراوە.

لەو پێشەکییەدا، کە یەکێکە لە ئەتەکێتی نووسین، بە کورتی، قسە لەسەر حیکمەت و هۆشمەندی دەکەم، ئەگەرچی کتێبەکە، ناوی چرکەساتی هۆشمەندییە... ئایا من گەیشتومەتە ئەو چرکەساتە؟!

دواییش، بە کورتی، ئاوڕ لە چەند مانا و ئاماژە و دەلالەتەکانی حیکمەت دەدەمەوە.

لە گەنجیمەوە، من هاواری ئەو هۆشمەندییە دەکەم، ئەوەی بەدرێژایی سەدەکانی رابردوو لەلام گەلاڵە بوون، حیکمەتیش حیکمەتی مرۆییە، ئادەمیزاد، لەناو خودی خۆی دەدۆزێتەوە، لە خۆی و لە سرووشت و کاروانەکەی ژیان. هەموو ساتێك، حیکمەت دەبریسکێتەوە و مرۆڤیش هەستی پێ ناکات، تەنها چەند کەسی زانا و حەکیم و فەیلەسوفەکان دەرکی پێ دەکەن.

٢

خۆپیشاندان و رێپێوانە مرۆڤایەتییە جیهانییەکە، ئێمە و هەموو خەڵکی سەرسام کردووە، یەك دەنگ، خەڵکەکە، داوا دەکەن دەسەڵاتی قۆرخکردن و چەوسانەوە و هەژموونی سیستەمی دەوڵی هەڵگرێت، داوا دەکەن، سەرمایەداری و قۆرخکردنی (پەرپینەوەی ئاسان لە سنوورەکان) کۆمپانیایە گەورەکان، سنووردار بکرێن، پاشماوەکانی سیستەمی زۆرداری و ئەشکەنجەدان و ئەتکردنی کەرامەتی مرۆڤ و بازرگانیکردن راگیرێت، بە لە دەستدانی ئاراستەی حیکمەت، خەڵك لە هەموو وزە و هەژموون و هوشیاری رووتدەکەنەوە، بێ دەسەڵاتی دەکەن، تا بە ئاسانی و بە ناچاری بەکاریانبهێنن.

هەندێك لەوانەی بەشدارییان لەو خۆپیشاندانانە کردووە، (ئەوەی لە رۆژی ١٥ی ئۆکتۆبەری ٢٠١١ لە زۆرتر لە ٩٢٥ شاری وڵاتانی جیهان کراوە) داوا دەکەن و دروشمی گۆڕانی جیهانی، دەربازبوون لە چاوچنۆکی و تەماعکاری و خۆپەرستی بانکەکان و دەستە دەوڵەمەنەکانیان بەرز کردۆتەوە.

ئایا ئەوە، رابوونێکی ویژدانی جیهانییە؟ یان سەرەتایەکە، بۆ کودەتایەکی رۆحی چاوەڕوان؟ یان وردە بارانێکی پایزییە، دەیەوێ وزە و ویستی ئادەمیزاد ببوژێنێتەوە، چارەنووسی دیار و بایەخدار نیشان بدات؟ یان بزاڤێکە، لە هەڵچوونی کاتی و لە وێستگەیەکدا دەوەستێت؟

فەلسەفەی زەردەشتی، ئازادی مرۆڤی لەنێوان چاکە و خراپە سەرپشك کردووە، واتە ئادەمیزاد، ئازادە لە هەڵبژاردنی ئەو دوو لایەن و رامانە: پێشکەوتن و سەربەستی، یان پاشکەوتن و مانەوە لەناو تاریکی نەزانین. واتە ویست و بەرنامەی ئەو شەپۆلە نارەزاییە جیهانییە، ئەگەری ئەوە هەیە، گۆمە وەستاوەکە بشلەقێنێت. هەڵچوون و داواکارە جەماوەرییە جیهانییەکە و بەیەك دەنگ، لە زۆرترین وڵات و لەناو چەندین نەتەوە و کیشوەرەکان، ئاماژەیەکە، بۆ سەرهەڵدانێکی هوشیاری، رەنگە مەزندەش بکرێت، لە جیهان کودەتایەك بۆ باشبوون و رەوشێکی تر بکرێت.

٣

ئەو کاروانەش درێژەی کۆششە مرۆییە بنیاتنەرەکەیە، کە لە سەرەتای مێژووەوە، نزیکترین ئەزموونە رزگارییەکانمان بۆ دەگوازێتەوە، سەرهەڵدانەکەی (سپارتاکۆس) بوو لە گریك (یونان)... وادەزانم، ئەوەش لە مێژوو، یەکەم سەرهەڵدان و شۆرشی نەبووە، کتێب و کەلەپوور و شوێنەوارە دەوڵەمەندەکانی ئەو جیهانە، ئەزموونی زۆری میللەتانمان بۆ دەگێڕنەوە، هەمووش باس لە کۆشش و وزەکانی مرۆڤایەتی، بۆ سەربەستی و ئەنجامدانی دادپەروەری بەر لە سپارتاکۆسیش دەکەن.

کتێبە ئاینییەکان و یاسایە دانراوەکان و فەلسەفە کۆنەکان، سەرەتا و دەستپێکی بزاڤە کۆمەڵایەتییەکان بووە، بۆ رزگاربوونی مرۆڤایەتی بە چەند سەدە لە زاینیش.

چیرۆکی خەباتی میللەتان، دژ بە زۆرداری و نەزانینەکان، وەك چۆن لە کتێبە ئاینییە کۆنەکانیش ئاماژەیان پێدراوە، لە عەدەم و خۆڕاییەوە نەهاتووە، بەڵکو رەنگدانەوەی رووداوە رزگارییە مەزنەکانی مێژووە.

لە کتێبی پێنجەمم، واتە بەر لەو کتێبە، بە قەناعەتەوە، ئاماژەم بە نزیکبوونەوەی کاتی بوژانەوەی گۆڕانێکی رۆحی ویژدانی هزری داوە، کە کۆمەڵگای مرۆیی کۆششی بۆ دەکات، رەوشی مرۆڤ، لە نەهامەتی و نامەرادی و سەرشۆرییەکانی زۆربەی خەڵکی سەر رووی ئەو زەمینە تێیدا دەناڵێنن (چەندین سەدەیە) بگۆڕن.

لەو سێ سەدەی رابردوو، کۆششە مرۆییەکان، چڕ و گەرمە بۆ یەکبوونی کۆششە مرۆییەکان، بۆ رزگاری کۆمەڵەی گشتی، ئازادی تاکیشی تێدا مسۆگەر بێت. بزاڤەکە، لە سەرهەڵدانەکەی کۆمۆنەی پاریسەوە دەست پێ دەکات، هەتا لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم بە توندی دەگاتە بزاڤی سۆسیالیستی و بزاڤی هاوکاری جیهانی، لەسەر هەموو ئاستەکان، رەنگە بەو هەڵچوون و رابوونەی ئێستا، لە یەکبوون و کۆششەکان، بۆ سەرکەوتن و گەیشتن بە دادپەروەری کۆمەڵایەتی، بگاتە دەرئەنجام .

دەستە زۆردار و چاوچنۆکەکان، لە سەرانسەری جیهان و ئاودیوبوون لە سنووری کیشوەرەکان، بە ددان و کەڵپەی تیژیان، وزە و خوێنی خەڵکە داماو و بێکار و هەژار و بێبەش لە هەموو خۆشییەکانی ئەو ژیانە، دەمژن و هەناسەی ژیان دەگرن، ئەوانەش بوارساز دەکات، لەو دواییەدا رابوونی ئەو سەدان شارەی بەگەرمییەوە، هاوار دەکەن، ئەنجامی بۆ ئەو خەڵکە هەبێت.

وەك تارماییەکەی جاران، ئەوەی چەند سەدە بەر لە ئێستا، هەوار و قەڵاتی زۆردار و قۆرخکەرانی هەژاند و هەڵتەکاند، روو بداتەوە، وا لە چەند شوێن بزاڤەکە دەجولێتەوە، بەڵام، کە لەراستییدا تارمایی نییە، هەڵفڕینی رەوەیەك نییە، بەڵکو ویستی خەملیووی ناو ویژدان و ئارەزووی خەڵکەکەیە، بۆ ئازادی و دادپەروەری.

هەمان تارماییە، لە پشتی پەردەوە هەڵدەچێت، بە هیچ پەردە و دەمامکی نوێ، یان بە هاتنی سەردەمی نوێ ناشاردرێتەوە. ئەوەش... چەند هەزار ساڵ پێش ئێستا، هەڵچووە و لەوەتی مرۆڤ، کەوتووتە ناو داوی چاوچنۆکی و نەزانین و خۆپەرستی بەردەوام و گەرمە.

٤

هۆشمەندی ئەو زەمانە لەوەدایە، بزاڤە کۆمەڵایەتییە مرۆییە جیهانییەکەی ئەو رۆژانە، بە چاوی کراوە و ویژدانی زیندووەوە، سەیری بکەین، ئێمەش لەلایەن خۆمانەوە (چرکەساتی هۆشمەندی)، لەبەردەم چاومان دەجریوێنێت، سوودی لێ وەربگرین، کە وەك تیشکی خۆری بەیانییان لەبەر ئاسۆمان دەردەکەوێت.

لەناخی دڵەوە هیوامان وایە، هیواکانی مرۆڤ، ئەوەی بە بڕوا و گەشبینی و ئیمانەوە، جەختی بەردەوامی گەیشتنی کاروانەکەی بۆ دەکات، فەراهەم و جێبەجێ بێت. نەوەکەی ئێمە، کەمێك گەشبین ژیاوین، لە نووسینەکانیشم ئاماژەم بەوە کردووە، وا خەریکە گەشبینییەکانمان کەمێك بەرتەسك دەبێتەوە، بەڵام! دیارە من کەمبین و هەڵە بووم، هەروەها دانیش بەوە دادەنێم، ئێستا، گەشبینییەکە بەهێز ماوە، بەڵام لە ویست و ئیرادەی ئێمە، ئێمەی مرۆڤ، بەرەو لاوازی دەچێت. گەشبینی تێر بە هیوا و بڕوا هەبووە، ئێستاش هەر ماوە، ئینجا ئەوە چ لە ناوەوەیە و دیار نییە، یان دیار و بەرچاوە.

ئەو کتێبەی (ئێستا لەبەر دەستانە)، فەرهەنگێك نییە، لەسەر هۆشمەند و حیکمەت، یان توێژینەوەیەکی ئەکادیمی نییە، کتێبەکە بەردەوامییەکە لەسەر ڕەوتە کۆنەکە، بۆ ئیلهامبەخشی بزاڤێکی نوێکاری گەشبینی بەرەو هاتنەدی هیواکان.

نووسین لە حیکمەت، چەندین بەرگی گەورەی نووسینی دەوێت، بەڵام سەرەتاکەی و کۆتاییەکەی سادە و ئاسانە. حیکمەت، ئەو قۆناخە مرۆڤایەتییە، کە بە جووڵە و چالاکییە دیالیتکی بازنەیی لوولەیی یان حەلەزونییەکانی، بۆی دەڕوات. بزاڤێکی ئازادە، ئینجا چ لەسەر ئاو یان لەسەر کاغەز، یان لەسەر زەوی و ئاسمانیش بێت، شل و نەرم دەڕوات.

دیارە کە حەکیم و فەیلەسوفە کۆنەکان، ئەو عارفانەی، لەو سەردەمە تازە بەئاگاهاتوون، کۆکن لەسەر ئەوەی کەون، یان بوون، هەمووی لە ئاکامی تێکەڵبوونی هەمیشەیی بێ سنووری، پێنج ئامرازی سەرەکی پێکهاتووە، وەك: هەوا، ئاو، ئاگر، خۆڵ و فەزا. ئامرازی پێنجەم، فەزاکە، کە هەموو ئامرازەکانی لە خۆ کۆکردتەوە، بەیەکەوە چەسپی کردوون و بەیەکەوە گرێی داون.

ئەوەی زۆر گرینگە، دەبێ مرۆڤ بیرۆکەی فەزا، بە ئامرازێکی کەون و بوون قبووڵ بکات، ئینجا بۆ ژیان و مانی ئێمەشی قبووڵی بێت. پەیڤەکە بە دەستەواژەیەکی تر دەکەم، ئێمە بەشێکین لە فەزا، هەروەها ئێمە بەشێکین، لە هەوا و ئاو و ئاگر و خۆڵ.

فەزا، ڤالا و چۆل نییە، بەڵکو ئامرازێکە، بە پێکهاتەکانی و زەمان پێ دەبەخشێت، لەوانە خۆر و کۆمەڵەکەی و کۆمەڵە خۆرییەکان و هەسارەکان، ئەوانەی دیار و زانراویش نین.

کەواتە، ئێمەش تەواوکەری ئەو فەزایەین، کە بەشێکی گرینگی گەردوونە، بۆیەش هەندێ لە زاناکانی فیزیا (ڕەنگە بۆچوونەکانیان مەزندەش بێت)، دەڵێن، ژیانی ئۆرگانی سەر هەسارەی زەوی، ڕەنگە لە فەزاوە هاتبێت، یان وەك غوبار و گەردەکان، لە هەسارەیەکی ترەوە دابەزیبێت.

ئەوەی مایەی ڕامانە، تیمێك لە زانا و حەکیم و فەیلەسوفەکان (بەتایبەتی فەیلەسوفەکانی ئیشراق (١) دەڵێن ئامرازی پێنجەمی کەون (عیشق)ە، واتە بوونمان لە هەوا و ئاو و ئاگر و خۆڵ و ... عیشق پێکهاتووە.

کەواتە عیشق چییە؟ عیشق بەندێکی نهێنییە، ویژدان و دڵی مرۆڤ، بە وزەیەکی کەون، یان ڕۆحە گەورە مەزنەکە سنووردارەکە، دەبەستێتەوە. ئادەمیزاد ڕۆحدارە. هەتا دەمرێت، نهێنی بوون و مانەوەیەتی. بەڵام ڕۆحی مرۆڤ، بە شێوەیەکی شاراوەی مەستوور، بەندە بە ڕۆحێکی گەورەتر و مەزنتر، بە هەمیشەیی. ئەوەش مانای ئەوەیە ڕۆحی مرۆڤ، ڕۆحی هەموو گیانەوەرێکیش، لە فوو و باتیکردنی ئەو ڕۆحە هەمیشەییە، دەکرێ بە یەکێك لە شکۆداری و مەزنییەکانی خالیقە مەزنەکەی بزانین.

ئیتر بەو شێوەیە، مانا و لێکدانەوەکان بەرەو کون و کەلەبەنی زۆر دوورمان دەبەن.

ڕەنگە عیشق، دەکرێ عیشق، مانایەك بێت لە ماناکانی حیکمەت (٢). حیکمەتیش ڕەنگە لە عیشقەوە پەیدا بووبێت.

عیشق ئارەزوویەکی سەرپێی لەناکاو نییە، وەك ئەوەی هەر مرۆڤێك، بەرامبەر ڕەگەزێکی تر لە خۆی دایمالێبێت. بەڵکو عیشق ئەڤینێکی گشتی، بوون و هەموو پێکهاتەکانیەتی، عیشق سۆزداری بێ سنوورە، بەرامبەر هەموو شتەکانی ئەو کەونە، عیشق تاوانەوەیە، لەناو هەستێکی گەشاوە و دڵخۆشکەر، لەگەڵ شتەکان و پێکهاتەکانی بوون.

خۆشەویستی گشتگیری ناو ویژدان و هزر و دڵی ئادەمیزادی عارف و فەیلەسوفی ئیشراقی عاشق، گوزارشتە لە عیشق و بە ئامرازی پێنجەمیش ئەژمارد دەکرێت.

کەواتە، دەکرێ بڵێن عیشق، لە فەزایە بەرینە بێ سنوورەکە، ئەوەی کەم ڕێزی دەگرین و نازی دەکێشین، لەدایك ببێت و گەشە بکات. ڕاستە ئەگەر بڵێن، فەزاش بەشێکی بوونی ئێمەیە، هەتا عیشق و خۆشەویستیی گشتی، بوون لە ناخمان بدۆزرێتەوە.

ئیتر لەو ڕووانگە کەونییەوە، دەکرێ مرۆڤ، تیرۆژە ئیلهامەی لە دوور و لە کەون و گۆشە لاچەپەکانی فەزا دەهاتن، وەربگرێت.

مرۆڤ، سێ دەرئەنجامی ڕۆحی هزری مەزن بەرهەم دەهێنێت، یەکەمیان هونەرە (مەبەستم مانایە زانیاری و فەلسەفییە قووڵەکەی هونەرە)، دووەمیان حیکمەتە، سێیەمیان زانستە (لەگەڵ شکۆیە تاکتیکییەکان)ەوە. زانست، هۆشمەندییەکە تەواو دەکات، هەموو کەرەستەکانی بۆ دابین دەکات، وەك چۆن زانست، مانای فەلسەفە ئاوا دەکات و زانین و هەستەکانی قووڵتر دەکات. هونەریش وێنەیەکی جوانە، هۆشمەندی و زانست و جوانییەکان، خۆیان، پێ گوزارشت دەکەن. دەبێ هونەریش هەبێت تا هۆشمەندی بەرجەستە ببێت.

لە حیکمەتیش، شاکاری هونەری و شێوازەکانی کشتوکاڵ و پیشەسازی بوونیان هەیە، هونەریش، شێواز و شێوەکانی زیرەکی زانستییان پێوەیە، یان ئەوانەی شارستانیەت شانازییان پێوە دەکات.

دیارە، دەربڕین و گوزارشتەکانم، لەو بوارەدا تەماویی و شپرزە و کرچ و کاڵن... داوای لێبووردن دەکەم، من لەو دواییانەدا، گەیشتوومەتە ئەو زانیارییانە. منیش لەناو تاریکی و نەزانین و غافڵبوونی لەبیرکردنەوەدا بووم. حیکمەت لەوەدایە، مرۆڤ ئاگاداری خودی خۆی بێت، تا کەون لەناو خۆییدا بدۆزێتەوە، نەك زۆر دوور لەو کەونەی تۆش تێدا بەشێکی، باشە ئەی ئادەمیزاد.

هەندێ لە حەکیم و فەیلەسوف و عارفەکان، دەڵێن: مرۆڤ جیهانێکی گچکەیە، لەناو جیهانێکی مەزنی گەورەدا، وەك چۆن هەندێك لە شاعیرەکان، یان هەندێك لە زاناکانی فیزیا دەڵێن: (گەردە قومێك)یش سیستەمی خۆری خۆی هەیە. بەپێچەوانەش ڕاستە. ئەوەی لەناو جیهانی گەورەدا، بوونی هەیە، لەناو جیهانە گچکەکەشدا هەیە.

1. ئیشراق: لە ویکیبیدیادا بەو جۆرە پێناسەی ئیشراق کراوە: ئیشراق مەزهەبێکی فەلسەفییە، وشەکە لە (الاشراق)ەوە هاتووە، کە لە زمانەدا بە مانای ڕووناکییە. ئەو زاراوەیە بە بۆچوونی هەندێك مانای (دەرکەوتن و پەخشانی ڕووناکییەکانی خودایە لەناو دڵی مرۆڤی سۆفی (عارف). بەڵام هەندێکی تر دەڵێن: ناسینی خودایە بە بواری دۆزینەوە، یان دەرئەنجامی دەرکەوتنی ڕووناکییەکە لە جیهانێکی هەست پێنەکراو بۆ زەیەن و بیر. (وەرگێر).

2. حیکمەت، هۆشمەندی مانایە زمانەوانییەکەی، بە ئاوەز و زانست کردەوە، کارکردنە لەسەر بەرنامەی ڕاستی و حەقیقەت و گەیشتن بە حەق و ڕەواییەکان (وەرگێر).

٥

کەس نازانێت، بزاڤە نارەزاییەکانی جیهانی ئیمڕۆ، دەگاتە کێندەرێ، ئەوەی لە رۆژی ١٧ی سپتەمبەری ساڵی ٢٠١١ی زاینی لە نیویۆرک سەریهەڵداوە، بەڵام! دەزاندرێت ئەوەیان لە بواری ئازادییەکانی مرۆڤ سەرەتای هاندانی بزاڤێکی نێونەتەوەیی ترە، بۆ دەربازبوونیان لە کۆڵەواری و توندکاریی و زەبرە کوشندەکان، کۆشش دەکەن دادپەروەری بچەسپێت.

بواری گەشە و فراوانبوونی بزاڤە کۆمەڵایەتی و ژینگەیی و ئابوورییەکەی ئەو سەردەمە، زۆرە، بۆ چارەسەرکردنیان بەشداری گشتی بە کۆمەڵی هەموو کیشوەرەکانی دەوێت.

کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، نەبەردی و ئەرکی قوورسی لەبەردەمە، لەوانە دەستپێکی ئەرك و پیرۆزییەکانی، راگرتنی بەرهەمهێنانی هەموو جۆرە چەکە حەرامکراوەکان، یان تاقیکردنەوەی چەکە ناوەکییەکان و دوورخستنەوەی تارمایی شەڕە ناوەکییە دژوارە کوشندەکانە، هەروەها دەبێ مرۆڤایەتی، یەکدەست، کۆشش بکەن پیسبوونی ژینگە و شێواندنی ژینگە، لەسەر رووی زەوی رابگرن، کۆشش بکەن، برسیەتی و هەژاری و توندڕەوی و دەمارگیری، لە هەر شوێنێك هەبێت، رابگیرێت.

ئەو بەرنامە و هیوایانە، پرۆگرام و ئەرکێکی گشتگیرە، بە یەك کەس، یان بە یەك کۆمەڵگا و بە یەك وڵاتیش، جێبەجێ نابێت، بەڵکو ئەوەیان واڵایی و کردنەوەی ئازادی بزاڤێکی لە سەرانسەری جیهان و چارەسەری جیهانی هاوبەشی دەوێت، ئەگەر لە سەرەتاوە بەرنامەکە بچووك و پەرتوبڵاویش بێت.

ئەوەی شایانی باس و بایەخدارە، لەناو ئەو هەموو گۆڕان و پێشهاتانە، دەبێ ئادەمیزاد بگۆڕێت. ئادەمیزاد دەبێ، خودی خۆی شاناز بکات و بگاتە ئاستی هەستکردن بە یەکبوونی مرۆیی، وەك چۆن حەکیم و عارفەکان و کەسی هاوچەرخی ئەو سەردەمە و نزیك لەوانە، دالای لامای چواردەم (تینزن گیاتسو) پێشەوای ئێستا جیهانی بودییەکان، پێناسەیان کردووە، پێشەوایە بودییەکە، بە حیکمەت و فەلسەفەی ئاشتییانە ناسراوە و کۆشش دەکات، ئەو هزرەش بڵاوبکاتەوە.

دالای لاما دەڵێت (١):

(بەو پێناسەیەی بووینەتە ئادەمیزاد، هەموومان بەیەکەوە پێداویستییە سەرەکییەکانمان لەنێو خۆماندا دابەشکردووە، هەمووشمان بانگی شادومان دەکەین، ژان و دەردەسەرییشمان ناوێت). ئەو لە بوارێکی تردا وتوویەتی، مەبەست لە بوونی ئێمە، چێژوەرگرتنە، لە شادومانی و سەرفرازییەکان. حەکیمە زەردەشتییەکەش، هەمان گوتاری وتووە، کە شادی مەبەستی بوونە.

هەروەها دالای لاما وتوویەتی:

(دوو بوار و هەنگاو، بۆ گەیشتن بە شادومانی هەیە، یەکەمیان دەرەکییە، ئەوەش بە دەستکەوتنی خانوو و جلوبەرگ و هاوڕێ باش و گونجاو دەستەبەر دەبێت. بەوەش دەتوانین پێوانەی سنووری شادومانی و رازیبوون بدۆزینەوە. هەنگاوی دووەمیش، بە پێگەیشتنی عەقڵەوە دەبێت، ئەوەش لە ناوەوە شادومانییەکت پێ دەبەخشێت).

(شادومانییە دەرەکییەکە، ناکرێ زۆر بەردەوام بێت... بەڵام ئەگەر ئاوەزێکی سەلیمت هەبوو، دەکرێ شادومانییەکە لە ناخۆشترین رەوش و حالەتەدا هەبێت).

هەروەها وتوویەتی:

(پێشکەوتنی مادی هەندێجار، کێشەکان چارەسەر دەکات، بەڵام کێشەی ترت بۆ پەیدا دەکات... بەڵام! لە بەرامبەردا، کەسانی واش هەیە، برە پارەیەکی کەمیان هەیە، خۆیان بۆ سەخڵەتیش ناکەن، ئینجا ئارام دەژین و شەوانە خەوی خۆشیان لێ دەکەوێت...).

دالای لاما، گەیشتووتە بایەخی گەیشتنی ئادەمیزاد، بە ئاستی باڵای بەزەیی و چاکە، بەرامبەر کەسانی تر، ئەو وتوویەتی، چاکە و خۆشەویستی مانای راستەقینەیی برایەتی مرۆییە، هەردووکیان گەوهەری بەهادارن. ئەوانە بەیەکەوە، دەتوانن یەکبوونی مرۆڤ، ئاسان و بەرقرار بکەن، بۆیەش لە هیچ کۆمەڵگایەك، ناکرێ لێیان دوورەپەرێز و تەریك بیت.

ئەو هوشیاری لەسەر تووڕەیی و خۆپەرستی دەدات (ئەوەی تەنها هەستکردنێکی رووت نییە بە من، بەڵام چڕبوونەوەیەکی زۆرە لەسەر خود)، بۆیە وتوویەتی کەسانی نقوومبوو، لەناو تووڕەیی و خۆپەرستی، ناگەنە شادومانی ناوەوەیان.

زۆریش جەخت لەسەر هاوسۆزی هاوبەشی، نێوان خەڵك و هاوکاری و بەزەیی و ئیحسان دەکاتەوە، دەڵێت سەدەی بیست و یەك، بە بوونی تۆڕە پەیوەندییە ئەلکترۆنییەکە و گەیاندنە خێراکەی زانیارییەکان، ئابووری جیهانی گشتگیر کردووە، بۆیەش، خەڵك لە هەموو شوێنێك هاوکاری یەکتریان پێویستە، زۆر پشتیوانیان دەوێت، ئیمڕۆ مانەوە و ژیانی تاکەکەسی و تەنهایی، بوویتە مەسەلەیەکی نەگونجاو و موستەحیل. ئاماژەی ترسناك و کاریگەر لە بوونی ئاریشە و کێشەی مەزن، لەنێوان وڵاتانی هەژار و دەوڵەمەندەکان، لەنێوان دەستە هەژار و نەدارەکان، کۆمەڵە دەوڵەمەندەکان بەڕوونی دیارە. چاکبوونی ئەو رەوشە ئابوورییە، ئەو درزە زۆرە، بەندە، بە هەستکردنی مەزنی هاوبەش و بەرپرسیاریەتی دەکرێت. هاوڵاتیانی میللەتان، دەبێ هاوڵاتیانی تری وڵاتان، بە خوشك و برا بزانن، گەشەسەندن و پێشکەوتنەکانیان بە دروست و شایستە بزانن.

کە دالای مای، باسی مەترسییەکانی بەردەوامی شەڕ و درزی گەورەی نێوان چینە هەژار و دەوڵەمەندەکانی تاك و کۆمەڵگاکانی کردووە، ئاخاوتنەکە لەو پرسەدا لەوە چڕکردیتەوە:

(تاکە بوار، بۆ بەرقراربوونی ئاشتییەکی هەمیشەیی، متمانە و بڕوابوون و خۆشەویستی و رێزگرتن و ئیحسان و هاوسۆزی لەنێوان خەڵکەکە دروست بێت، ئەوەش تاکە بوار و چارەسەرە. بەڵام کۆشش و پلانی زلهێزە دەسەڵاتدارەکانی جیهانی و ململانێیکردنیان، بۆ زۆرتر چەکدار بوون، ئینجا چەکەکان ناوەکی یان کیمیاوی یان بایۆلۆژی یان ئاساییش بن، کۆششی بەربەست و رووخێنەرن.

رەوشە ناڵەبارەکەی جیهان تێی کەوتووە، هانای جوولە و بزاڤێکی پێویستە. هەمووومان لەسەر ئاستە مرۆییە هاوبەشەکە، بەرپرسیەتییمان لەسەرشانە، بۆ یارمەتدانی قووڵتری چارەسەری رەوشەکە).

هزر و کۆششە رەوشن و ئازاکانی دالای لاما، نزیکەی نیوە سەدەیە، بەردەوامە، پەیامەکەش وەرگێڕدراوەتە سەر چەندین زمانی جیهان، ئەوەی دیارە، لەوە دەچێت، چەندین ساڵە بووە بە بناغەیەکی بیردۆزی و فەلسەفەیی، بۆ بزاڤە ناڕەزاییەکانی، دژ بە قۆرخکردنی سەرمایەدارەکان و جیاوازییە زۆرەکەی، نێوان هەژار و دەوڵەمەندەکان و دژ بە چەکسازی و زۆردارییەکان.

من بەدڵنیاییەوە، پەسەندی ئەوە دەکەم، کە هزرە فەلسەفییە رۆحییە قووڵەکانی دالای لاما و قوتابخانەکانی، لەسەر ئاستی ئەو بزاڤە جیهانییە گەشە دەکات، لە هیندیش کەسێکی وەك گاندی بزاڤێکی ناڕەزایی ئاشتییانەی بۆ گۆڕان لە هیند دەجولێنێت، واتە لە یەکێك لە وڵاتە مەزن و گەورەکانی جیهان. هزری ئیمڕۆی گاندی، نزیکە لە رەگ و ریشەی هزری (مهاتما گاندی) کۆچکردوو و دالای لامای ئێستا، ئەوانە لە حیکمەتی هیندییەوە سەرچاوەیان گرتووە، کە بودییەتی تێدا خولقاوە. دالای لاما، پێشەوایەکی رۆحییە و رۆشنبیرییەکەی لە بودییەکانی تبتەوە هەڵقولاوە.

٦

دالاما لاما له كتێبه ناوبراوه‌كه‌یدا، له كتێبه‌كانی تر و نامه‌كانییدا، بایه‌خی زۆری به رزگاری رۆحی و به (رۆشنایی) مرۆڤ داوه، یان رووناكبونه‌وه. وشه‌ی (بودا) مانای (ئاده‌میزادی رووناكیویست له ناخه‌وه ده‌گه‌یێنێت). هه‌روه‌ها مانای (ئاده‌میزاد له ناوه‌وه پرشنگدار)یش ده‌گه‌یێنێت.

ئه‌و له كتێبه‌كه‌ی، راڤه‌ی ئاستی به‌رزی پرشنگداری ده‌كات، واته هه‌ڵسانه‌وه‌ی رۆحی، كه من له ساڵی ١٩٦٧ی زایینییه‌وه بایه‌خم به باسی ئه‌و بابه‌ته داوه.

مه‌به‌ست له پرشنگداری و رووناكردنه‌وه و هه‌ڵسانه‌وه‌ی رۆح (ئه‌فلاتۆن و سه‌هروردی و زۆر له هۆشمه‌ند و عارفه‌كان به ئیشراق ناویان بردووه)، گه‌یشتنی مرۆڤه به حیكمه‌ت، كه بریتییه له رێكه‌وتنی خود و سرووشت و كه‌ون.

مه‌به‌ست له رێنماییه‌كانی دالای لاما چییه؟

مه‌به‌ست گه‌یشتنه به رووكردنی ئه‌خلاقی و تێگه‌یشتنی حه‌قیقه‌ت، ئه‌و تێگه‌یشتنه، بوار به ته‌ركیز ده‌دات بگاته حیكمه‌ت و رووناكبوونه‌وه.

ئه‌و وتوویه‌تی: له سه‌ره‌تاوه هه‌تا كۆتاییه‌كه‌ی، فۆكسی سه‌ره‌كییمان له‌سه‌ر وه‌رگرتنی دڵی باش و ئاوه‌زی باشه، بۆ ئاراسته‌كردنی ئه‌خلاقی و تێگه‌یشتنی حه‌قیقه‌ت... مه‌به‌ستی سه‌ره‌كی مه‌شقه‌كانمان ئاراسته‌كردنی تایبه‌ته، بۆ ئاشتی و هاوسۆزی و ته‌ركیزی هێمن و مه‌ند و حیكمه‌ت (٢)...

له شوێنێكی تردا، رێنماییه‌كانی بودا به سێ به‌ش راڤه كراوه:

_پابه‌ندبوون به ره‌ووشت و فه‌زیله.

_ئاخاوتن له‌سه‌ر ته‌ئمل و كۆنترۆڵكردنی ئاوه‌ز.

_زانیاری دروستی راڤه‌ی مه‌شقكردن له‌سه‌ر هۆشمه‌ندی.

كه‌واته حیكمه‌ت و هۆشمه‌ندی، نیازی ئیمانداره، ئه‌وه‌ی له حه‌قیقه‌ت ده‌گه‌رێت.

مه‌به‌ست له حیكمه‌تیش (حیكمه‌تی بینینی تایبه‌ت)ه، پاش هه‌ڵگرتن و نه‌مانی به‌ربه‌سته‌كانی به‌رده‌م تێگه‌یشتنی حه‌قیقه‌ت.

سەهرەوردی حیکمەتی ئیشراقی یان مەشرقی بە (زانستی ئامادەبوونی، حەزووری) راڤە کردووە، کە زانین و گەیشتنە بە زانیارییەکە، بەبێ ئەوەی مێشك و بیرکردنەوە هەستیان پێ بکات، واتە ئامادەییە، بەڵام فەلسەفەی بەو پێناسە کردووە (کە زانستێکی تەسویری یان بیردۆزییە) لەناو هزر و مێشکی کەسەکە سەرهەڵدەدات. مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە فارابی (٨٧٨_٩٥٠ی زاینی) یەکەم فەیلەسوفی موسلمان بووە، سەرەتاکانی حیکمەتی ئیشراقی بردوتە ناو فەلسەفەی عەرەبی و ئیسلامی، لەسەر ئەوەش وتراوە، ئەو یەکەم کەس بووە، مەزهەبی (الصدور یان الانبثاق یان الفیض)ی هێناوەتە ناو ئەو فەلسەفەیە.

دەڵێن فارابی، سەرقاڵی خۆشییەکانی دونیا و تەئملی ئاوەز و رۆح بووە، (هەروەها بودییەکانیش هیوا بەوانە دەخوازن)، فارابیش ئەوانەی لەگەڵ ئەو رەوت و ئاراستەیەدا بەرجەستە دەبێت وەریاندەگرێت، ناوك و تۆی حیکمەتی ئیشراقی لە هزری ئیسلامی داناوە، کاریگەری مەزنیشی لەسەر دانان و ئاراستەکردنی فەلسەفەی ئیسلامی و لایەنە ئیشراقییەکەی هەبووە (٣)، دوایی ئیبنی سینا و سەهرەوردی و برایانی سەفا و کەسانی تریش پەیدا دەبن، بەرنامەکەی لەو ئاراستە تەواو دەکەن.

ئیبنی سینا، لە راڤەی بنچینەی بیردۆزی ئیشراق، زۆرتر ورد دەبێتەوە و وتوویەتی: ئاوەزی قودسی (العقل القدسی) (٤) دەگاتە ئیشراق. پێغمبەر و عارفەکان و فەیلەسوفە راستەقینەکان، تایبەت ئەوانە، دەگەنە زانیاری پاکی ئیلاهی و ئاوەزی قودسی، ئەوەی بە رامان دەگاتە زانستەکان (ئەوەش باڵاترە لە ئاوەزی وەرگر و سوودمەند (العقل المستفاد)، کە لە سنوورەکانی ناوەڕاست هەستیان پێ دەکات)، چونکە رامان پلەیەکی تایبەتە، بۆ گەیشتن و پەیوەندیکردن بە ئاوەزێکی ئەکتیڤ (العقل الفعال)...

ئیتر بەو جۆرە، توێژینەوەمان لەسەر حیکمەت بۆ گەیشتن بە باڵاترین پلەی بیرکردنەوە و تەئمل و وردبونەوە و سوود وەرگرتن لەسەر بینین، کۆتایی دێت....

دالاما لاما، بێجگە لەوانە هیچ مەبەستی تری نییە، ئەو بە زاراوە و دەربڕینی تایبەت، بە خۆی و ئیلهامبەخش لە کەلەپووری تیبتی تایبەتی و کەلەپووری بودی بە شێوەیەکی گشتی، ئاماژەی بە هەمان مەبەست کردووە.

زانستی مرۆڤ، وەك جارانە و کۆششەکەی پەریشانە، بۆ زۆرتر زانیاری و حیکمەت. توێژەرەکان، جیاوازییەکی روون لەنێوان حیکمەت و فەلسەفە دادەنێن. حیکمەت، لەکن حەکیم و عارفەکان، مەزندەیەکی ئامادەییە، واتە نیگاکردنە بە دیتنی راستەوخۆ و رامان. بەڵام فەلسەفە نیگاکردنێکی بیردۆزییە، بە شرۆڤە و گەڕان و پێوان و بەستنەوەی فاکتەرەکان بە دەرئەنجامی بەرجەستە دەخوڵقێت.

لەناو فەرهەنگەکانیش، لەسەر حیکمەت نووسراوە، مەبەستی حەکیم و عارفەکانە، کە بەرەو تەئمل و بیرکردنەوە لە نیعمەتی بوون دەڕوانێت، واتە، نیعمەتی خودا، لەسەر هەموو شتە ئامادە و بەرجەستەکانە، تا مرۆڤ، دەگاتە عیرفانی کامیل، واتە زانیاری کامیل.

بەڵام حەکیمی یەکەم و باڵا، کردگار و خالیقە.

هەندێ لە فەیلەسوف و عارفەکان، بە حەکیم دەناسرێن، ئیبنی سینا دووسەرە حەکیمە:

کارکردنی لە پزیشکی و سەرقاڵبوونی بە فەلسەفە و حیکمەت. زووتر و لە سەردەمە کۆنەکان، بە دکتۆرەکانیان وتووە حەکیم. نازناوی زەردەشت پێغمبەریش حەکیم بووە. لەڕاستییدا پێغمبەرەکان، حەکیم و فەیلەسوفیش بوون. شاعیری عارف، عومەری خەیام، بە حەکیمیش ناسراو بوو (حەکیم بیشاپوور، ئەوەش ناوی شارەکەیەتی). خەیام لە ماتماتیك شارەزا بوو، فەیلەسوف و عارف و شاعیرش بوو، ئەگەرچی هەندێ لە چوارینە شیعرییەکانی (مەجون، گەمژەیی و بێپەردەیی) و جۆرێك لە ئیلحادیان پێوە بووە، بەڵام! ئەوە بایەخ

و مەزنی کەم ناکاتەوە، چونکە، ئەوەش جۆرێکە لە هەڵبزرکانی شاعیر و فەیلەسوفەکان، زۆر لە شاعیرە گەورەکانی ناسراوی، وەك حەلاج و ئەبو ئەلعەلای ئەلمەعری و جەلالەدینی رومی و زۆری تریش، بەوە تاوانبار کراون و زۆریان بۆ هەڵدەبەستان.

پێناسەی تری حیکمەت، بریتییە لە: یەکسانی و هاوسەنگ و لێکچوون، لە ئاخاوتن و کردار و دانانی هەموو شتێك لە شوێنی خۆی، ناسینی هەموو شتێك، لە شوێنی خۆییەوە، پابەندبوون بە ئیحسان و بەزەیی و خۆشەویستی و لێبووردەیی.

هەندێکیش بەوە پێناسەی حیکمەت دەکەن: رووناکییە و پرشنگ دەداتە هزر و دڵی مرۆڤ، بیرکردنەوە و رەووشتەکانی روون و دروست دەکات، راستییەکان دەبێژێت و حەق چۆنە وا کاریش دەکات.

٨

هەموو ئاینەکان، بۆ پەروەردەکردن و پێگەیاندنی مرۆڤ و هاندانیان بۆ پەرۆشبوون، بەدوای حیکمەت و گەیشتن بە کەماڵ هاتوون و گەشەیان کردووە.

مرۆڤایەتی، ئیمڕۆ، زیادتر لە هەموو کاتێکی تر، بۆ دەربازبوون لە قەیران و گرفتەکان پێویستی بە حیکمەت هەیە. هەندێ لە ئاینەکان، بودایی و ویدیی (ڤیدائیی) و برهمانی یان هندۆسی، هەموویان لەیەك سەرچاوەی کولتووری هیندی دێرین و کۆنی چەندین سەدەوە هاتوون، ئەو ئاینانە، لەوانە زەردەشتییش، ئاسۆکانیان کراوەتە، دەرگای شەیدابوون بەدوای حیکمەتیان دانەخستووە، بەڵکو هانی ئادەمیزاد دەدات بیگاتێ، چەندین سرووت و مەشقی بۆ گەیشتنیان داناوە. ئەو ئاینانە، هندوئاری (ئاریانە)، لەسەر بنچینەی ئیشراق دامەزراون، پاڵ بە مرۆڤەوە وەدەنێن، هانی دەدات، خۆی بدۆزێتەوە، بۆیە ئەو دەگۆڕێت و بەپێی کات و سەردەمی تایبەتی دەگۆڕێت، لەوانە، تەنها ئاینی زەردەشت، ئەوە هەزار ساڵە خۆی پێچاوەتەوە، رەنگە زۆر راونراو بێت و گەمارۆش درابێت، بۆیە گرمۆڵە بووە. زەردەشتی، بەر لە کریسمیس پەیدا بووە، لە سەردەمێك پەیدابووە، لە پەیدابوونی هیندۆسی یان برهمانییەوە نزیك بووە، کە دوایی تێدا چەندین مەزهەب و رەوتی لێ جیا دەبێتەوە، لەوانە بودایی سەربەخۆیی وەردەگرێت و دەردەکەوێت.

سەهروردی ئاماژەی بەوە داوە، کە فەلسەفەکەی، لەسەر ئیشراق لە سەرچاوەی کەلەپووری زەردەشتییەوە وەرگرتووە.

پێشەکی و سەرەتاکانی، مەبەستی ئاین و فەلسەفەکان، لە پەروەردەکردنی مرۆڤ، لەسەر بنچینەی گۆڕانە رۆحییە قووڵەکان و گەیشتن بە حیکمەت پەیدابوون (یان زانیاری، ئەو ناوەشیان پێ وتووە).

لە سەدەی رابردوو، جیهان، هەتا ئیمڕۆش، رابوونێکی ئاینی لەسەر ئاستی هەموو ئاینە گەورە یان گچکەکانیش هەبووە، ئاین و مەزهەبیش هەبووە پەراوێز بووە و لەبیرکراوە، بەڵام دووبارە بە رابوونی نوێ، نۆژەن دەبێتەوە، یان چالاکەکان سست بونەتەوە، لەوانە: ئیسلام، کریستیان، جوولەکە، دواییش بودایی و ویدایی (ڤیدا)، ئەویش سەرەتا لە برهمانییەوە سەریهەڵداوە.

ئەو رابوونە ئاینییە، لە هەموو ئاینەکان، بوارساز بووە دەستەی سەلەفی و ئوسولی توندڕەو (هەندێجار زۆر توندڕەو)ی لێ جیاببێتەوە و سەرهەڵبدات، هەتا لەناو ئاینزانە بچووکانیش، ئەوە هەبووە.

لەناو هەموو ئاینەکان، دەستە و کەسایەتی تەبشیری، وەك ململانێیەکی چالاك بڵاودەبێتەوە، بەتایبەتی کە سنوورە سیاسییەکان و بەربەستەکانی نێوان دەوڵەت و میللەتان، بە هۆکارەکانی تەکنەلۆژیا و پەیوەندییە لزگینەکان، خاو و نەرمتر بووە.

ئەو ئاین و ئاینزایەی لە ئەمریکا و ئەوروپا و وڵاتانی پیشەسازی پێشکەوتووەکانی تر، رەواجی تایبەتی هەبووە، مەزهەبی بودائییە، نەرمی و فراوانی ئاسۆکەی و گونجان و رێزگرتنی ئاینەکان و چەمکی یەکێتی ئاینەکان، ئازادیی سرووتەکان و مەشقە رۆحییەکان، فاکتەری سەرەکی بڵاوبونەوەی ئەو مەزهەبە بووە. ئەوروپی و ئەمریکییەکان، بایەخی زۆریان بە فەلسەفەکەی دالای لاما داوە، هەروەها بایەخیان بە فەیلەسوفە هیندییەکە (ئۆشو) و راما کریشنا و کریشنا مورتی و زۆری تریش داوە، بەتایبەتی ئەوانەی لە ئاینزای بودائییەوە دەرچوون و لە قوتابخانە زۆرەکانی فێر بوون، لەوانە (ژن)ی ژاپۆنی _ هیندی، خەڵکەکە گەڕاونەتەوە سەر ئاین و فەلسەفە کۆنی چینییەکان. کولتووری هیندی لەوانە (ئایریو ویدو) واتە: پزیشکی سرووشتی بەدیل، ئەو پزیشکییە کۆنە و بنچینە سەرەتاییەکانی دەگەڕێتەوە، سەر رەگەکانی بدائی، ئەویش دەبێتە مایەی سەرەنج و رامانی ئەوروپی و ئەمریکییەکان.

بڵاوبونەوە زۆرەکەی ئەو ئاین و ئاینزایانە، شێوازەکانیان لەڕووی پەروەردەی ناوەوە و گۆڕانە رۆحییەکانی مرۆڤی ئەوروپی، منی گەیاندوتە ئەو رامان و راستییەی، هزری ئەو ئاینزایانە، لەناو بزاڤی یاخیبوون و خۆپیشاندانەکانی جیهانی تەنیوەتەوە، ئەوانەی دژایەتی جیهانگیری و سیستەمی ئابووری و دارایی و قۆرخکردنی حکومەت و بانك و کۆمپانیا جیهانییەکان لەسەر بازار و جوولەی بۆرسە و سەرچاوە سرووشتییەکان دەکەن، من دەڵێم، هەمووش دەرئەنجامی بڵاوبونەوەی هزری نوێی ئەو ئاینزایانەیە، کە جیهانی تەنیوەتەوە، بەتایبەتی لە ئەوروپا و ئەمریکا.

بۆیەش ئەوە دەڵێم، چونکە ئەو نارەزاییە جیهانییە، ئەوانەی لەو دە ساڵەی دوایی، بەجۆش و ئامادەن، هەڵگری هیچ ئایدلۆژیایەکی روونی دیار نین، بەرنامەکەیان، هزرێکی ئازادی لیبرالی ئاوێتەیە بە تەسەوف و عیرفان و دادپەروەرییە. ئەو هزرەش لەگەڵ بەرنامە و مەبەستە جیهانییە گشتگیرییەکەی داواکارە، گۆڕانێکی جیهانی بۆ نەهێشتنی برسیەتی و هەژاری، یەکسانی و هاوکێشەیی و دادپەروەریی نێوان پەیوەندییە دەوڵی و میللەتان ببێت و هاوسۆزە: نزیکە لە ئەخلاقیاتی جیهانی نوێی، کە رێکخراوەی (یونسکۆ)، ئەوە پازدە ساڵە، بۆ بوژانەوەیەکی ماوەدرێژ و دەربازکردنی میللەتان بانگەشەی بۆ دەکات، بەتایبەتی ئەو میللەتانی بەرەو لەناوچوون و رەشبوونەوە دەچن، داواش دەکەن گۆڕینی شێوازەکانی بەرهەمهێنان و ئیستهلاکی پاش زۆربوون و تەقینەوەی سەرژمێری رەچاو بکرێت، چونکە بەپێی سەرچاوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی، دوایی لە ناوەڕاستی ئوکتۆبەری ٢٠١١ی زاینی سەرژمێرەکە، دەگاتە نزیکەی حەوت ملیار کەس، ئەوەش ژمارەیەکی گەورەیە، تێدا رێژەی هەژار و برسیەکان زۆر بەرزە، لەگەڵ بەرزبوونی نرخی خواردەمەنییەکان، ژمارەی برسییەکانی جیهان دەگاتە حەفتا ملیۆن کەس.

ئەو کێشە و ئاڵۆزییە کۆمەڵایەتییە جیهانییە، لە سنوورە خۆجێیە تەسکەکە دەردەچێت، پێویستی بە چارەسەر جیهانی لزگین دەبێت، ئەوەش لە بەڵگەنامەیەکی بوژانەوە و کولتووری ساڵی ١٩٩٥ی زاینی ئاماژەی پێدراوە.

ئەخلاقە جیهانییە نوێیەکە، ئەخلاقی یەکسانی و دادپەروەری و رێزگرتنی یەکتری و خۆشەویستی بۆ خەڵکی وەك چۆن بۆ خۆت دەتەوێ، هێشتا هزر و پێزانینی هزری بیردۆزەکانی دەستە هەڵبژاردراوە لە پسپۆران و حەکیم و زاناکانی جیهان پێ نەگەیووە، تەنها بیردۆز و نەخشەسازییە، ئەوانیش بێدەسەڵاتن و هێز و وزەیەکیان نییە، تاکە هیواشیان کۆششە بۆ گۆڕینی دەزگاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ دەزگای دەوڵی کارکەر، بتوانێت هەموو وڵات و نەتەوەکان بێ جیاوازییەکان بگرێتەوە، ئەوانەش هیوا و داواکاری باش و دڵخوازن، بەڵام ئاسان نییە، بزاندرێت، کەی ئەوانە دەکەونە واری جێبەجێکردن و چۆن؟!

٩

زانا و شارەزاكانی جیهانی، جەخت لەوە دەكەنەوە، هزر و رامانی مرۆڤایەتی بەرەو وریابوون و تێگەیشتنی ئامادەیی لە مەترسییەكان هوشیار ببێتەوە، باس لەوە دەكەن، گرینگە مرۆڤ، بە ئاوەز و حیكمەت كێشە و قەیرانەكان چارەسەر بكەن، ئینجا كێشە و گرفتە ورد و سادەكان هەتا قەیرانە مەزن و ئاڵۆزكانیش.

بۆیەش، من لەو كتێبەدا، جەخت لەسەر هۆشمەندی دەكەمەوە، لە بەشەكانی ئەو كتێبە، لە وتارە كورتەكانی، بەچڕی جەخت لەسەر كێشەكانی ژینگە دەكەمەوە، وەك چۆن ئەو كێشەیە چارەسەری دەوێت، وێناكردنی پەیوەندییەكانی ناو كۆمەڵگایەك، كۆمەڵگاكانیش پێویستە بۆ دەربازبوون، لە هۆكار و گەردی ناكۆكییەكان و ململانێیە بەردەوامەكان و رووبەڕووبونەوەكان، كێشەكان فرەرەهەندن... نەژادی و كولتووری و ناوچەیی و هەرێمین... هتد.

بابەتەكانی ئەو كتێبە، بریتییە، لە تیرۆژ و رووناكی لزگین، لەسەر جۆرەها بوارەكانی ژیان، بەیەكەوە بەستنانەوەیان بە هۆشمەندی، بە راڤەیەكی تر، هەموو بابەتێك، ئینجا سیاسی یان كۆمەڵایەتی و فەلسەفەیی بێت، بەو مەسەلەیە پابەندی هەیە.

باس لە مافەكانی ژنان و شایستەییان، هەتا باڵاترین ئاستەكانی بیركردنەوە، بۆ نمونە، لە بواری فەلسەفەدا، هەروەها لەكاتی گونجاو و دروستدا، باس لە مەسەلەی ژینگە كراوە.

رێبازی ئەو كتێبە، وەك كتێبەكانی تری ئەو زەنجیرەیە، ئەوانەی لە داهاتووش بڵاودەبنەوە، پشتیوانی لەسەر هوشیاریی و خاوەنداریكردنی تەئمل و بیركردنەوە لەكاتی گونجاودا دەكات، دەمەوێ ئەوە لەلای خوێنەران بورووژێنم.

ئادەمیزاد، پێویستی بەوە هەیە، بەردەوام راستی و بیردۆزەكانی بەبیربهێندرێتەوە، چونكە، زوو ئەوانە لەبیردەكات و تەمبەڵی هزری و بوونبوون، لەناو ململانێی و بەیەككەوتنەكان و گۆڕان و گەشەسەندنی تەكنەلۆژیا و زانستەكان دەیگرێت، من لە ساڵی ١٩٦٧ی زاینییەوە، كۆشش دەكەم بیبوژێنمەوە، هیوادار و بڕواداری بكەم، بۆ هەڵسانەوە و گێڕانەوەی بەڕێوەبردنی خودی ناوەوەی.

من وادەزانم، هەموو كەسێك، بەپێی پێگەی خۆی لەو جیهانە، ئینجا ئەگەر رۆڵی زۆر بەرتەسك و سنووردارێش بێت، بەرپرسە لەو جیهانە. ناكرێ و پێویست نییە هەموومان، بەشداری شەڕە گەورە بەردەوامەكانی دژ بە بەربەست و تەگەرەكان بكەین، یان هەمووما، بەرەو لووتكەی ئەڤریست سەركەوین، با ئەوەی دەتوانێت سەربكەوێت، هەموومان بوارمان لەبەرە، بۆ جێبەجێكردنی شتێك، بۆ ئاسانكردنی گواستنەوە بۆ رەوشی باشتر و شایستەتر.

ئەوانەی ئێستا دەژین، ئەوانەی سبەی و لە ئایندەش دەژین، ناكرێ نائومێد بن و دەستەوەستان راوەستن. ئەگەر زووتر خۆمان ساز نەكەین و خەمێ لەو رەوشە نەخۆین، ئایندەی ژیان، لەسەر رووی زەوی كوشندە و ناخۆشتر دەبێت. بەردەوام تروسكاییەكی هیوا هەیە و دەبریسكێتەوە، ئەگەر ئیدارەی حەكیمانەی ناخی خۆمان ئازاد و ساز بكەین، بواری بدەین لەناو فەزای وەجوود، ئازادانە بوارەكانی بۆ ساز بكەین.

هیوا و پەرۆشییمان بە پێشكەوتنی زانست زۆرە، ئەگەرچی دەركەوتەی نەگەتیڤیشی هەیە، دەیەوێ لایەنە پۆزەتیڤەكەی بشێوێنێت، رێگرە لە چارەسەرییەكانی، خواردەمەنی و تەندروستی و فێربوون و نیستەجێبوون و باشكردنی ژیانە كۆمەڵایەتییەكان و دەربازكردنی ژینگە و زۆری تریش.

بەرپرسیاریەتی سەرەکییش، لەسەر ئادەمیزاد خۆیەتی، تاك و جڤاتەکان، ئەگەر یەکتریان بەڕاستی قبوولکرد، لەجیاتی داخران و پەراوێزبوون، بەڕووی یەکتری بکرێنەوە و هاوکاری بکەن، بوارەکانی گونجاو لەبەردەم هەموولایەك ساز و ئامادە دەبێت، ئێمە هێشتا کۆت و دابونەریت و شێوازە کۆنەکانی بیرکردنەوە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانمان بەر نەداوە، ئەگەر لەو رەوشە بمینێنەوە هەموومان دەکەوینە بنی چاڵەکە.

کات تەنگمان پێ هەڵدەچنێت، پێویستمان زۆر بەوە هەیە، رۆحمان بگۆڕین و هزرمان بکەینەوە، خوشك و برایانە هاوکار و هاوسۆز لەسەر هەسارەی زەوی بەیەکەوە بژین، ئەگەر لە ئاین و ئاینزا و زمانیش برا نەبین، ئەوە لە خولق و پێداویستییە بنچینەییەکان، لە ئاکنجیبوون لەسەر یەك هەسارە، لە ئاو و هەوا لەبن یەك ئاسماندا برا و هاوڕێین.

ئەو هەسارەیە، وەك کەشتییەکی فەزایە، تیژڕەو دەڕوات و بە ئارەزوو خۆی و بێ بایەخدان بە هەموومان، دەڕوات، ئەوەمان ماوە گوێ و چاوەکانمان بکەینەوە، لەگەڵ رۆحی ئەو هەسارەیە و دەسکەوت و خێر و تواناکانی، لەگەڵ هەموو سەرنیشینەکانی هاوبەش بژین، ئێمە هەموومان، پێمان خۆش بێت، یان پێمان ناخۆش بێت، هەموومان بەیەکەوە رێبوارین و بەیەکەوە رێ دەکەین.

نازانم، بزاڤە نارەزایی و خۆپیشاندانە جیهانییەکان، بەرەو کێندەرێ دەڕوات، هێز و هەژموونە جیهانییە ناکۆکەکانیان دەیانخنکێنن، یان پەراوێزیان دەکەن؟ دەرچوون و دەرکەوتنی ئەو جۆرە بزاڤ و چالاکییە، کە هزر و بەرنامەیان لەیەك نزیکە، کار و پێشهاتێکی نایاب و شایستەیە، هیوامان وایە، بەرە گۆڕانی رۆحی داواکارمان ببات، چونکە دیارە کە بزاڤەکە بەرنامە و ئاستی جیهانی، لە سەرانسەری هەسارەکە هەڵگرتووە.

من دڵنیام، ئێستا یان لە ئایندە، بزاڤێکی رزگاریخواز سەرهەڵدەدات. ئەگەر بزاڤە و چالاکییەکەی ئیمرۆ کپ و بێدەنگ بکرێتەوە، یان لاواز و پەرتەوازەش ببێت، دوور نییە پشتیوان بە لۆژیکی گەشەی مرۆیی جیهانی، رۆژێکیان بزاڤێکی تری لە شێوەی رابوونی مرۆڤ لەسەر خودی خۆی بەرپادەبێت و دەتەقێتەوە... ئەوەش مانای ئەوەیە، مرۆڤ خۆی بگۆڕێت، ناوەوەی خۆی رەتدەکاتەوە، بەر لە جیهانی دەرەوەی.

من کێشەکە، لەناو خودی مرۆڤەکە و لەناو کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دەبینیم، جیهانی دەرەوەش، تەنها رەنگدانەوەی هزر و قسە و کردارەکانیەتی، ئەو جیهانە دەرەکییەی چواردەورەکان، بەرهەم و میوەی شێوەی بیرکردنەوە و رەووشت و هەڵسوکەوتمانە لەگەڵ چواردەورەکەمان، واتە لەگەڵ ژینگەی سرووشتی و کۆمەڵایەتییەکەی چواردەورمان.

ئەوەش مانای ئەوەیە، بۆ چارەسەرکردن و دۆزینەوەی ئاریشەکانمان، ناکرێ و سوودمەند نابێت، لەناخی خۆمان دووربکەوینەوە، کێشەکانمان لە ناوەوەی خۆمانە. چارەسەرییەکانیش لەناو خۆماندایە. سرووشتیش دەتوانێت، هەتوانی خۆی بێت و چارەسەری خۆی بکاتەوە. سرووشت دەرد و دەرمانیشە. مرۆڤ کێشە و چارەسەریشە. تێگەیشتن لەبەر رۆشنایی هۆشمەندی، هۆشمەندی بەخۆیەتی.

دەرئەنجام... بابەتەکانی ئەو کتێبە، لە ناوەوە، لەرووی بایەخدان و رێنمایی گرێدراون بەیەکەوە، ئەگەرچی بە ئاکار لە ناونیشان و زانیارییە سەرەتاییەکان دیارە، لەیەك دوورن. هەر چەند بوارتان هەبوو، ئەو کتێبە بخوێنەوە و سوپاس.

1. دالای لاما، چۆن ژیانێکی بەسوود دەژیت، لە ساڵی ٢٠١١ی زاینی لەلایەن جیڤری هوبکنز کراوە بە ئینگلیزی و لە ساڵی ٢٠٠٩ی زاینییەوە لەلایەن محەمەد عەبدولنەبی کراوە بە عەرەبی لە قاهیرە دەزگای هاڤنی پەخش و وەرگێڕان، بڵاوکراوەتەوە.

2. دالای لاما: هەمان سەرچاوە.

3. د. ئەحمەد ئیبراهیم ئەلسایح، هەیکەلەکانی رووناکی سەهروردی، کتێبخانەی رۆشنبیری ئاینی قاهیرە ٢٠٠٩ی زاینی، بە زمانی عەرەبی.

4. هەمان سەرچاوە.

بەشی یەکەم

چرکەساتی هۆشمەندی

- پاش کودەتا و گۆڕانەکەی کەشوهەوا... ئایا دوایی ئێمە دەخوێنەوە!؟
- کودەتاکەی کەشوهەوا پێش کودەتاکەی رۆحی مرۆڤە
- سرووشت عیشقی داڵدەداوە
- چرکە ساتەکانی هۆشمەندی
- دووبارە... پەیڤێك لەسەر زەمەنی ئەستوونی
- وابزانە نەمریت و هەرگیز نامریت
- ئاوێتەبوون لە چرکەساتەکە، نە عەدەم و نە بەرەڵاییە

- له هونەری گوزەکاری و گۆڕینەکان
- شێتییەکانی سەدەی بیستەم
- کێ سرووتبەخشی نیتشه بوو؟
- پەیامێك بۆ نەوەکانی پاش پەنجا هەزار ساڵی تر؟
- نامەیەکی خەیاڵی بۆ نەوەکانی داهاتوومان
- جیهانگیری دیاردە سرووشتییەکان
- نمونەی مەشخەڵی زەردەشتی
- حەکیمێکی چینی بۆ بێداربوون و نەخەوتن، برژانگەکانی دەبڕێت
- له خولەکەکانی ژیانمان چ بکەین؟
- لێبووردنە درەنگەکان برینە کۆنەکان سارێژ دەکات؟
- کەڕ و لالبوون له سەردەمی دانوستان!
- هەتا ئێستاش وشەی چاکە ئامادەیی نییە
- زوونی پارێزراوی سرووشتی

چرکەساتی هۆشمەندی

پاش کودەتا و گۆڕانەکەی کەشوهەوا... ئایا دوایی ئێمە دەخوێنەوە!؟

بە رامانی زانایان، بەرزبوونەوەی پلەی گەرمایی لەو گەردوونە، بەڵێ زاناکان دەڵێن: ئەو گۆڕانە لە کەشوهەواکە، بوویتە راستییەکی بەرجەستە، ناچارین خۆمان لەگەڵ گۆڕانەکە و گەرمبوونەکە رابهێنین.

بەپێی چەندین مەزندە و پێشبینی، ئیتر پلەی گەرما بەرزتر دەبێتەوە، گەردوون فێنك نابێتەوە، پلەی گەرما دانابەزێتەوە، فێنکی و دووبارەبوونەوە و گۆڕانی کلیماتە سازگارەکە ناگەڕێتەوە.

کەشەکەی جاران ناگەڕێتەوە، وەك لە چاخە کۆنەکان، کە کەش و پەلامارەکانی بەفرینی و سەهۆڵبەندییەکە، گوێی زەوی داگیر و شەختەبەند کردبوو، بەو رووپووشینە ساردەش، هەموو زیندەوەر و گیانەوەرەکان، بێجگە لە چەند بەکتریایەك نەبێت دەکوژێت و دەیانفەوتێنێت... بەو بەرگە، بەو سیمایە، ئەو گۆڕانە سرووشتییە گەرمە، سەردەم و رۆژگاری گەرمی پەیدا بووە، هەموو ئاکار و رووکارەکانی ئەو ژیانە ئاساییەمان وێران دەکات. بەو گۆڕانە لەناو ئەو هەڵمەتە دژوارەدا، دیسان چەند بەکتریایەك و مێروولەکان و هەندێ جاڵجاڵۆکەش لە مردن و نەمان رزگاریان دەبێت، هەموو بونەوەرەکانیش دەکوژێت، بەڵام ئەمجارە بە بەرزبوونەوەی پلەی گەرما.

پاشماوەی سەردەمە شەختەبەندییەکان، شوێنەوارەکانی ناو بەفر و بەستەڵەکەکان ماون، چەندین کەڤرۆکە و ئێسك و پروسکی گیانەوەرەکان دیارن، کە بە ئەزموون و تێستی ترشی نتریك و توێژینەوەکانی، شانەکانیان نەبێت هیچ پێناسە و زانیارییەکیان لێ هەڵناکرێت.

ئەوەیە ئەرشیفەکانمان، ئەوانە بەڵگەی سەردەمە کۆنەکانن، ئەوانە ئاماژەکانی زەمانە دێرینەکانە: کلیلەکانی ئەوانەش ترشی نتریکە بۆ دۆزینەوە و ناسینەوەیان!

دەپرسین، ئێمەش لەو سەردەمە دەبێ پرسیارێك بکەیت و بڵێین، ئێمە چ بۆ ئایندە و سەدەکانی داهاتوو جێبهێڵین؟

ئێمە چ بۆ نەوەکانی داهاتوومان دەنووسین؟ ئایا نووسین و رامانەکانمان دەخوێنەوە؟ ئایا ئەو زەوییە، ئەو خاکە، چ لە پاشماوەکانی ئێمە، لە پاشەڕۆی ژیانمان، لە کولتوورەکەمان دەپارێزێت، چی پێ هەڵدەگیرێت؟

باشە ئێمە چ تۆمار بکەین، چ بکەین تا زانیاری تایبەتی بۆ نەوەکانی پاش خۆمان، بۆ ئەوانەی لە سەدەکانی زۆر دوور پەیدا دەبن جێیبهێڵین؟

لەو چرکەساتەدا، تاکە بوار و بژاری ئامادە و شکۆمەندیش، ئیلهام (سرووش) و سۆزی چرکەساتەکەیە و بەس... ئەویش پێم دەڵێت:

لەو ساتەدا، پەیڤێك لەسەر كاتی دیار و نێوانی دوو زەمەنەكە بدركێنە، قسەیەكیان لەسەر ئەو دوو نێوانەدا بۆ بكە: سەردەمی بەر لە كودەتای كەشوهەواكە، كات و پێشهاتی پاش كودەتا و گۆڕانەكەیان بۆ بوروژێنە. ئەو چركەساتەش كاتی كودەتا و رابوون و وەرگەڕانی كەشوهەوای بەزەبر و كوشندەیە... باشە لێدوانیان بۆ دەدەم و قسەیان بۆ دەكەم... باسی ئاسمانە سامالەكەیان بۆ دەكەم، باسی رۆژە فێنكە سازگارەكانی رۆژگارەكانیان بۆ دەكەم. رەنگە دووبارە ئەو ئاسمانە بێگەردە خاوێنە شینە نەبینیتەوە، جوانییەكانی نادۆزینەوە، سروەكانی نەما، شەوە ساز و خۆشەكانی بەسەرچوون و ناگەڕێنەوە. چركەساتە زێڕینەكانی جاران نەما، كەشە خاوێنە جوانەكان، لەناو تۆزوخۆڵ و باهۆز و گەردەلوول و باران و لەهییەكان نەما و ناگەڕێنەوە، خۆشییەكان لەگەڵ گۆڕانە لەناكاو و لافاوە خێرا و بەلەزەكان فەوتان، ئەو كەشانە ئاخ و دەشتاییەكان رادەماڵن، ئاوی دەریا و رووبارەكان جوانی و خاوێنی نەما، رەونەقی پاكی لەناوچوون، باڵندە و و ئاژەڵەكان، لەناو سرووشتە ئارامە بێگەردەكە جریوە و هەستیان نەما.

من دەڵێم: باشە ئێمە چیمان كرد و چ گوناحێكمان كردبوو؟

سرووش و نەستم پێم دەڵێن: ئێمە رێزی سرووشت و ژینگەمان نەگرت. لەگەڵ سرووشت و دەوروبەرمان هاوسۆز و هاودڵ نەبووین، بەزەییمان پێ نەدەهاتەوە، بۆیەش سرووشت، رووی لێمان وەرگێڕا و لێمان زیز بوو.

كودەتاكەی كەشوهەوا پێش كودەتاكەی رۆحی مرۆڤە

ئەگەر كودەتاكەی سرووشت لە رۆحی سرووشتەوە هەڵقولابێت، سەرچاوەی هەڕەشە و گۆڕانەكانی لە عیشق و یاخیبوون و ناڕەزاییەكانی كردە و چالاكییەكانی مرۆڤەوە بێت، بێگومان كودەتاكەی رۆحیش هەر لە مرۆڤەوە سەرچاوەی دەگرێت، بۆیەش مرۆڤ لە داخی ئەو رابوون و هەڵچوونە، لەبەر كردەوەكانی، دەكەوێتە ناو رامانێكی قووڵ... بیركردنەوەیەكی قووڵ، دەیەوێ هۆكار و فاكتەرەكانی ئەو گۆڕانە و نهێنییەكانی ئەو كودەتایە سرووشتییە، بدۆزێتەوە، بزانێت كەشەكە بۆچی دەگرمێنێت، لەودەمانە كۆمەڵگای مرۆڤایەتیش، كۆشش دەكات لە جیهانە كۆنەكە دەربازی بێت.

ئەگەر كودەتاكەی رۆح، زووتر و بەر لەو گۆڕانانە بوایە، مرۆڤیش دەركی بە دژایەتی و ناكۆكی لەگەڵ خودی خۆی و سرووشت نەدەكرد.

لە دەرئەنجامی كودەتاكەی سرووشت، ئەوەندەمان لە دەست ماوە، ئاخ و ئەفسووس بۆ رۆژە خاوێن و ئارامەكان بخۆین، ئەو رۆژانەی هەناومان تژی هیوا و خەونی جوان بوون.

چیتر لەناو بێشەڵانی سرووشت، هەست بە حەوانە و ئارامییەكان ناكەین. وا وشكایی گەیشتووتە رەگەكان.

بیابان و چۆڵەوانی، شار و ئاوەدانییەكانی گەمارۆ داوین، وا رووبارە بەرینەكان، تەسك و سنووردار دەبن، هەزارەها مار و خشۆك دەبڕێنەوە و نامینێن.

ئێمە هیوامان بۆ ئەوانە نەدەخواست، چاوەڕوانی ئەو ڕۆژەمان نەدەکرد. ئێمە، کەشێکی سرووشتی جوانمان دەویست. شەیدا و پەرۆشی کازیوە و بەیانییە خاوێن و بێگەردەکان بووین.

ملیۆنەها وردە ئاسن و مس و میتاڵی تر، لەسەر زەوی و لەبن ئاخ بڵاوبونەتەوە.

ملیۆنەها تۆن، لە پلاستیك و کەرەستە کیمیاوییەکان، گەیشتوونەتە ناو ئاوی ژێرزەوییش.

سیسبوون و پووچبوونەوەی دار و سەوزاییەکان، ئێمە حەپەساو و دڵ بەژان دەکات.

ئەگەر کودەتاکەی ڕۆحمان، درەنگیش بەڕێدەکەوت و دەگەیشت، دەیتوانی چ لەو ڕەوشە دەرباز بکات، چ لە نەهامەتییەکان کەم بکاتەوە؟!

نائومێدییەکان بەرەو چەندین هەست و نەست ڕەشبین و کەساسییمان دەبات.

نەخێر! هەرگیز چاوەڕوانی ئەو هەموو پێشهاتانەمان نەدەکرد! داخوازی و هیواکانمان، هەرچی جوانی و باشی بوو. کودەتاکەی کەشوهەوا، گەمارۆی داوین و ڕەنگە هیوای دابەزینەوەی پلەی گەرماکەش نەبێت، نزم نەبێتەوە، گۆڕان و وەرگەڕانەکە کوشندەیە و دەربازبوونمان ئەستەمە، بۆیە دەبێ ڕامان و تێڕوانینەکانمان بگۆڕین، ئاستی هۆشیاریمان بگۆڕین... دەبێ چارەیەك بکەین، بەرد و کەڤرەکان گەرمتر دەبن، دیارە و دەبینین، سرووشت، چۆن دەگۆڕێت و چی بەسەرهات، ئاو دەبێتە هەڵم و کەم دەبێتەوە، پێست و چەرم و پەلکەکان، زەرد هەڵدەگەڕێن و پووچ دەبنەوە. من هەرگیز نامەوێ مرۆیەکی ڕەشبین بم. ڕۆژێك لە ڕۆژان پێشبینی ئەوەم نەدەکرد... بەردەوام چاوم لە نیگا و ئاسۆی جوانتر و گەشتر و نازدارتر دەبڕی، باشترم دەخواست، بەنیازی جوانی زۆرتر بووم. دیارە و هەست دەکەین، چۆن ئەو کودەتایەی کەشوهەوا پەلامارمان دەدات، تەنگی پێ هەڵچنیوین...

سرووشت عیشقی داڵدەداوە

(نەفس بە عیشق پایەدارە)، ئەو دەستەواژە و ڕستەیەم، بۆ یەکەمجار لە ژنەنووسەرێکی داهێنەری ئوردنی بیست، لە فیستیڤاڵی ڕۆشنبیری کولتووری دهۆك (٢٠_٢٢ / ٧ / ٢٠١٠)، ژنەکە ڕستەکەی بەکارهێنا.

من ئەو دەستەواژەیە، دەکەمە سۆزی دەستپێکی بابەتێك بە ناوی (سرووشت بە عیشق پایەدارە).

ژنە نووسەرە ئوردنییەکە، باسی ڕەوشەکانی ئەڤین و گۆڕانەکان و کودەتایە سامناکەکانی کرد، ئەو، زۆر لایەن و بابەتی نهێنی و ئاشکرای (لەنێوان دێرەکان) و لە پەیڤەکەی لەسەر عیشق وروژاند، لە کۆتایی چیرۆکەکەی وتی (من هەرگیز عاشق نەبووم)، تامی عیشقم نەکردووە، هەروەها وتی: من نەکەوتووتە ناو ئامێزی عیشق، ئەگەر لە نووسین وەستام و چیتر نەمنووسی، بزانن من کەوتوومەتە ناو عیشق و عاشقم و چیتر نانووسم!

_زۆر لە ئامادەبووانی فیستیڤاڵەکە، لە قسەکانی ژنەکە تێنەگەیشتن، دیارە من مەبەستم نییە، من لە نیازی پەیڤەکەی تێگەیشتم. بەڵام رامانەکەم، لەوە بەرجەستە کرد و وتم: ئەو ژنە (شەیدا و عاشقی بوونە)، لەبەرخۆمەوە وتم: ئەو ژنە دەیەوێ زۆر بەقووڵییەوە بچێتە ناخی وەجوود و بوون... ئەو لە رەوشێکی ریزپەر و ناوازە عیشقی هەمیشەزیندوو و سەرمەد دەژیت.

دووبارە، من دەڵێمەوە، لە پەیڤی ژنەکە تێنەگەیشتم. ئەو وتی: ناوی چی لێ دەنێن، ناوی لێ بنێن چیرۆك، هەر چیرۆکێك بێت، یادەوەری و گێڕانەوەی سەربردەکان و نووسینەوەی کەسایەتی، یان هەر ناوێکی لێ دەنێن، ناوی لێ بنێن. ناسین و تێگەیشتن لەوە ئاسان نییە. ئەوەیە سەرەتاکانی ئەڤینی گرگرتوو و سۆزدار.

بەنیاز و مەبەستی نەگتێڤ نا، ئەو ژنە، بەڕاستی لەناو پایەداری و ئامێزەکەی عیشقە. بۆیە ئەو بە عیشق پایەدارە... چونکە ئەو لە ناخەوە بە هەست و نەست و زانینەوە، جەستە و بوون و قەوارەکەی نغرۆی ناو عیشقی ئەبەدیی و هەمیشەیی ببێت.

_سرووشت وایە، من دەمویست و شەیدای ئەوەم، مرۆڤ پایەدار و پەرۆشی عیشق بێت، منی مرۆ، بکەومە ناو پیرۆزی عیشق... ئێمەی مرۆڤ، کە لەسەر من و لەسەر خودی خۆشی یاخی و سەرگەردان و هاریش دەبێت، عیشقی لێ دەتکێت و عیشقی لێ هەڵدەوەرێت، ئینجا بێ عیشق و خۆشەویستی و شەیدابوون جێماندەهێڵێت.

ئێمە، ئارام لەسەر سەرینی سرووشت، بەنیازی ئەوەی سرووشت نازمان بکێشێت، دەستبەردارمان نەبێت دەخەوتین، هزرمان پاك و ئارام بوو. ئایا ئێستا سرووشتمان دەستخەرۆ کرد، ئەویش زویر بوو، لێمان دوورکەوتەوە؟ ئایا ئێمە خۆمان لە جەوهەری راستەقینەی خۆمان داتەکاندووە، کەوتینە ناو دیاردە و کەشە فێڵباز و ساختەکان، ئەویش ئێمەی لەناو وردە ناز و شیرینە خەونی جاران، ئێمەی جێهێشت؟ چۆن ئەو سرووشتەی ئامێزی تەژی ئەڤین بوو، دەستبەرداری ئەڤینە پیرۆزە گەرمەکە بوو؟

چرکە ساتەکانی هۆشمەندی

ئەو ئاخاوتنەی هیچ ناونیشان و پێناسەیەکی نییە، ئاخاوتنی نەفسە، کە بڕانەوە و تەواوبوونی نییە. مرۆڤ لەگەڵ خودی خۆی و چواردەورەکەی، بەردەوام دیالۆگ دەکات و مەنەلۆژی گەرمە. ئاخاوتنەکە، بۆ یەك چرکە ساتێکیش وەستانی نییە، تەنها لە رەوشی ناوازەی تایبەتی نەبێت، کە رەوشێکی شکۆدار و پایەدارە.

ئەگەر هەر مرۆیەك، لەناکاو و بە ئارەزووی خۆییەوە، ئاخاوتنی خۆی ببڕێت، دیارە ئەو کەسە و لەودەمانە، لە رەوشی حیکمەتدا دەژیت. ئەو ساتانەش، زۆر دەگمەن روودەدەن و ئاسانیش نییە، هەموو کەسێك بگاتە ئەو رەوشە.

لە چرکەساتی حیکمەتدا، ئەو کەسە، بە رەوش و ساتی راستەقینەیی گوزەری کردووە، ئەو ساتەش گواستنەوە و دەربازبوونە، بەرەو زەمەنی ئاسۆیی.

کات و بەسەرچوونێکی زۆری دەوێت، تا مرۆڤ، بتوانێت لە هەردوو چەمکی زەمەنی ئەستوونی و زەمەنی ئاسۆیی تێبگات، ئەوەیان کاتی دەوێت.

ئاساییە، کە هەموومان لەناو زەمەنێکی ئاسۆیی بەرینی مەودا درێژی ڤالا بژین... ئەویش پابەندبوون و بەستانەوەیە، بە کاتژمێر و ڕۆژ و هەفتە و ساڵەکانی و مەودا و نێوانەکانی تری، کاتی بەسەرچوو پێوانە دەکەن. زۆرجار و بەبێ ئاگایی، چاو لەو کاروانە زەمەنییە ئاسۆییە دەپۆشین و دەڕوا و هەستی پێ ناکەین، ئەو کاروانەی لە ساتی بوونمان هەتا ساتی مردنمان، درێژەی هەیە. مرۆڤ وادەزانێت، لەو زەمەنە ئاسۆییەدا، لەسەرخۆ و هێدی هێدی نەفامانە و گەمژانە، خۆی بۆ مردن ساز دەکات و چاوەڕوانی دەکات. بۆیەش، لەو ڕەوشەدا، هەرگیز هەست بە سات و زەمەنەکانی شادومانی و خۆشی ناکەین و سازیی و ئاهەنگی بوونمان ناگێڕین.

زەمەنی ئاسۆیی، وەك شەمەندەفەرێکە، لەسەر هێڵێکی ئاسنی دیاریکراودا دەڕوات، ئێمەش لەناو فارگۆنەکانیدا بارکراوین و دەڕۆین، لێرە و لەوێ، هەڵوەستەیەك دەکات و دەوەستێت، دووبارە بە لێدانی فیتەیەکی بەرز، دەجولێت و لەسەر ڕۆیشتنەکەی بەردەوام دەبێت... بەڵام مەسەلەکە تەواو نابێت.

لەو شەمەندەفەرانەدا، هیچ جۆرە شادومانییەك، هەست پێ ناکەیت و هەست بە بوونیش ناکرێت. لەناو شەمەندەفەرەکە، تۆش، بەزۆر و بەنادڵییەوە، وەك ئەوەی لەناو دارەمەتێك دابیت، لە پەنجەرەکەوە، سەیری خەڵك و خانووبەرە و بوونەوەرەکانی سرووشت دەکەیت.

تۆ لەناو فارگۆنێکی شەمەندەفەرەکە، لەناو بوونی ڕاستەقینەییەدا نیت... تۆ لەناو ئەو کەشە نازدارەدا، لەو کاروانەدا بوونت نییە، ئامادەییت نییە، هەست بەو دیمەنە شۆخە ناکەیت.

بەڵام، تۆ لە زەمەنی ئەستوونییدا، ساتەکانی خۆشی و سەرفرازی دەبینیت و تێدا دەژیت. تۆ هەموو شتەکان، بێجگە لە هەستکردن بە قووڵی لە خودی خۆت، لەبیر دەکەیت. تۆ لەو کاتەدا، لە ڕەوشی نیگاکردن و ڕامانێکی ئارام و بەلەزەت و خۆش دەبیت... تۆ لە دەوروبەرەکەت دەژیت، هاوکاتیش تێدا دابڕاویت، بایەخ بەو پێشهاتانە نادەیت، کە لە زەمەنە ئاسۆییەکە، لەبەردەمت گوزەر دەکەن.

چرکەساتی حیکمەت، ئەو ساتەیە بە کامەرانییەوە خۆت دەدۆزیتەوە، خۆت و هیچی تری چواردەورەکەت نابینیت.

دووبارە... پەیڤێك لەسەر زەمەنی ئەستوونی

ئەو لە منی پرسی: تۆ ئێستا لە کوێی؟

تۆ ئێستا لە کوێی؟ تۆ کێیت؟ کە وەڵامی پرسیارەکەم دەدیتەوە، من دەزانم ئاستی بوونت چەندە!

_تۆ لە کوێیت؟ ئایا تۆ لەناو رامانێکی قووڵی ئازادا، بێ هیچ پەیوەندییەکی دەرەکی نقووم بوویت و داماویت؟ یان تۆ، لەودەمانە کەوتوویتە ناو گێژاوی خەمی رۆژەکانت، کە ژمارەیان زۆر زۆرە؟

ئایا تۆ، لەسەر کەنارێك وەستاویت، هەردوو پێیەکانت لە گیا و گوڵەکان دەخشێنیت؟ یان تۆ، لەناو شەپۆڵە قوڕاوییە وەهمییەکاندا، نقووم بوویت و بەرەو هەڵدێرت دەبەن.

ئایا بەبێ ئەوەی هیچ کایە و شتەکان، بێزار و سەخڵەت بکەیت، تۆ لەناو مەستی خۆشیدایت، کە مەستی بوونە؟ یان تۆ سەیری دوور و دەرەوەی چواردەورەی خۆت دەکەیت، هیوا دەخوازیت، تۆ خاوەنی ئەو بنەدارە، ئەو ئۆتومبێلە، یان ئەو پۆشاکانە، ئەو خواردەمەنی و کۆشکەکان بیت؟

ئەگەر تۆ، بیر لە دووەم حاڵەت بکەیتەوە، دیارە کەسێکی بێ ئاگای لە بوون و لەناو زەمەنە ئاسۆییەکەت توندکار و گەمژە دەژیت.

بەڵام، ئەگەر تۆ بێجگە لە دەنگی حیکمەتی قووڵی ناخت، ئاگاداری هیچی تر نەبیت، بایەخت بە ئاماژە و رووداوەکانی تر نەداوە، بەدروستی تۆ، لە چرکە ساتەکانی شادومانی زەمەنی ئەستوونی دەژیت. ئەوەش ساتەکانی ئەبەدی و هەمیشەییە. ئەوەش تەمەنی راستەقینەیی تۆیە هەر چەند کورتیش بێت.

دەنگە قووڵەکەی حیکمەت، بەردەوام لە هەموو کایەکانی ئەو گەردوونە دەزرنگێتەوە، ئەوەش دەنگی ئەبەدییە. حیکمەت دەنگی رامانی چەند خوولەکێك نییە و بەس. بەڵکو حیکمەت، لەو چرکە ساتانەدا، دەبێتە چرکە ساتی ئەبەدیی و هەمیشەیی.

هەر چەند ساڵ و مانگ و رۆژەکانی تەمەنت بژیت، بەبێ ئاگایی دەڕۆن و تەواو دەبن، ئەوەی جێدەمینێت تەنها عەدەمە. بەڵام تەمەنی شکۆدار و جەوهەری لە ساتە بەلەزەکانی تروسکەچاوی هۆشیارییەکاندایە.... لە ئاگاییەدایە.

کەواتە، بۆ خۆت لەناو ئاگایی و هەڵسانەوەیەکی پرشنگدار بژی. ژیان و بوونت تژی بکە، لە زانین و هوشیاری.

بە مانایەکی تر، رامان و تەئمل بکە، بەبێ ئەوەی چواردەورەکەت سەخڵەت و شپرزە بکەیت.

ئەو حاڵەتە تاقی بکەرەوە... ئەگەر لەدیار دارێکی شنگەبی بوەستیت، ئەگەر توانیت لەودەمانە تەنها بیر لەو دارە بکەیتەوە، هزرت لە سرووشت، تەنها لەکن ئەو دارە بێت، ئەگەر بتوانیت چرکەساتێك رامانەکەت، لەسەر ئەو دیمەنە و ئەو نیگایە چڕ بکەیتەوە، چەند خوولەکێك هوشیارانە مەند بیت، هەست بە کرانەوە و گەشانەوەی ئاسۆکانی ناخت دەکەیت، لەودەمانەش، تۆ لەناو خودی خۆتدا دەژیت، نەك لە دەرەوە. لەودەمانە، تۆ لە زەمەنی ئەستوونی، نەك لە زەمەنی ئاسۆیی.

زۆربەی ساڵەکانی تەمەنمان، لە دەرەوە خۆمان ژیاوین، زۆرتر جەخت لەسەر چواردەورەکەمان کردووە، دیاردە و بەرجەستە نزیکەکانی خۆمان فەرامۆشکردووە، ئەویش ناخی خۆمانە. هەڵسانەوەی هوشیارانە، گەڕانەوە و شۆڕبوونەوەیە، بەرەو ناوەومان، ئەوەی بەرچاویشە حیکمەتە.

وابزانە نەمریت و هەرگیز نامریت

پەندێکی رەوشن و پرشنگداری ناسراو وتوویەتی:

_هەست بە نەمریی و ژیانی بەردەوام دەکەیت، کە بۆ دونیا بژیت، کە بۆ دوارۆژ و مردن بژیت، بەردەوام وەك مردووێك ئەژمارد دەکرێت .

ئەو دوو رەوشە، بەردەوام و هەمیشە بوونیان هەیە: ساتەکانی ژیانی ئەبەدی و ساتی مردن، ئەو دوو رەوشە، تەریب و هاوشانن، دەکریٚ بلێین هەردووکیان، لە یەك ساتدا گوزارشت و سێبەرەکانیان دەگوازنەوە، ناو یەك و تێکەڵ دەبن.

ئەوەیە جەوهەر و کرۆکی مانای پەندەکە، ماناکەی دیار و روونە، بۆ ئەوەی بیەویٚ پەندەکە وەربگرێت و تێبگات. راست برۆ و هزر و نەفس ئازاد بکە، هاوکات لە شوێن و کاتی دروست بژی. زەمانی بیٚ شوێن بوونی نییە، هەروەها شوێنیش بیٚ زەمان و کات بوونی نابێت. ئەوەیە خاڵی بەیەکگەیشتنەوەی زەمەنەکانی ئەستوونی.

_چۆن دەتوانی نەمر بیت و هەتاهەتایی بژیت؟ باشە چۆن دەگەیتە ئەو رەوشەی تێدا ساتێکی پرشنگدار، لە رامانی هۆشیاری دەستەبەر دەکەیت؟

کەواتە، تۆ بەدرێژایی ژیانت، لەناو حاڵەتێکی فیزیاییدا دەژیت، لە ساتەوەختی لەدایکبوونەوە، هەتا ساتی مردن. لەبەرئەوەی تۆ بونەوەرێکی کاتی و هەمیشەیی نیت، بۆیە بە قەرز دەژیت، ساتەکانی هیوا و مەبەست و بەرنامەکان، ساتە راستەقینەییەکانت دوادەخەیت. تۆ ژیانێکی دواخراوی کاتی لەناکاو، بەسەر دەبەیت، لە سەرمەدی و هەمیشەیی دووردەکەویتەوە.

بەڵام ئەگەر، بکەویتە ناخی هوشیاربوونەوەی ئاگاداری رامان، ئینجا یەك سات ژیانت ئەبەدی دەبێت، _ چەند چرکەیەك _ لە کۆتەکانی زەمەنە ئاسۆییەکە دەربازت دەبێت، کە کەشێکی هیچ و هیواداریش دەبیت، بە زووترین کات، لە باری گرانی زەمەنە ئاسۆییەکە دەربازت دەبێت، چونکە ئەو زەمەنە ڤاڵا و هیچە.

کەواتە بژی، وەك نەمرێك بژی.

لەودەمەدا، تێدەگەیت تۆ نەمریت و ون نابیت. تۆ لە سەرەتای ئەزلەوە لێرە بوویت، بەوەش بەسەر کۆتاییە ئەبەدییەکە سەردەکەویت، ئەگەر ئازادانە و باڵکراوانە، دوور لە هەموو بەربەست و کایە هیچ و پووچەکان مەند و سەرمەست بیت.

سەبارەت بە دەستەواژەی (بەیانی دەمرم)، بەڵیٚ بەیانی مردن دێت، یان رەنگە، پاش چرکەساتێکی تر مردن بگات. بۆ گەیشتن بەو ساتە و بۆ هاتنی مردنەکە، پەلەکردن و لزگینی ناوێت، مردنەکە هەر دێت، بەڵام، ئەگەر بەئەبەدییەت ژیایت، ئەوە مردنەکە ون دەبێت، ئەگەر هات و مردن گەیشت، گران و بەئازاریش نابێت، بۆیە با بێت. لە ساتەکانی گەشانەوە و هەڵسانەوە هوشیارییەکە، مردن دەست بە چەپکەگوڵەوە، بە شێوازێکی جوانەوە دێت، وەك ئەڤیندارێکی چاوەروان و شەیدا پێشوازیت لیٚ دەکات.

مەسەلەکە زۆر ئاسانە، پێویست بە ئالۆزی ناکات، لە هەموو ئاریشە کۆمەڵایەتییەکانی بارکراو، بە کایەی هیچ و پووچەکان سووکتر و سادەترە. ئێوە، زۆر لە مەسەلەکان بە ناڕەزایی و سەرکەشییەوە بەڕێدەکەن، وەك ئەوەی بەزۆری و بەناڵییەوە، لەناو گرتووخانەیەك کاری قوورس ئەنجام بدەن. دڵشاد و کامەران نین، هەتا ئەگەر کارەکان ئارەزوومەند و ویستی بەدڵی خۆتانیش بێت.

ئیتر بەو جۆرە دەگەیینە، کلیلێك لە کلیلەکانی ساتەکانی هەمیشەیی... ئەویش، هەموو کار و پیشە و چالاکییەکانتان، بکەنە گەمە و سەیران و شادومانی. بوار مەدە، هیچ کار و فەرمانێك شانگران و بێزارت بکات، هەموو چالاکییەکان، بە سەیران و سەفا و ئارامکردنەوەی نەفس ئەنجام بدە.

ئاوێتەبوون لە چرکەساتەکە، نە عەدەم و نە بەڕەڵاییە

رووناکبیری وەجودی فەرەنسی جان پۆل سارتەر، کتێبێکی بە ناوی هێڵنجدان نووسیوە. راستە هێڵنجدان و بەڕەڵایی، نەفس و هۆش و چەشەش بێزییان لێی دەبێتەوە.

سارتەر و هاوڕێیە وەجودییەکانی، زۆر بە قووڵی و بە زۆری، چوونەتە ناو هێڵنجدان و بەڕەڵایی و رشانەوەکان، بۆیەش، شارکارێکی نەمریان لەدوای خۆیاندا جێنەهێشتووە ! چونکە، لەناو عەدەمیەت و عەبەسیەتدا نغرۆ ببوون.

بەڵێ، ئەوانیش دەیانویست، (چرکەساتەکە... بە مانایە وەجوودییەکە) بژین، بەڵام بیرۆکەی (چرکەساتەکەیان) بۆ هێڵنجدان و عەبەسیەت گۆڕی.

جیاوازییەکە مەزنە، جیاوازییەکەی نێوان وەهمەکانی عەدەمیەت و عەبەسیەت، لەلایەك، هزر و هەستەکانی ژیانی چرکەساتەکان لەلایەکی ترەوە ریشەییە... ئەوەش مانای ئەوەیە، مرۆڤ چرکەساتەکەی خۆی سەربەستانە و دوور لە باندۆری کۆن و دوێنێ و نەستەکانی ئایندە بژێت. دوێنێ رۆیشت و رابردووە، بە مەزندەی عومەری خەیامی شاعیر و فەیلسوف، ئەوەی زۆرتر لە هەزار ساڵ، بەر لە ئێستا ژیاوە، هێشتا سبەی داهاتووش لەناو غەیب و نەدیارییەوە ماوەتەوە.

خەیام، باس لە (گڵکاری و بوون) دەکات، زۆرترین نمونە و هاوشێوەی لەنێوان بوونی مرۆڤ و بوونی دەفرە سیرامیکییەکان دەهێنێتەوە، تێدا روومەت و گونا و دڵی مرۆڤەکانی دەبینێت، ئەو قووڕەی پارچە گۆزە و سیرامیکییەکانی لێ دروست دەکرێت، تۆزوخۆڵی ئەندامانی جەستەی مرۆڤێکیان هەر پێوەیە، ئەو مرۆیەی دەمرێت و ئێسك و پروسك و گۆشتی دەکرێتە، خامی کەرەستە و بەردەستییەکانی ناوماڵان.

ئەگەرچی خەیام، زۆر بە چرکەساتەکە پابەند و پەرۆش بوو، داواکاریش بوو، سوود لە چرکەساتە ئامادەکە وەربگرێت، لەوێیەوە، تام لە ژیان وەربگرێت، ئینجا ئەو، وەك داهێنەر و شاعیرێکی ناسك و نووسەرێکی بەتوانا، ژیان بەڕێدەکات، هەتا دەمرێت، دانەر و زانا بووە، وەك سارتەر نەکەوتووتە دوای کارە بێ سوود و مایەپووچەکان...

عومەر خەیام، بەپەرۆشەوە، وێڵی چرکەساتەکان دەبێت و دڵۆپ دڵۆپ ئاوی ژیانی ویستووە و ئارام و جوان ژیاوە، بەڵام! سارتەر و هاورێییەکانی و هاوبیرەکانی، پاش ئەو ژیاون، تەمەنیان بە کاری پووچ و بێ سەرمایە بەرێکردووە، لەناو کارە شێتانەکانیان و پەرۆشیان بە خۆشییەکان و رابوردنەکانیان، رۆژانە ژیاون، ئازاری رۆحی خۆیان داوە و کەساسییان هەڵبژاردووە.

باشە، بۆچی ئەو کەلەنە مەزنە لەنێوان، ئەو دوو تیمە لە ساتی وەجودیەت هەبێت؟ بۆچی خەیام زۆر باسی گۆزەکاری و سیرامکییەکان کردووە؟

لە هونەری گوزەکاری و گۆڕینەکان

من لە نهێنی شێوازەکانی عومەر خەیام تێنەگەیشتم، دەمزانی، ئەو بۆ زۆر ئاماژەی بە نمونە و کارە گوزەکارییەکان داوە، تا لە ساڵی ١٩٧٦ی زاینی، سەردانی زێدی عومەر خەیامم نەکرد، تا نەچوومە سەر گۆڕەکەی، کە کوتەڵێکی جوانی لە شاری (نیشاپور)ی نزیک شاری مەشهدی پایتەختی پارێزگای خوراسانی سەر سنووری ئێران ئەفغانستان لەسەرە.

ئەو رۆژەی چوومە زێدی عومەر خەیام، سەردانی نیشاپورم کرد، هێشتا خەڵکەکە، لەوێ خەریکی گۆزەکاری جوان و ناسك بوون. خۆڵی ئەو دەڤەرە، نیمچە سوورە و شێلان و هەویرکاری تێدا ئاسانە، بە باشی و بە جوانی، دەکرێ گۆزەی باش و کەرەستەی ناوماڵی زۆر باشی لێ دروست بکەن. لەوێ زانیم هاوڵاتیانی ئەو شارە، پشتاوپشت گۆزەکارییان کردووە، چەند سەدەیە، ئەو پیشەیە دەکەن. خەیام لەناو گۆزەکارەکان و کورە و لەناو دووکانەکانیاندا ژیاوە.

ئەو رامان و هەڵوێستەکانی لەبەر رۆشنایی ئەو هونەرە دەربڕیوە، بیردۆزەکانی، لەسەر وەجودیەت لەو نیگایەوە بەرجەستە کردووە. ئەو شاعیرێکی واقیعی بووە. چوارینە رەنگینەکانی، لە بیرۆکەی فەنا و لەناوچوون و لە سەیرکردنی دیمەنەکانی شکانەوە و ئاوێتەبوونی و دەفرە سیرامیکییەکان، گەڕانەوەی پارچەکان، بەرەو سرووشت وەرگرتووە، کە قسەی رووبەڕووی مرۆڤ کردوە وتوویەتی: سۆز و بەزەییتان، بەو گۆزانانەوە بێت، دوور نییە، خۆڵ و قووڕەکانی لە جەستە و ئەندامی دڵسۆز و خۆشەویست و ناسیار و خزمێکتان بێت، یان کەرتە و پارچەی جەستەی شازادە و پاشایەك، یان کەسێکی هەژار و نەدار و ناسکێك ... هتد.. بووبێت!

ئادەمیزاد، بەردەوام، بیر لە فەنابوون و مردن دەکاتەوە، وەك گۆزەکان، لەمێژە، مرۆڤ داواکار و پەرۆش جوانی و خێر و چاکە و هاوسۆزییە لەگەڵ خەڵك، ئەوەش، پێچەوانەی هزر و رامانی سارتەر و رووناکبیرەکانە، ئەوانەی ژیانیان گران و ئاڵۆز کردووە، کردویانە بە (دۆزەخ) و خۆشیان سەرقاڵ و پەرۆشی خۆشییەکان و رابواردن بوون، ئەو چرکەساتانەی لزگین دەڕۆن!

شێتییەکانی سەدەی بیستەم

فەیلەسوفی ئەڵمانی فریدریك نیتشە، ئەوەی لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمی زاینی ژیابوو، دەست دەداتە (چەکوچ)ێك، یان هەر بە خەیاڵ، هەموو کەلوپەل و ئاماژە و نیشانە کۆنەکان، وردوخاش دەکات، ئەو ئامرازانەی ئازادی مرۆڤ و هزرەکەی کۆتبەند دەکات، هەموو چەمك و پەند و دەستەواژە کۆنەکان دەشکێنێت.

ئەوەمان بەبیربێتەوە، ئێمە رووبەرووی پیاوێك بوینەتەوە، کە بە دەست ئازار و ژانی نەخۆشییە سێکسییەکانی دەیناڵاند، هاوار دەکات و روو لە بەرەڵایی و شپرزەیی دەکات، بەر لە سارتەر، ئەو رەفتارە پیرۆز و پەیرەو دەکات، یەك چرکەساتیش لە نووسیندا، لە حەقیقەت نزیك ناکەوێتەوە، تەنها چەند بەشێك لە کتێبەکەی (زەردەشت) نەبێت، دوایی لە کتێبێکی تردا، بەو شێوەیە باسی زەردەشتی کردووە: بەیانییەکیان زەردەشتمان، لە ئاسمانەوە بۆ دابەزی. لەو دەستەواژەوە بیرۆکەی نووسینی کتێبەکەی لا پەیدا دەبێت.

نیتشە، لە بەشی یەکەمی کتێبەکەی (بەو شێوەیە زەردەشت قسەی کردووە)، هزر و رامانەکانی شێتانە دەربڕیوە و وتویەتی: (چەکوچەکانی سەر جیهانە کۆنەکە)، دوایی چەکوچەکە بەر لە خەڵکی تر، لەسەری خۆی دەدات. بەڵام ئەو جۆرێکی شێتانە و عەبەسییانە بڵاودەکاتەوە، کە تا ئیمرۆش باو و ئاشنایە، چەند نەوە و پشتێك، بەو دەردە دەردەدار دەکات. دەکرێ بڵێن، فریدرك نیتشە، لە سەدەکانی ناوەڕاستی تاریکدا، جۆرێك لە شێتی لەناو مناڵدانی جڤاتی مرۆڤایەتی دەچێنێت. ئەو جۆرێك لەو شێتییە، لەناو مێشکی خۆی دەردەهێنێت، لەناو کۆمەڵگا بە بیانووی (شکاندنی پیرۆزییەکان و بەربەستەکانیش) بڵاودەکاتەوە.

ئێستا و ئیمرۆش هەموو ئەو کایە و ئامرازانەی نیتشە، بۆ خۆی بە (پیرۆزی) دەزانی، یان بانگەوازی (پیرۆزی بەدیلەکان)ی بۆ قوتابی و هاوڕێیە شێتەکانی دەکرد، کاتیان هاتووە، مرۆ هەڵبستێتەوە و دەست بە چەکوچ هەموویان وردوخاش بکات.

لە کۆتاییەکانی سەدەی بیستەم، فەیلەسوفێکی هیندی بەو شێوەیە پەیڤێکی لەسەر نیتشە راگەیاندبوو (نیتشە مردنی خودای راگەیاندبوو). ئیتر لەو رۆژەوە، ئاوەز لە دەست دەدات و شێت دەبێت. نیتشتە دەکەوێتە دەرەوەی چوارچێوەی یەزدان. ئەگەر خوداش بوونی نەما، مانەوەی مرۆڤیش سوود و بایەخی نامینێت. نیتشە بڕوای بە خۆی هەبوو. بڕواشی بەوە هەبوو (خودا مردووە) و مرۆڤیش ئازادە. بەڵام (نیتشە) ئازاد دەبێت چونکە شێت بووە. مرۆڤی سەدەی بیستەمیش، بە ئەمانەتەوە هاوڕێیەتی و هاوبیری نیتشە دەکەن وەك ئەو شێت دەبن.

کێ سرووتبەخشی نیتشە بوو؟

نیتشه لەگەڵ خودی خۆی ناکۆك بوو، ئاماژەی بە (ئیلهام) یان (وەحی) کردووە، شرۆڤەی ئەوەی کردبوو، چۆن رۆژێکیان (دابەزینی زەردەشت) سرووتی بەو بەخشیوە. ئەو نەیتوانی بگاتە دەرئەنجام و وەڵامێکی باوەرپێکراوی بۆ پرسیارێك، بەردەوام ئاراستەی خۆی کردووە، ئەویش: باشە کەسێکی وەك من، منی رووخێنەر (نەریت و سرووتە کۆن و پیرۆزەکان)، چۆن دەتوانێت بروا بە شتێك بە ناوی (ئیلهام) بهێنێت؟

دەبێ ئیلهامیش، سەرچاوە و ژێدەرێکیشی هەر هەبێت، باشە ئەگەر سەرچاوەی ئیلهام خودا نەبێت، ئەدی کێیە، ئەوەی نیتشە (بە مردوو ناوی بردووە)؟

خودا هەرگیز نەمردووە و نامرێت. (لەکەس لەدایك نەبووە و کەسیش لەو نەبووە)، ئەوەی بە بۆچوونی نیتشە و کەسە نزیك و کۆمەڵگاکە دەڵێن مردووە، خودا نییە، ئەوە شتێکی ترە. ئەو بونەوەرە مردووەی کە خۆیان دروستیان کردووە، بە خالیق و دروستکەری ناسیویانە، خودا نییە ئەوەی پیاوانی ئاینی و پشکێنەرەکانی ناو کڵێسا و شرۆڤە نادروستەکان بە دروستکەر ناسیویانە.

سەیرکە نیتشە، لەودەمانەی دەستەواژەی (مردنی خودا) هەڵدەگرێت و بڕوای پێ دەکات شێت بووە، لەو ساتەوە ئەو شێتە، باشە دوو رێکەوتە بۆ؟! یان ئەوەیان رێکەوت نییە! نیتشە بە دروستی و فیعلییەوە، لە راستییەکانی بوون دەگەڕا و پەرۆشی ئەو زانینە بووە، بەڵام هزرەکەی روودەچێت و هەڵدەخلیسکێت و دەکەوێتە ناو هزرە شێتییەکانی. ئەوەی سەیر و جێگای رامان و هەڵوەستەیە، زۆر لە نووسەر و خوێنەرەکان (بە گشتی کەسە هوشیار و تێگەیشتووەکان) بەدرێژایی ساڵانی سەدەی بیستەم، دەردە شێتییەکەی نیتشەیان گرتبوو.

ئەوانە پرسیاریان لە خۆیان نەکردبوو، ئایا قسە و پەیڤەکانی ئەو شێتی و بەرەڵاییە؟ یان شتێکی ترە و پێناسەیەکی تر هەڵدەگرێت؟! نیتشە لە کتێبەکەی (ئا ئەوەیە ئادەمیزاد)، بەو جۆرە پێناسەی خۆی کردووە و خۆی بە (رووخێنەری جیهانە کۆنەکە) ناوبردووە. ئەو ئەوەی ویستووە. بەراستی ئەو زۆری روخاندووە. بەڵام زۆر لەوانەی کۆششی کردبوو بیانروخێنێت، بە جوانی و بە خۆراگری دەمیننەوە. ئینجا خەڵکەکە رابوونە هزرییەکەی بۆ دەگەڕێتەوە.

با بڵێن بیرۆکەی هەڵگرتنی کوتك و چەکوچێك، بۆ رووخاندن و تێکدانی جیهانە کۆنەکە، لە جەوهەردا هزر و رامانێکی دروست و شایستەتە. چونکە جیهان ماوەماوە دەگەڕێتەوە ناو بازنە و رەوشێکی کۆن و دواکەوتن. بەڵام ئەوەی ئێستا دەمانەوێ بیروخێنین، ئەو رەوتە نەگەتیڤە باوەی سەر بیرۆکەی چرکەساتەکەیە، هەروەها خاپوورکردن و هەڵگرتنی شێوازە توند و کەساسییەکانی ژیانە، وەك هەژاری و بێکاری و برسیەتی و تیرۆر و جینوساید و نەژادپەرستی و دیکتاتۆریەت و نەزانین و نەخۆشییەکان و بەبیابانبوون. با بیریش لەوە بکەینەوە، کە شێتبوونی مرۆڤەکان، گەیشتووتە سرووشت و کەشوهەوا و گۆڕانەکانی.

چ بۆ نەوەكانم بنووسم، ئەوانەی پاش پەنجا هەزار ساڵ لەدایك دەبن، لە نامەكەم چییان بۆ بنووسم؟ دەتوانم _ وەك چۆن خەیاڵی زانستی دەبێژێت_ نامەیەكیان بۆ بەجێبهێڵێم، دەتوانم نامەیەكی نۆ سەد وشەیان بۆ بنووسم، نامەكەم لەگەڵ چەندین ملیار نامەی تری هاوڵاتیان، لەلایەن مانگی دەستكردی كیو هەڵدەگیرێت و دەگاتە نەوەكانی پاش ئێمە.

نامەكە، ئەگەر لە نۆ سەد وشە پێكهاتبێت، دەكرێ بە شێوازێكی چڕ و دەوڵەمەندكراو بە ئاماژە و سمبوڵی كولتووریی و ژیانی خەڵكەكەی سەر زەوی بنووسرێت. من بەنیازم، لە نامە نۆ سەد وشەیەكەمدا، سێ بۆشایی جێبهێڵێم، لەجیاتی ئەو سێ وشەیە، چەند خاڵێك دابنێم، بە ئاماژەی (...) و (...) و (...) پڕیان بكەمەوە، نێوان كەوانەكان بۆ نەوەكانم پاش پەنجا هەزار ساڵ جێبهێڵم، ئەوان سەرپشك بن، لە پڕكردنەوەی بۆشاییەكانی ناو سێ كەوانەكە، ئەوان ماناكانی بدۆزنەوە و بۆشاییەكان پڕبكەنەوە، ڕەنگە ئەوانیش وەك ئێمە، شارەزا و لێزان بن لە سێینە و سێگۆشەكان و هەر سێ دروشم و هەر سێ ئاماژەكان... هتد !

ئەو مانگە دەستكردەی بڕیارە و مەزندە دەكرێ، زاناكان دروستی بكەن، ناوی (كیو KEO)١ هیچ مانایەكی نییە، بە هیچ زمانێك مانا نابەخشێت، بەڵام ڕەنگە بە چەندین زمانیش، هەندێ گوزارەشت و لێكدانەوەی هەبێت. ژمارەی نامەكان دەگاتە زۆرتر لە شەش ملیار نامە، بە هەموو زمانەكانی سەر ڕووی زەمین دەبێت. ئەگەر بە دیدی كوردی و لەبەر ڕۆشنایی زمانەكەمان شرۆڤەی ناوەكە بكەین، چەند مانا و لێكدانەوە هەڵدەگرێت. بەشێكی وشەكە (كی) بە مانای كێ دێت؟ وشەی (كیو)یش مانای چیا دەگەێنێت. چەندین ناوی كوردی هەیە لە فۆنەتیك و دەربڕینی ئەو وشەیە نزیكە، ئەگەر (كاف)ەكەمان وەك دەربڕینی فارسی وتەوە، ئەوە دەبێتە ناوێكی ناسراو، یان ناوی پێڵاوێكی میللیە، لە ڕۆحیش نزیكە... ئیتر بەو جۆرە!

بەڵام هەندێك دەڵێن و گومان دەكەن، ڕەنگە ئەو نەوە و مرۆڤانەی، لە پاش پەنجا هەزار ساڵ، پەیدا دەبن بتوانن، ئەو ئاماژە و وشانە شی بكەنەوە و لێیان حاڵی بن!؟ من دەتوانم بڵێم: بۆ ناتوانن، بۆ ناكرێ؟! ئەدی ئێمە ئێستا و لەو سەردەمەدا نووسینی سەر دار و بەرد و ئێسك و پرووسك ناخوێنینەوە، ژمارە قەدی دارەكان ناژمێرین، شوێنەوارە كۆنەكانی ملیۆنەها ساڵ نادۆزینەوە و ناخوێنینەوە؟ من دەپرسم بۆ نا! ئەدی بەو زانستە سادە سەرەتاییەی خۆمان، ناتوانین تەمەنە جیولوجییەكانی (ملیۆنەها ساڵ)ی زۆربەی میتاڵ و كەرەستە و كالاكانی ژێرزەوی نازانین؟ ئەدی تەمەنی هەسارە و ئەستێرەكان نازانین؟ ئێمە چۆن ئەوانەمان زانی، (چۆن پاش ملیۆنەها ساڵ زانیارییمان لەسەر كەرەستە و بەردەستە و ڕەوشەكانمان هەڵگرتەوە و شرۆڤەمان كردن)؟! ئەوانەمان بە زانست نەكرد!؟

كەواتە بۆ نەڵێن، لەو گەردوونە بونەوەری لە خۆمان زیرەكتر و بەتواناتر نییە، ڕەنگە ئەوانە باشتر شوێنەوارەكان و سەردەمە كۆنەكان بخوێنەوە و بزانن، لە ڕابردوو چ ڕوویداوە؟ پەنجا هەزار ساڵ لە چاو تەمەنی ملیۆنەها ساڵی پیری گەردوون، هەر هیچ نییە.

1. بابەتێكە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی كوردی و لە گۆڤاری (بەڕوو)ی هەفتانە، لە ڕۆژی ٩ی مانگی ئۆگستی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی لە هەولێر بڵاوكراوەتەوە.

نامەیەکی خەیاڵی بۆ نەوەکانی داهاتوومان

خۆشەویستەکانم:

من نامەیەکتان بە رێبەری مانگی دەستکردی (کیو) بۆ دەنووسم، لە دەستپێکدا، بە بۆنەی هەبوونی رووناکی، کە بوارساز دەکات، وشەکانی ئەو نامەیەم بخوێنەوە، پیرۆزباییتان لێ دەکەم. بە هوشیاریی و کراوەیی بژین. بوار مەدەن، یەك ساتی جوانییەکانی بوونتان لە دەست بچێت. هەڵە مەزن و کوشندەکانی مرۆڤایەتی، دووبارە مەکەنەوە، تکایە وریا بن، ئێمە هەزارەها ساڵ لەناو ململانێی و شەڕ و پەیوەندییە تاریکە شاراوەکان و رق و ناشیرینەکان ژیان، زۆر بواری جوان و هەڵکەوتەی خۆشییەکانی ژیان و بوون و دیمەنە جوانەکانمان لە دەستدا.

_خۆشەویستەکانم، تێبگەن، خۆشەویستەکانم، بوون و وەجوود، کە باڵاترین و شکۆدارترین شتەکان و مەسەلەکان بوو، بوارساز بوو، ئەوانە هەموو بۆ خۆشییەکان و کامەرانی بەکاربهێنین، هەموو جووڵە و چالاکییەکانمان، بە سەرفرازییەوە بەرێیکەین... دەمانتوانی بە کار و چالاکییەکانی دەستی و وەرزش و سەیرانەکان، بە خواردن و خواردنەوە و ئاخاوتنی شیرین، ئەو ژیانە بەرێیکەین، یان دەکرا بە نووستن و باڵکردنەوەی خەیاڵ، یان بە نووسین و دروستکردن و سوورکردنەوەی گۆزە و دەفری سیرامیکی و نیگارکێشان و ژەنینی موزیك و ئاوەدانی و چاندن و لێخورینی ئوتومبێل... هەر چالاکی و کردەوەیەکی تر بەرێیکەین.

گەمەکردنی سادەی بەستەزمانانەی دڵخۆشکەر بنچینەیە. هەزارەها ساڵە رەفتارمان چۆن بوو، چۆنمان بەرێکرد، بە تووڕەیی و نیگەرانی و ئاخ و ئۆف و ونبوون، ئەوانە هەمووی نەزانینە... نەزانینە بە مانا جوانییەکەی بوون... چ بۆ خۆمان بەرەوا دەزانین، بۆ خەڵکیش بەرەوا و دروستی بزانین، چ خێر و چاکە و خۆشییەکان، بۆ خۆمان دەخوازین بۆ هەموو بونەوەرەکانیش، ئەو داوا و داخوازییەمان بۆ ئەوانیش هەبێت... ئەگەرنا، نەهامەتی و دەردەسەرییەکانی خۆمان لێی دەپارێزین، رووبەڕووی ئەوان دەبێتەوە. (چیت بۆ خۆت دەخوازیت، ئەوەش بۆ براکەت بخوازە)... بۆ دڵ و پێکهاتەی ئەندامانی هەناسەدانی خۆت و گەدە و رێخۆڵەکان و قەوارەکەت، حەز لە چ دەکەیت، ئەوەش بۆ سرووشت بخوازە.

ئێمە پشتمان لە دیاردەکانی سرووشت و یاساکانی کردبوو. دەرئەنجام شەڕێکی کوشندەی ماڵوێرانکەری سوتێنەری لێ کەوتەوە، کەوتینە ناو سووتان و لافاو و بەبیابانبوون و گرانی و نەخۆشییە ترسناکەکان و باهۆز و هەژینی زەوی.

خۆشەویستەکانم، سرووشت، ئەویش وەك ئێمە بونەوەرێکی زیندوو بوو، ئەویش هەست و نەستی هەیە، چ لێ بکەیت دەزانێت، تۆ دڵۆڤان بیت، ئەویش ناسك و دڵۆڤان دەبێت، رێزی بگرە، ئەویش رێزت دەگرێت. بونەوەرەکان، وەك زیندەوەری مردووی ساردوسڕی بێ هەست ئەژمارد مەکە، لەگەڵیان ئاوێتە بە و بەگەرمییەوە هاوشانی بە، بڕۆنە ناویان و یەکبگرن.

ئینجا رووناکی، لە ناختان گەش و پرشنگدار دەبێت، بە بوون ئارام و کامەران دەبن.

ئەزیزەکانم، هەموو ساتێك، من ناسکترین و سازگارترین چرپەی موزیکی ئەو گەردوونەتان ئاراستە دەکەم، تام لەو چرکەساتە وەربگرن، ئەو چرکەساتانە لە دەست خۆتان مەدەن و مەیفەوتێنن.

جیهانگیری دیاردە سرووشتییەکان

لە کۆنەوە ڕەوشەکان وا بوون، بەڵام جاران، پەیوەندی و کۆنتاکتی نێوان کۆمەڵگاکانی مرۆڤایەتی سست و سارد بوو، ئەو پەیوەندییانە هەتا ئەو دواییانە جوولە تێنەکەوتبوو. ڕاستییەکان دەردەکەون، دەزاندرێت کە هەموو دیاردە سرووشتییەکان، لە پەیدابوون و کاردانەوە و سەرهەڵدان، جیهانییە. ئیتر لێرەوە نزیکبوونەوە و هاوسۆزی نێوان جڤاتەکان گەرم و پتەو دەبێت... ئەوەش ڕوویەکی تری گلوبالیزمە.

_لەهی و لافاو و ڕووخان و شکانی بەنداوەکان، کاردانەوە و ڕوودانی تەنها، لەناو پاکستان نییە، کە تێدا ملیۆنەها کەس زیانمەند و هەزارەها دەبنە قوربانی ئەو لافاوانەی لەناکاو دەقەومێن، لەگەڵ ئەو کارەساتانەش، میللەتەکە پێویستی زۆری بە دانەوێڵە و خواردەمەنی و هەواری نیشتەجێبوون هەیە...

_هەروەها ئاگرکەوتنەوەکانی ناو دارستانەکانی سیبیریا لە ڕووسیا، کاردانەوە و زیانەکەی تەنها بەر ڕووسیا ناکەوێت، زیانەکە هەموو خێزانێکی سەر ڕووی زەوی دەگرێتەوە، لە هەموو ولاتێکی ئەو جیهانە.

سووتانی دارستانەکان، مردن و فەوتاندنی ژمارەیەکی زۆر لە زیندەوەر و ڕووەکی لێ دەکەوێتەوە، ئەوەش کاردانەوەی خراپی بەسەر سرووشتەوە دەبێت، زۆریان لەو بوونەوەرانە، بەیەکجاری لەناوچوون، نازانم ئەو ئاگرکەوتنەوە و سووتانی دارستانەکان، چەند بەردەوام دەبێت، هەتا ئەودەمانەی ئەو نووسینەم (لە ڕۆژی ١٠ی ئۆگستی ٢٠١٠ نووسراوە) دەخوێنەوە، هێڤیدارم ئەو ئاگرە بەلەز بکوژێتەوە.

_لە ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەی کوردی (خەبات)، بەر لە دوو هەفتە نووسیبوم کوردستانی گەورە و هەر چوار ولاتەکەی کوردستانیان بەسەر دابەشکراوە، کەوتوونەتە ناو دڵی (بازنەی ئاگر و تۆفانێك)... پاکستان و ئەفغانستان و هەتا ئێران و تورکیا و لوبنان و سودانیش دەگرێتەوە، مەبەستم لە ئاگرەکە، ئەگەری هەڵگیرسانی شەڕ و ململانێیە خوێناوییەکان و تۆفان و لافاو و باهۆزە، کەواتە ئەو ناوچە بەرفراوانەی ناو ئەو بازنەیە، مەترسی بۆمەلەرزە و گرانی و برسیەتی و بەرزبونەوەی نرخی لێ دەکرێت.

_لە عیراق چەند دانەوێڵە و گەنمی داکراوی هەیە، چەندیان هەڵگرتووە؟

ئاگرەکەی ڕووسیا، کاردانەوەی ڕاستەوخۆی لەسەر هەناردەکردنی گەنمی ڕووسی دەبێت لەسەر جیهان، بۆیەش حکومەتی ڕووسی هەناردەکردنی گەنم لە ناوەڕاستی مانگی ئۆگستی هەتا کۆتایی ساڵ ڕاگرتووە.

ئەوەش کاردانەوەی ڕاستەوخۆی لەسەر میسر هەبووە، میسر گەورەترین داواکاری گەنمە لە جیهان، ساڵانە ئاریشەیەکی نوێی لەسەر پەیداکردنی ئازوخە و خواردەمەنی بۆ سەرهەڵدەدات، (بەڵێ ولاتی میسر)، ساڵانە بەرهەمی هەشت ملیۆن تۆنی هەیە، بەڵام ئەو میللەتە ساڵانە چواردە ملیۆن تۆن گەنمیان دەوێت، بۆیە پشت بە گەنمی ڕووسی دەبەستن بۆ دابینکردنی زادی پێویستیان، میسر لەو ڕەوشەدا یەکسەر بیردەکاتەوە، سەرچاوەیەکی تری پەیداکردنی گەنم، لە دەرەوە لەجیاتی گەنمی ڕووسی بدۆزێتەوە، دەرئەنجام حکومەتی کازاخستانی ڕەزامەندی دەردەبڕێت کۆنتراکێتێك بۆ ناردنی گەنم بۆ میسر بکات، هەر لەو پێشهاتەدا، مەملەکەتی عەرەبی سعودیەش ئاشکرا دەکات، کە گەنمی هەڵگیراویان زۆرە، بەشی هەتا مانگی نیسانی ساڵی ٢٠١١یان دەکات.

بەڵام هێشتا ولاتەکانی تر، چاویان بە حیساباتەکانیان نەگێڕاوە، ڕەنگە نرخی گەنم و ئارد، لەو ڕەوشەدا بەرزببێتەوە، کێشە و قەیرانی کۆمەڵایەتی و سیاسی لە چەندین ولات لێ بکەوێتەوە.

نمونەی مەشخەڵی زەردەشتی

خاتوونە ئەزیزەکەم وتی:

_تۆ لێرە، لەبەر رەوشە ئارامەکەی هەولێر، بە ئارامی دەنووسیت، لەسەر ئاگرێکی ئارام...

من پێی دەڵێم: خۆشەویستەکەم! کۆشش بکە، بوونت هەبێت و خۆت بە، لە هەر شوێنێك بیت، لەناو ئاگرێکی گەشی گڕدار، یان لەدیار ئاگردانێکی بچووکی بڵێسەداری بە جۆشی سووتانی دار و کۆتەرەی شاخەکاندا بیت...

_زەردەشتی حەکیم، مەشخەڵێکی هەمیشەیی داگیرساندووە، چەند پاسەوانی وریای لەسەر ئاگرەکە داناوە، بەردەوام ئاگرەکە بە دار و روون گەش و خۆش دەکەنەوە، پاسەوانەکە ناوی (ئاتر بان) بوو، ئەو ناوە لە دوو برگە پێکهاتووە: (ئاتر _ ئازار _ ئاگرە، (بان) ئاوەڵناوە بە پیشە و کارکردنەوە دەلکێت وەك: وشتر بان، واتە حوشترەوان. یان شبان _ شوان _ شڤان، واتە شوانی بەر پەزان. یان گادان _ گاوان _ واتە گاوانی بەر گاوگۆلکان. دربان _ دروان، واتە دەرگاوان، چونکە دەر مانای دەرگە دەگەێنێت.

وشەی دەرسیم، ناوی شارێکی کوردی جوانە، بە مانای دەرگای زیوین دێت.

_مەشخەڵ و سمبولی زەردەشت، لەو دوو سەدەی رابردوو، دەبێتە هێما و نیشانەی سەربازی ونی چەندین وڵاتی وەك: فەرەنسا، ئەڵمانیا، رووسیا و چەندین وڵاتی تر، تێدا تەندوور یا چاڵێك یان ئاگردانێکی زەردەشتی دەکەنەوە، ئاگرێکی هەمیشەیی تێدا دەکەنەوە و دەبریسکێتەوە، ئەوەش گوزارشت لە بەردەوامی ژیان دەکات... خەڵکەکەش بۆ هێما و ئاگردانەکە دەنووشتێنەوە و بەرێزەوە شکۆداری دەکەن.

دەزانم وایە، وەك دەڵێن زەوییەکە گڕی گرتووە(١)، بوویتە کانزایەکی گەرم و پێتان دەسوتێنێت، کەسیش نازانێت ساچمە و تەقینەوەکانی مەرگ لە کوێیەوە رووبەڕووتان دەبنەوە.

ئاگر هەر ئاگرە، گڕە شێتەکانی نزیك ئێوە ترسناکە، ئەو ئاگرەش لەکن ئێمە، مایەی ساردی و ئاشتییە، ئاگرەکان یەکن، لەوێش لە رووسیا و کالیفۆرنیا و چیاکانی کوردستان، دیارە (ئاگر)ەکە لە وەرزی زستان پێویستە و میوەی زستانە، ئێمە دەمانووت دۆزینەوەی ئاگر یەکێکە لە مەزنترین دۆزینەوە مرۆییەکانی لە سرووشت، دۆزینەوەی تەوژم و هەژموونی هەڵمیش، لەگرنگییەوە لەدوای ئاگرەوە دێت، بەڵام مەزنترین دۆزینەوە و زانین کارەبا بووە، ئیتر بەو جۆرە بووە... ئاساییە و دووریش نییە لە داهاتوو کایەکی چاکسازی دوێنێ، رۆژێك ببێتە مەترسی و هەژموونێکی رووخێنەر و کاولکار.

ئاگر هەر ئەو ئاگرەی ئەوێندەرێیە، ئەوەی هەستی پێ دەکەین، لەناخەوە من دەجولێنێت، بەڵام بە نەرمی و لەسەرخۆ دەسوتێت.

1. ژنەکە لەودەمانە، لەناو بەغدای گڕگرتوو و ئاگردا دەژیا.

حەکیمێکی چینی بۆ بێداربوون و نەخەوتن، برژانگەکانی دەبڕێت

چەند زەحمەتە وەڵامێك بۆ هەزارەها (بۆچی؟!) بدۆزیتەوە...

خاتوونەکە، لەسەر بەردەوامی و سووربوونم لە نووسین، سەرسام دەبێت، بەڵام! نازانێت نووسین منی داگیرکردووە: ئەو وتی: بۆچی دەنووسیت؟! هەتا کەی دەنووسیت؟!

منیش وتم: من نووسەرەکە نیم، من نیم کە دەنووسم، من نانووسم بەڵام رازەکانی ژیانە لەناخمدا لێدەدات، هەتا هەناسە بدەین دەنووسین، نووسین، لەگەڵ هەناسەدانی منە... کە دەنووسین، مانای ئەوەیە بیردەکەینەوە، بەڵام من شەیدا و پەرۆشی هزر و بیرکردنەوە نیم، من لەوانە ناگەڕێم، کە دەنووسم، من دەمەوێ، لە بیرکردنەوە و کپبوون و بێدەنگی هوشیارانە دابڕێم.

کە دەستبەرداری بیرکردنەوە دەبم، بەوازهێنانم، قۆناخی دروست و راستەقینەیی نووسینم دەست پێ دەکات، کە ئازادیش دەبم، پێویستم پێی دەبێت، ئەوان هزر دەکەن، ئازاد دەبن، کە کفر لەگەڵ هەموو شتەکان دەکەن، یان کە نکۆڵی لە هەموو شتەکان دەکەن، بەڵام راستییەکەی، کفرکردن، سستبوون و گەمژەییە... چونکە خودا هەموو بونەوەرەکانی خۆی خۆشدەوێت، هەموو گیانلەبەرەکانی خۆشدەوێت، چەشەوەرگرتن، لە ئازادی ناکۆك نییە، لەگەڵ خۆشەویستی خودا، تۆش، خۆشەویستەکەم، هەرگیز ئازاد نابیت، ئەگەر بوونی خالیق فەرامۆش بکەیت، بەوەش نەزانین کۆیلەت دەکات، بەرەو دیوی تری گەمژەیی و سامت دەبات، بڕواهێنان بە بوون و کردگارەکەی، زۆرتر ئازاد دەبیت، هەموو شتەکان ڤاڵا دەبن، ئەگەر نەزانیت و دڵنیا نەبیت لەلایەن کێ دروستکراویت... حەکیمێکی چینی شەوق و پەریشانییەکانی دەیگەێنێتە رەوشی ئاگایی و بێداری هەمیشەیی، هەردوو برژانگەکانی دەبڕێت، تا نەخەوێت، بەردەوام بە ئیلهام و نەستەوە، چاوەڕوانی گەیشتن و هاتنی (ئیلهامی رۆح) دەکات، هەردوو پێڵاوەکانی لە پێ دەکاتەوە، بە قەیتانەکانی لە هەردووسەری گۆچانەکەی دەبەستێ، گۆپاڵەکەی لەسەرشانی دادەنێت، بەپێخواسی بەڕێوە دەڕوات، فەلسەفەی ئاگایی و هەڵسانەوەکەی (بودا دارما) لەدوای خۆی جێدەهێڵێت و دەڕوات.

ئەو هیچ جۆرە کفرییەکی نەکرد، وەجوودی خۆشدەویست و شەیدای بوون دەبێت، لەبن دارێك، لەسەر جۆگەڵەیەك ئاو، کامەران و ئارام دادەنیشێت، لەناخەوە هەست بە ئارامی دەکات، لەبیرکردنەوە و رامانەکەی دادەبڕێت، بۆیەش یەزدان خۆشی دەوێت، حەکیمەکە، دەچێتە ناو بازنە دووبارەبووەکەی لەدایکبوون و مردن، بەرەو دەرەوەی راکشان و جازبییە هەڵدەکشێت.

ئەگەر دووبارە پرسیار لە من بکەیت بۆ دەنووسیت؟!

من دەڵێم نازانم، بە دروستی نازانم، بۆ دەنووسم، هەر ئەوەندە دەزانم کە دەنووسم... ئەوەندەم بەسە، بتوانم کەسێکی خەوتوو لە خەو هەڵبسێنم و وریای بکەمەوە، کە مرۆڤێك، بزەیەکیش بە مستێك لە وشەکانمان، کە دووبارەیان دەکەمەوە و زۆریشیان هیچ مانایەکیش نابەخشن، من بەو بزەیە، ساتەکانی ئازادییەك، لە خۆشەویستییەکی فرەلایەنی خودا و بوون دەدۆزمەوە، هەست ناکەم لەگەڵ خودی خۆم ناکۆکم، بەپێچەوانە، لەودەمانە وریایانە، مەند و کپ دەبم، کە ماوەیەکی زۆر بوو چاوەڕێم دەکرد. بۆیە دەنووسم، دەنووسم تا مەترسییەکانم، لە ژاوەژاو و قرەقرە ڕەمەکییەکان، بڕەوێنمەوە، خۆم دەپارێزم، نەکەومە ناو تاریکی نەزانین، دەنووسم تا بەردەوام وریا و ئاگادار بم.

لە خولەکەکانی ژیانمان چ بکەین؟

عومەر خەیام (١٠٥١_١١٣٢)ی زاینی، شاعیر و فەیلەسوفێك بوو، ئاسان نەبوو، پێناسە بکرێت، تا لە قوتابخانەیەکی هزریی یان ئەدەبی دابنرێت، ئایا ئەو کەسێکی وجوودی بووە؟! ئایا ئەو وجوودییەکی نازدار بووە، یان ئایا ئەو سۆفییەکی ئیماندار بووە؟ لە هەندێ لە شیعرەکانی، وەك کەسێکی مولحید دیارە و دەخوێندرێتەوە؟ ئایا ئەو کەسێکی سەرەڕۆ، یان سەر بە مەزهەبی تامەوەرگرتن بوو لە فەلسفەفە؟! بە رووکار، ئەو یەکێك لەو ناو و نازناوانەی لێ دەوەشایەوە، لەسەر رامان و هزرێك جێگیر و چەسپیوو نەبوو، ئەویش وەك شاعیرانی هەڵکەوتوو و بەتواناکان بووە، شاعیر و فەیلەسوفێکی تری وەك ئەبو ئەلعەلا ئەلمعەرییش وابوو، لەنێوان ئیمان و ئیلحدا دەلەنگییەوە... هەردووکیان، لەوەیان لەو دوولێیەوە لەیەك دەچوون، ئەلمعەری وەك پەرەمووچێك دەلەرییەوە، (موتەنەبی) بەو جۆرە پێناسەی کردووە:

(وەك پەرەمووچەیەکی بابردووی هەڵفڕیوە، لەبەر نیگەرانی و دڵەڕاوکێیەکانی ئارام نەبوو).

خەیام کوڕی چرکەساتەکە بوو، کوڕی ئامادەییەکی گەشدار بوو، ئەو وتوویەتی:

(بیرت بە زەمانی کۆن سەرقاڵ مەکە، بۆ ژیانی بەر لە ساتی خۆی پەلە مەکە)، ئەو لە گومان و ناکۆکییەکانی هاوشێوە و نزیکی ئەبو ئەلعلا ئەلمعەری بوو، خەیامیش، وەك ئەو ناکۆك و دژکار ژیاوە، وەك دژایەتی ژیانی ڕۆژانە، بەیانی و ئێواران، وەك ناکۆکییەکانی بوون، لە ژیان و فەنابوون... رامانی هەبوو، لەسەر گەمەکردنی کات بە مرۆڤ، ژیانی خۆشی لە شیعرەکانی تۆمارکردووە:

(ئەو زەمانەی یارییمان تێدا دەکرد دەڕوات، زەمانەکەش گەمەی خۆی بە ئێمە دەکات).

شێخێ بە ژنی خراپی گووت: بێ شەرمی

بۆ هەر چی دەست بۆ بەرێ ساز و نەرمی

پێی گووت: بەڵی من هەر وەکوو دیارم وام

تۆش داخۆ وەکوو نیشان دەدەی دڵگەرمی؟

یان خەیام وتوویەتی:

(دەترسم من چیتر نەژیم و بمرم، ئامادەیی برادەرەکانم نەبینم،

تەمەن و ژیانیش بەسەر بچێت و ساتە جوانەکانی ژین نەبینینەوە).

لەو شیعرانەدا دیارە، خەیام دەیەوێ چەند پرسیارێکمان ئاراستە بکات، کە تەواوبوونیان نەبێت: رۆژەکانمان چۆن بەسەربرد؟ لە دەقە و سەعاتەکانی ژیانمان چیمان کرد؟ لەو تەمەنەی بەسەرمان برد، چیمان کرد؟ چەند ساتێکمان بە شادومانی و ئاوێزانی وەجوود بەرێکرد؟ چەند چرکەساتێك لەگەڵ دروستی و حەقیقەتی خۆمان یەکبووین؟

(نووسەر شیعرە عەرەبییەکەی لە وەرگێڕانی ئەحمەد ساف نەجەف وەرگرتبوو، منیش شیعرەکەم لە وەرگێڕانی هەژار داناوە... بەڵام پارچەی دووەمم لەناو وەرگێڕانەکەی مامۆستا هەژار نەدۆزیەوە، ئەویش بە شیعر نەکردووە بە عەرەبی... وەرگێر).

لێبووردنە درەنگەکان برینە کۆنەکان سارێژ دەکات؟

ئەوەش کۆششێکە، بۆ دەوڵەت و میللەتەکان، لێبووردنە بۆ ئاشتبوونەوە و لەبیرکردنی رۆژانی تاڵی رابردوو... داوای لێبووردن بکرێت، تا کینە و رقی نێوان خەڵکەکە هەتا هەتایێ نەمێنێت.

لەو رەوشانە، لێبووردنەکان سوودبەخش دەبێت، بەڵام ناتوانێت هەموو تانە و لەکە چەسپیووەکانی نەفس و بیرەوەرییەکان بشواتەوە و نەهێڵێت.

له نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم، ژاپۆن لە شەڕەکانی دووەمی جیهان، ئەو شەڕی لە ساڵی ١٩٤٥ی زاینی دوماهی دێت، زیان و ماڵوێرانییەکی زۆر بەسەر کۆریای باشوور دەهێنێت، بۆیە لە یادی شێست و پێنج ساڵەی شکان و تەسلیمبوونیان، ژاپۆن، بە شێوەیەکی فەرمی، لەسەر تاوان و قوربانی و داگیرکردنەکەیان، داوای لێبووردن لە کۆریای باشوور دەکات.

ئەوانەی شارەزایی و زانینیان لەسەر ڕۆژانەی شەڕەکانی جەنگی دووەمی جیهانییدا هەبێت، دەزانن رای گشتی کۆریی، چەند بە ئازار و قوربانییەکانی داگیرکردنەکە، دڵ بەژان و خەمبارن، کە ژاپۆنییەکان نزیکەی دە هەزار ژنی کۆری دەرفێنن، لە ژاپۆن بە هەموو شێوەیەك دەیانچەوسێنەوە و نارەوا و رەقکارانە رەفتاریان لەگەڵدا دەکەن، چۆن ژاپۆنییەکان، هەزارەها کۆری دەکوژن و تەرمەکانیان لەسەریەك کەلەکە دەکەن، لە جەستەی قوربانییەکان چەندین گرد بەرز دەکەنەوە، کۆرییەکان، ئێستاش بیرەوەرییە تاڵەکانی ئەو گردە مرۆیانەی خۆیان، لەبەر چاوە و حەسرەتی بۆ دەخۆن و دیمەنەکەیان ون نابێت... ئەوانە و دیمەنی ترسناك و کوشندەی داگیرکردنەکە زۆر بووە... کە ژاپۆنییەکان داوای لێبووردن لە میللەتەکە دەکەن، رەنگە کەمێك ژان و خەمی کارەساتەکانیان کەم کردبێتەوە، داواکە، لەبەردەم رای گشتی جیهانی، دانپێدانانە بە تاوانەکە، داواکە، راگەیاندن و ناساندنی رەوایی بەرگرییەکەی کۆرییەکانە لە رۆژانەی داگیرکردنەکە.

چەند ساڵێك دەبێت، کە رووسەکان، بە رەسمی داوای لێبووردن لە میللەتی پۆڵۆنی دەکات. سێ ساڵ، لەوەپێش ئیتاڵییەکان، داوای لێبووردن لە میللەتی لیبی دەکەن و قەرەبووی داگیرکردنی ئیتاڵی بۆ میللەتی لیبی دەژمێرن. فەرەنساش، بە رەسمی دەرئەنجامی زیان و قوربانییەکانی ساڵانی شەڕەکانی داگیرکردنی جەزائیر، داوای لێبووردنیان لێ دەکەن.

میللەت و حکومەتە ئەورووپییەکان، بارگرانییەکانی شەڕ و ماڵوێرانی و داگیرکردنەکانیان لەسەر یەکتری سووك دەکەن، ژانی ئەو شەڕانەی ماوەی سێ سەدە، لە ئەورووپا بەردەوام بووە سارێژ دەکەن و داوای لێبووردن و سازش لەیەکتری دەکەن، رابردوو و ساڵە تاڵەکان لەبیردەکەن، بۆیەش، دەتوانن ئەورووپایەکی یەکگرتوو و چەسپیوو لەسەر بنەما و بنچینەی ئاشتی گشتی و یارمەتی و رێزگرتنی تایبەتمەندی یەکتری، بنیاتدەنێن و ساز دەکەن.

بەڵام، ئەو مەسەلەیە، هێشتا لە خۆرهەڵات یەکلانەبوویتەوە و چارەسەر نەکراوە... کەی حکومەتەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لێبووردنێکی مێژوویی، پێشکەش بە میللەتی کورد دەکات، هەموو دەوڵەتەکان بەیەکەوە، یان دەوڵەت بە دەوڵەت، کەی ئەوە دەکەن؟ کەی ئیسرائیل داوای لێبووردن، لە میللەتی فەلەستینی دەکات؟ کەی چین داوای لێبووردن لە میللەتی تبت دەکات؟ کەی هیند و پاکستان داوای لێبووردن لە میللەتی کشمیر دەکات؟ کەی دەوڵەتە زلهێزەکان، داوای لێبووردن لە دەرئەنجام دابەشکردن و هەڵوەشاندنی ناوچەکە بەپێی رێکەوتنی سایکس پیکوی ساڵی ١٩١٨ی زاینی لە میللەتانی عەرەب و کورد دەکەن؟ کەی رووسیا، لەسەر رووخاندنی کۆماری کوردستانی سوور، لە سەرەتای سەدەی بیستەم و کۆچبارکرنی سەدان هەزاەها کەس و جینوسایدی بەشێکیان، داوای لێبووردن دەکات؟

کەی رووسیا، لەسەر هۆکاری رووخانی کۆماری کورستانی دیموکراسی ساڵی ١٩٤٧ی زاینی داوای لێبووردن دەکات؟ کەی رووسیا، داوای لێبووردن لە ئەفغانستان دەکات؟ کەی ئەمریکییەکان لەسەر پشتیوانیکردن، لە رژێمی پاشایەتی لە رووخاندنی کۆماری کوردستانی ساڵی ١٩٤٧ی زاینی داوای لێبووردن دەکات؟ کەی... داگیرکەر و زۆردار و چەوسێنەرەکان داوای لێبووردن لە قوربانییەکانی هەموو کات و زەمانەکان دەکەن؟

کەڕ و لالبوون لە سەردەمی دانوستان!

ئەگەرچی ئێستا، ئێمە لە سەردەمی کرانەوەیەکی بێ سنوور و دیالۆگی ئازادا دەژین، ڕۆژانەش، ئەو پەیڤ و پەیامەش دووبارە دەکەینەوە، بەڵام، هێشتا زۆربەی خەڵك و دەوڵەت و دەزگاکان، لەسەر پێشهات و بڕارەکان بێدەنگ و لالن... قسەیەك ناکەن، داوایەك ئاراستە ناکەن و خۆیان لەسەر مەسەلە هەستیارەکان، بێ ئاگا نیشان دەدەن، وەك ئەوەی هیچ پەیوەندییەکی بەوانەوە نەبێت.

وەك ئەو پەندە وایە، کە دەڵێت: دیالۆگی کەڕەکان.

ئەگەرچی بوارەکانی کۆنتاکت و پەیوەندییەکان زۆر بووە، ئینجا خەڵکەکە لەیەکتری دوورن، ئەگەر لە جاران زۆرتریش دوورنەکەوتبنەوە!

میللەتان، خەڵکەکە، بەگشتی سەرقاڵی کێشە و ڕۆژانەی خۆیانن، ئەگەرچی، خەڵکەکە حەقیانە، بەڵام، بە ئاراستەیەکی تر ئەو ڕەوشە، بەرامبەر یەکتری کاردانەوەی نەگەتیڤی لێ دەکەوێتەوە.

هەر ئاماژەیەکی نوێ و دیاردەیەکی تازە سەرهەڵدەدات، دروست، هاوشانی ئەوەش ناکۆکی و دژ بەو ئاراستەیەش پەیدا دەبێت.

هاوڵاتیانی ناو یەك بازنەی جوگراف، خەڵکی یەك وڵات، هاوسێیەکانی یەکتری، وایان لێ دێت، یەکتری ناس ناکەن و ئاگاداری کێشە و کەماسییەکانی یەکتری نابن...

لەبەر ئەو دیاردە کوشندەیە، لەبەر ناڵەباری ڕەوشەکەیە، پێشنیاری دامەزراندن و سازبوونی ڕێکخراوێك، یان بزاڤێکی هاوکاری مرۆیی دەکەین بێتە کایەوە، سەرەتا لەنێوان ئەندامان و ناسیارەکانی یەك کۆمەڵگا، چونکە، وا نەبێت هاوکاری و هاوشانی لەگەڵ میللەتانی تر سوود و بەرهەمی نابێت، هاوکاریکردن ئینجا هەر جۆرێك و بۆ هەر مەبەستێك، لەگەڵ هەر لایەنێك و لە هەر سەردەمێك بیت، سوود و بەرهەمی نابێت، ئەگەر هاوکاریت لەگەڵ کەسە زۆر نزیکەکان لە خۆت نەبێت، ئەوانەی هاوشانت دەژین؟ نامەکەی (دیسموند توتو)ی هاوڕێی ئاشتی ئەفریقی، بۆ سەرۆك وەزیرانی تورکیا (تەیب ئەردوغان) ئاماژەی بەو ڕەوش و بەو مەبەستە کردبوو، لە نامەکەیدا بۆ ئەردوغان دەنووسێت :

سوودی چییە، تۆ داواکاری ئاشتی فەلەستین و ئیسرائیل دەکەیت، لە کاتێکدا میللەتی کورد، ئەوانەی لە تورکیا دەژین ڕووبەڕووی جۆرەها چەوسانەوە و داپلۆسین دەبنەوە؟! بەر لەوەی داوا و کار بۆ ئاشتی دەرەوەی وڵاتەکەت بکەیت، کێشەی کوردەکان لەناو تورکیا چارەسەر بکەن، ئینجا، ئاماژە بە کێشە و قەیرانە ئاڵۆزەکانی تری جیهان بکە.

هەتا ئێستاش وشەی چاکە ئامادەیی نییە

دیسموند توتوی بەرگریکار لە ئاشتی و مافپەروەری مرۆیی و هەڵگری خەڵاتی (دیسمونی جیهانی بۆ ئاشتی)، نامەیەك بۆ سەرۆك وەزیرانی تورکیا رەجب تەیب ئۆردوغان دەنووسێت، تێدا داوای لێ دەکات بەپەرۆشەوە، دەست بکات بە چارەسەرکردنی کێشەکانی میللەتی کورد لە تورکیا، چیتر ناحەقییەکان دەرحەق ئەو گەلە بەشخوراوە نەکەن.

دیسموند کۆشش دەکات، بە رێگای هاورێیەکانی نامەکە بە کەناڵێکی دبلۆماسی بگەیێنێتە سەرۆك وەزیرانی تورکیا، هاورێیەکانی لە لەندەن بالوێزی تورکیا دەبینن، نامەکەی دەدەنێ، بەڵام بالوێزەکە نامەکە رادەستی سەرۆك وەزیران ناکات و بۆی دەنێرێتەوە، دیارە بەپێی ئەتکێتە دبلۆماسییەکان، هەموو دەوڵەتێك مافی ئەوەی هەیە، نامە وەربگرێت یان وەرنەگرێت، بۆیە نامەکە دەگەرێتەوە و ناگاتە دەستی ئۆردوغان.

بەڵام پێشهاتەکە، رامان و شرۆڤە و لێکدانەوەی لە چەندین لایەن و نیگایەکەوە دەوێت.

لەگەڵ سوپاس و پێزانینی زۆرمان، بۆ هەڵوێست و هەستی مەردانە و ئاشتییانەی دیسمون، من پەیامێکی کورتی ئاراستە دەکەم، دەمەوێ شرۆڤەی وەرنەگرتنی نامەکەی لەلایەن دبلۆماسە تورکەکە و نەگەیشتنی بە سەرۆك وەزیران بڵێم:

ئەزیزەکەم: دیسموند، زوێر و نیگەران مەبە ! تۆ پەیامێکت بۆ ئاشتی نێوان کورد و تورك نووسی، بەڵام هەتا ئەودەمانەش وشەی چاکە و کۆششی مەردانەی ئاشتی، لەو بەشە دراوەی خۆرهەڵات، کالایەکی بێ رەواج و بێ بازارە!

ئەوە کێشەی ئێمەیە لەگەڵ زۆربەی حکومەتەکان، لەگەڵ سەرکردە و دەزگاکانیان، هەموو دەروازەکانیان، پەنجەرەکانیان، بۆ وشە و گفتی چاکە و خێرخوازییەکان داخراوە.

تۆ نامەکەی خۆت نووسی، هەر بژیت و دەستخۆش، تۆ کۆششی خۆت کرد، هەر بژیت...

ئەگەر تۆ دەتنووسی، ئەگەر نامەکەت داوای کوشتن و لەناوبردنی کوردە تیرۆریست و یاخییەکان بوایە ! دبلۆماسییە تورکەکان بەپەلە نامەکەیان وەردەگرت، دەگەیشتە ئەنقەرە و بلەز دەخوێندرایەوە و دەگەیشتە سەر لاپەرەی رۆژنامەکانیش، لەسەر سەکۆکان دەخوێندرایەوە و دەزگاکانی راگەیاندن بایەخیان پێدەدا.

ئەگەر دەتنووسی: کورد نەوەی جنۆکەن، ئەوانە شایستەی ژیان نین، ئەوانە سەر بەگێچەڵ و بەزمی زۆرن، بۆیە بیانبرنەوە... بەپەلە نامەکەی تۆیان وەردەگرت، تۆیان داوەتی ئەنقەرە و ئاستنبۆلیش دەکرد.

بەڵام، هاورێی شیرینم، تۆ داوای ئاشتی و دیالۆگت کردبوو، داوای دانوستانی نێوان کورد و تورکت کردبوو... ئەوەش مانای ئەوەیە، هەموو مافە رەواکانی میللەتی کورد لە تورکیا دابین بکرێت، دانپێدانانیشە بە بوونی کورد و کێشە رەواکانیان، نامەکەت، مانای یەکسانی و دادپەروەری نێوان کورد و تورك دەگەیێنێت، مانای ئەوەیە بەسە و چیتر زۆرداره مێژووییەکەی سەر کوردان درێژە پێ مەدەن و وازبهێنن، چونکە کورد میللەتێکی گەورەی خۆرهەڵاتە، دەبێ ئاشتییانە کێشەکەیان چارەسەر بکرێت، بەڵام سیاسەتمدارەکانی ئێمە، ناخوازن یەك وشەی لەو جۆرە و بەو مانایە ببیستن.... بۆیەش نامەکەی تۆیان وەرنەگرت، وشەی چاکە هێشتا لە خۆرهەڵات هەتیم و نەفرەتلێکراوە!

زوونی پارێزراوی سرووشتی

بیابانبوون، کارەساتێکی سرووشتی ترسناکە، هەڕەشە لە سەرزەمین و دانیشتوانانی دەکات، رووبەری دارستان و کەسکایەتی و کێلگەکان بەرتەسك دەبنەوە، لم و وشکایەتی رووبەری زۆرتر دادەپۆشێت، دەگاتە نزیك شارە گەورەکان، برسیەتی و نەهاتی رووبەرووی زۆرتر و گەورەتر دەگرێتەوە.

لەو پێشهاتە، لە ترسی ئەو هەڕەشەیەش، نەتەوە یەکگرتووەکان بانگەواز بۆ حکومەت و میللەتانی سەر رووی زەمین بلاودەکاتەوە، داوای قەلاچۆکردنی وشکبوون و بیابانبوون دەکات.

بیابانبوونیش، دەرئەنجامی بەرزبونەوەی پلەی گەرمایە، دەرخستەی کردەکانی مرۆڤە، ئەوانەی دارستانەکان دەبڕنەوە و بەرتەسکی دەکەنەوە، ئەوانەی بۆ دابینکردنی سامانی دار و چاکسازییەکانی چاندن و کشتوکالی و نیشتەجێی و دروستکردن دارستانەکان کەم دەکەنەوە، ئەوانە دەکەن، بیٚ ئەوەی بایەخ بە لایەنە نەگەتیڤەکەی بدەن، یان چاو لە یەکسانی سرووشت بکەن.

لە پێش هەموو کردەیەك، دەبیٚ زوونە پارێزراوەکانی سەر رووی زەمین بپارێزن، زوونەکان رووبەریان گەیشتووتە (نزیکەی ٨٩٢ زوونی پارێزراو لەسەرتاسەری جیهان)، ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە، دانیشتووانی باشووری عیراق و عیراقیش بە گشتی، داوا لە نەتەوە یەکگرتووەکان بکەن، ئەهوار و زەلکاوەکان بخەنە ناو زوونی پارێزراوی نێونەتەوەیی، بەوەش رێکخراوەکە مەرجی رێژەی ئاو، بۆ هەموو ئەهوارەکان دیار دەکات.

ئەوەی شایانی باسە، ئەهوارەکانی باشووری عیراق زێد و ولاتی سومەرییەکان بووە، ئەوان بەر لە هەزارەها سال لەویٚ ژیاون، ئەهوارەکان، لە کۆتاییەکانی سەردەمی بەستەلەکی، بەر لە بیست هەزار سال هەبووە، ئەهوارەکان کۆنترین و گەورەترین زێد و هەواری سرووشتی بووە لە جیهان، ئەهوارەکان، رۆلی زۆر گرینگیان لەسەر مالیکردن و مانەوەی بالندە کۆچبەر و رەسەنە مالییەکان هەبووە، هەر ئەو ناوچەیەش رەگەز و جۆری زۆری پاراستوون.

ئێستا دانوستان و گردبوونەوە لەگەل یونسکۆ و رێکخراوەکانی تری جیهانی پەیوەند، بەو مەسەلەیە و بۆ دانانی ئەهوارەکان لەناو لیستی زوونەکانی پارێزراو لە جیهان گەرمە.

لە هەرێمی کوردستان، ناوچەی بارزان و دەڤەرە نزیکەکان لەو ناوچەیە بوون بە زوونی پارێزراو، شێخەکانی بارزان و کوڕە ناسراوەکانیان دەیەها سال کۆشش بۆ ئەو دەکەن.

هەر چەند زوونەکانی پارێزراوی سرووشتی، زۆرتر و فراوانتر بێت، وڵات لە هەڕەشە و مەترسییەکانی بیابانبوون دووردەکەوێتەوە، هەر چەند زوونی پارێزراوی وا، لە هەر گۆشەیەکی ئەو جیهانە هەبێت، کاردانەوەی باشی لەسەر ژینگە و کەشوهەوای هەموو ناوچەکانی ئەو جیهانە دەبێت... زانا و پسپۆرەکان دەڵێن، درزەکانی چینی ئۆزۆن، کاردانەوەی خراپی لەسەر ژینگەی عیراق دەبێت، چونکە ئەو وڵاتە دەکەوێتە ناوچەکانی ئیستوائی، کە تێدا تیرۆژی خۆر، بە شێوەیەکی راستەوخۆ و ئەستوونی بەتایبەتی، لە وەرزی هاوین لەسەر زەوی دەدات، دیاردەی چڕبوونەوەی گەرمایی، راستەوخۆ کاردانەوەی لەسەر عیراق دەبێت، بۆیەش ئەرکی زۆرتر و باشتری پاراستن و دانانی زوونی پارێزراوی سرووشتی پێویست دەبێت.

بەشی دووەم

کودەتایە رۆحییەکە نۆرە و دەورانی زۆرە

- زمانە شیرینەکەی سرووشت
- میتافیزیك و فانتازیا (وراء الطبيعة و امام الطبيعة)
- کودەتاکەی رۆحیش دەورانی هەیە
- دونیا بەشی هەموومان دەکات
- هارپەکەی تارا جاف
- ئایا زەمانێك دێ، ژنان حوکمی جیهان بکەن؟
- ژاوەژاو
- ڕووداوێکی گەردوونی تر
- لە هونەری نووسینەوە
- یاساکانی ژیان

کودەتایە رۆحییەکە نۆرە و دەورانی زۆرە

زمانە شیرینەکەی سرووشت

زمانەکەت، ژاوەژاوێکە لە دەربڕین، دەکرێ بە (زمانی سرووشت) پێناسەی بکرێت. بەدرێژایی ملیۆنەها ساڵ، ئادەمیزاد لەسەر ئەو زەوییە وشە و دەنگ و فۆنت و رستەی زۆر فێر بووە، بەڵام، ئەو ئادەمیزادە لەوە رانەهاتووە و فێر نەبووە، بە مەندی، گوێ لە زمانە نهێنییە جوانەکەی سرووشت بگرێت، کە لە چواردەورەمان پەخشانە.

لەبەر نەفامی و نەزانینمان لە تێگەیشتنی ئەو زمانە، دواکەوتین و _ ئێستاش هەر دواکەوتووین _ ئەو زمانەی لە سەدەکانی کۆنەوە سرووشت خوی پێوە گرتووە، باشە گۆڕینی کەشوهەوا و بەرزبونەوەی پلەی گەرما مانای چییە؟ و .... لافاو و ئاوهەڵسانەکان، لە کات و وەرزی نائاسایی مانای چییە؟ کەوتنی بەفری زەرد، لە ویلایەتێکی ئەمریکا سەرچاوەکەی چییە؟ بیابانبوون و هەڵکردنی باهۆز و زریانی ناوەخت و لەناکاو و لمباران و گەردەلوول و پیسبوونی ئاسمان مانای چییە؟

لەو چل پەنجا ساڵەی رابردوو، لە وەرزی پایز، بەدیار ئاسمانی شین و بێگەردی جوانی زەلال، ئارام رامانی جوانمان دەکرد، بەڵام، ئەو ئاسمانە ئێستا، بۆر و تەماوییە، وردەتۆز و غوباری لێوە دەبارێت!

ئەگەرچی زۆر لە زاناکان، ئاماژە بە ترسناکی ئەو رەوشەی سرووشت دەدەن، باسی دوارۆژە رەشەکەی دەکەن، بەڵام هوشیار و ئاگاداربوونەوەکە لەو مەترسییە، درەنگ هەستی پێ دەکرێت، بۆیەش ئەوانە، ئێستا سەرگەرمی ئەوەن سکالانامەیەك، یان پەیامێکی دوورودرێژی تژی، لە گلەیی و تووڕەییان لە نەزانین و فەرامۆشکردنی سیاسەتمەداران لەو رەوشەدا، سازکردووە، ئاماژەیان بە کەمتەرخەمییەکانی پاراستن و رێگاگرتن لە بڵاوبونەوە، زۆربوونی مەترسییەکانی گۆڕانەکانی سرووشت داوە.

بەڵام، رەوشەکە تازە لە دەست دەرچووە، چارەسەرکردن و کۆنترۆلکردنی ئاسان نییە، جەستەی گەورە گەورەی سەهۆل، لە بەستەڵەکی جەمسەری باکوور دادەبڕێت و لێی دەبێتەوە، دەرئەنجامی لزگینی هەوری زۆر لە دەریا و ئوقیانووسەکان، چڕی هەور و تەمەکان و بارینی بارانی بەرەهێڵەی لەناکاوی نائاسایی، هەڵسان و بەرزبوونەوەی ئاستی ئاوی رووبارەکان، رووخاندنی بەنداو و بەربەستەکان، رەوشەکەی ترسناك کردووە.

دەبێ پەند و ئەزموون، لە کارەساتی لافاوەکەی پاکستانی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی وەربگرین، رەچاوی ئەو دەکرێت، لە هەموو بەستێکی ئەو زەمینە، ئەو کارەساتە دووبارە ببێتەوە و بیقەومێنێت، چونکە هیچ بژارێك بۆ وەستاندنی نییە.

رووچوون و رووخانی بەنداوەکانی سند، لەوێ و لە شوێنی تریش، مانای ئەوەیە حکومەت و جڤاتەکان، لەناو خەیاڵە کۆنەکان خەویان لێ کەوتووە، نە بەنداوەکان، بەشی ئاوەکان دەکات، نە خواردەمەنی و ئازوخەکەش، لەو جیهانە بەش دەکات، لەسەر بەشکردن و قۆرخکردنی دەسەڵات و سامانەکان ململانێی و شەڕیش دەکەن.

هەر وڵاتی پاکستان نییە، رووبەرووی مەترسییەکان دەبێتەوە، ئەگەری روودانی بۆمەلەرزە و باهۆز و نەخۆشییەکان و بیابانبوون و ئاگرکەوتنەوە، لە هەموو گۆشەیەکی ئەو جیهانە ئەگەری لەو جۆرە زۆرە، خودا لەو کارەساتانە بمانپارێزێت. من دەڵێم دەبێ ئیتر لە زمانی سرووشت شارەزا بین و ئاشنایەتی باشمان هەبێت، چونکە، ئێمەش ئەندام و بەشێکی سرووشتین، بەردەوام هەست لە

ئاگادارکردنەوە و هوشیارییەکانی سرووشت بین، چونکە، ئەوانە راستییە و لێمانەوە نزیکن و نەکەوتونەتە پشتەوەمان... ئەوە لە بەرچاوانە و بەرجەستەیە و کایەکی غەیبی و ونبووی شاراوە نییە.

میتافیزیك و فانتازیا (وراء الطبيعة و امام الطبيعة)

لە پشتەوەی سرووشت بابەت و شتی شاراوە نییە... ئەوەی ئێستا لە پشتەوەی سرووشتە، لەو چرکەساتەدا لەبەردەم و لە پێش سرووشتیشە... پشتەوەی ئاوێنەیەك، وەك رووی پێشەوە و رووکارەکەی روونە. گەردوون نەینۆکێکی زەلالە، دوو روو و ئاکار، یان چەندین رووی بە ئاماژە و نیگا و گوزارشتی پێوەیە. سرووشتێکی زیندووی ئامادەی بە جەبەروت و جوانی هەیە، سرووشت (لە پێشەوە) و (لە پشتەوە)ی نییە.

خاتوونە هاورێیەکەم: ئەگەر لەو راستییەی تێدا دەژیت تێبگەیت، کە چرکەساتە پرشنگداری سرووشت وەردەگریت و هەستی پێ دەکەیت، بەوەیان پێدەگەیت و کامیل دەبیت، لە نهێنی بوونی خۆتیش تێدەگەیت.

هەموو شتێك لێرە هەیە (ئێستا لێرە هەیە)... لە شوێنکاتی هەمیشەیی بوونیان هەیە، بەڵام، تۆ، زۆر کەم لەگەڵ خودی خۆتدا دەگونجێت، بە دەگمەنیش، کۆششت کردووە، ئامادەیی و بوونت، لە شوێنەکەی خۆت و لەو کاتەی تێدا دەژیت، هەبێت.

تۆ بەسەر زەمانا دەڕۆیت، نەك بەپێچەوانە.

کە چیرۆکەکان دەگێڕیتەوە، تۆ بەسەر زەماندا گوزەر دەکەیت، هەر لەو کاتەی هێشتا پارچەیەك گۆشتی (ئاوڵەمە) و دەگەیتە ناو ژان و ختووکەی عیشقیش دەکەیت، تۆ دان بەوەدانانێت لە مناڵدانەوە ئەڤینت کردووە، کە لەودەمانەی سەیری چرکەساتی ئامادەیی بوونت کردووە، ئەوەت فەرامۆش کردووە و بیرت لێی نەکردیتەوە. ئەوەیە مانای نەفامی و نەزانین.

بەڵێنەکانت لەگەڵ نەفسی خۆت، لەبیر نەماون، ئەوەیە لاملی و کەللەرەقی.

خەونەکانت لەبیرکردون، دەرگاکەت کردوتەوە، پەنجەرەکانت خستوونەتە سەرپشت، بۆیەش خەونەکان، بەخێرایی فڕیون و تۆش ڤاڵا و نائومێد ماویتەوە، ئەزیزەکەم، تۆ یەك دڵۆپە خەونت نەماوە، تۆ لێدانێکی ئیلهامت نەماوە.

ئیلهام (سرووش) لە هەموو شوێنێك هاورێتە، زۆر لزگین دەگاتە لامان، خێراتر لە رووناکی دەگاتە لامان. تەنها هزر پێی دەگات. هزر لە رووناکی خێراترە. تۆ لەسەر شوێنێك دابنیشت، چ لەدیار شوورەکەی چین، یان لەدیار ئەهرامەکانی میسر و پەرستگاکانی تایلاند و

دەریاچەی قووش بیت، دەگاتە لات. ئەگەر لەو هەموو شوێنەش بیت، هزر دەکەیت و بیردەکەویتەوە. تۆ خێراتر لە رووناکی رەو دەکەیت. ئەگەر تۆ ژنێکی نەفامیش بیت، لەو تەوژمە مەزنە وریا نەبیت، کەواتە تۆ لە پشتەوەی بوونیت!

لە سرووشتدا (لە پشتەوە) و (لە پێشەوە)ی نییە. سرووشت جەستەیەکەی ئاوێتەیە لە وزە و مادە، هەردووکیان، نێوانە سەرەکییەکانیان بەرجەستە دەکەن. وزە شوێنە و مادەش زەمانە، ئەوەش بەپێچەوانەی لێکدانەوە و رامانی تۆیە. رەوشەکە هەڵگێڕەوە، بۆت دەردەکەوێت چ لەپشتەوەی ئەو مشتومڕە و گفتوگۆیەدا هەیە!

کودەتاکەی رۆحیش دەورانی هەیە

کودەتا رۆحییە گشتگیرییەکە، چەند سەدە جارێك سەرهەڵدەداتەوە، بەر لە (١٥٠٠_٣٠٠٠) ساڵ پەیدا بووە، پەیامی ئیلهام و وەحی، لەو ماوەیەدا گیانی مرۆڤی گرتووتەوە، بەدرێژایی هەزار ساڵ، ژمارەیەك کودەتای رۆحی دەست پێدەکات، ئەوەش قووڵ و فراوانتر دەبێتەوە. بۆچی ئادەمیزاد، بێ ئاگا و خەوتووە، بێ باکن لە هەڵسانەوە و وریاییەوە، وا شەپۆلەکان توند و قایم و بەهێزن، لە دەشت و چیاکان و لە ناخی بنەوەی زەوییش دەدات، هەمووش بۆ ئەوەیە، تا مرۆڤ هەڵبستێتەوە و هوشیار بێت.

کودەتای ناوەوەی مرۆڤ، خۆرسکە، بریتییە لە تیرۆژی هەڵسانەوەی رووناك، تیشکەکان، بۆ مرۆڤ بە جوانی رووناکییەکانی راستی لە چواردەورەی خۆی ببینێت، هەست بە جوانییەکانی وەجوود بکات.

باوەڕدارەکان، ئەوانەی لە ناخەوە و خۆرسکانە، دوور لە بەرژەوەندی و ریایی باوەڕیان هێناوە، ئەوانە، بەر لە کەسانی تر وریا و هۆشەنگ دەبنەوە. هەموو رێسا و بنچینەکانی ئاسمانی، قوتابخانەکانی حیکمەت و فەلسەفەی رەسەن، مرۆڤ بەرەو هەواری کۆتایی دەبات، کە تێدا هەڵسانەوە و بوژانەوە و هۆشی تێدا بەرجەستەیە.

مەبەستیش تەنها هەستکردنە بە خودی خۆت و ناسینی نەفس.

مرۆڤ، هەموو مرۆڤێك، دەگاتە چرکەساتەکانی ئەو سرووە ناسکە شیرینە، بەڵام، نەزان و کەسانی گەمژە، ئەو ساتانە لەبەردەمیان گوزەر دەکات، هەستی پێ ناکات، وەك پێکهاتەیەکی ڤاڵا و سڕ دەیبینێت.

ئێمە، زۆربەی کاتەکانمان، لەناو بۆشاییەکی مایەپووچ و ڤاڵا بەسەردەبەین، کەم، بە زەنگی جەرەسەکانی ناخمان، وریا و چالاك دەبینەوە. ئێمە، کەسانی نەزان و سەرەڕۆین، زۆر کەم هەست بە وەجوود دەکەین، کە هەموو چرکەساتێك بەسەرمان دەکاتەوە.

ئێمە، بە دەستی خۆمان کۆتبەند و زیندانی کردووە، بە دەگمەن ئازادی بە نەفس و گیانمان دەدەین، تا دوور بفڕین، لە قەفەسەکانمان دووربکەوینەوە. ئێمە دەمانەوێ کۆیلە و گیراو و دەستبەسەر بین.

شەپۆلە مەزنە و هەژینەکانی کودەتاکەی ڕۆحمان، لە ناوماندا گوزەر دەکات و هەست بە هەژان و جوولەکانی ناکەین، شەپۆلە لەرزین و لەرینەوەکان. لەرزینەکانی رۆح، لە لەرزینی بۆمەلەرزەکان بەهێزترە. ئینجا ئێمەی تەمبەڵ و خاوێن، هەموو هەست و نەستەکانمان سڕ کردووە، جوولەی هزرمان نەماوە، وەك بەرد و کەڤری کەڕ رەق و ساردین.

دەبێ بە چ بانگەوازێك لەو سڕبوون و گەمژەییە هەڵبستینەوە؟!

دەرگایەکی تر نەماوە لێمان بکرێتەوە.

تاکە دەروازە و بوارمان ناخی خۆمانە. نهێنییەکانی ئەو گەردوون و وەجوودە لێرە داخراوە. منیش لەسەر شێوازەکەی ئەو دروستبووم.

من گەردیلەیەك بووم، لە گەنجینەیەکی شاراوە... هەموومان ساچمە و پارچەکانی ئەو گەنجینە مەزنەین، ئەوەی بە هەڵوەشانەوە خۆی پێمان ناساند و نیشانیدا: ئێمە کێین؟!

لەناو پەیڤ و لێدوانەکانم هیچ لوغزێك، یان نهێنی و بادانەوە و شێواندنێك بوونی نییە، من وەك خۆم قسەتان بۆ دەکەم... ئەگەر دەتەوێ تۆش ببیتە بونەوەرێکی تر، چۆنت دەوێ وا بکە، ئەگەر توانیت بیکەیت بوار هەیە.

دونیا بەشی هەموومان دەکات

نیگەران مەبە، ئەگەر کەسانی تر، بەر لە تۆ لە بوارێکدا پێگەیشتن، ئەگەر مەشق و راهێنانت، بۆ ئەو پێشکەوتنەش کردبێت، نائومێد و نارەحەت مەبە، ئەگەر یەکێکی تر، لە تۆش شایستەتر نەبوو شوێنەکەی گرتبێت... دونیا بەشی هەموومان دەکات، هەوار و پۆست زۆرن، رۆژێك دێ بەرت دەکەوێت.

لەجیاتی خەمخواردن و ئەفسوس، بۆ دەرئەنجام و ناکامییەکان، زۆرتر کۆشش و ئەزموون بکە، بۆ ئەوانەی نەهاتوون و زۆریش ماوە. بوارەکانی بەردەمت گەورە و بەرینە.

کەسایەتییە مەزنەکان، رووناکبیر و هونەرمەندان فەرموودە و پەندی جوانیان هەیە.

هونەرمەندی کۆمیدی ئەمریکی ناسراو شارلی شاپلن وتوویەتی:

_دونیا فراوانە و بێ سنوورە و بەشی هەموو بونەوەرەکان دەکات، دەتوانن هەوارێکی تێدا بدۆزنەوە... بۆ هەموویان، شوێنی تایبەتی سازکراوە... بۆیە واباشە، لە شوێنی تایبەتی خۆمان بگەڕێن، شوێنە راستەقینەکەی خۆمان، باشترە لەوەی شوێنی کەسانی تر زەفت بکەین.

لە وەڵامی بەختیارییدا شارلی شاپلن وتوویەتی:

_بەختیاری نێوان دوو ئەرك و کۆششە.

شاپلن داوا دەکات:

ئەگەر پێکەنینت هات، بە نەرمی و لەسەرخۆ پێبکەنە، نەوەك خەم، دلگیر و بێزار بێت. کە خەمباریش بوویت، بەنهێنی بگریّ، نەوەك شادی و خۆشییەکان سەخڵەت بن...

ئەو هونەرمەندە کۆمیدیایە، لەناو رامانەکانییدا دەتوێتەوە، پلەی مرۆڤایەتی لە تەکنەلۆژیا پایەدارتر دادەنێت، بەزەیی و ئەڤینیش لە زیرەکی و زانست بەرزتر دادەنێت، بۆیە دەڵێت:

ژیانی مرۆڤ، بەبێ ئەڤین و سۆزی مرۆیی، بە توندڕەویی و شپرزەیی و ئازارەکان بار دەکرێت.

شارلی شاپلن بە دونیا دەسەلمێنێت، لەو دونیایە، بوار و شوێنی ئەویش هەیە، شوێنی راستەقینەیی خۆی هەیە... بۆیەش بەردەوام لە بەرهەمەکانییدا، تەنز و گاڵتە بە کۆمەڵگاکە و خراپەکارییەکانی دەکات، خاوەن سامان و کارەکان ریسوا دەکات، ئەو بە هەژاری پێدەکات و دەگاتە پێگەیەکی زۆر باڵدار لە سینەمای بێدەنگی رەش و سپی... ئەو ملیۆنەها کەس دەخاتە پێکەنین، لە هەموو کیشوەرەکان کەسانی دڵ بەژان و خەمبار و چەوساوەکان دڵخۆش و کامەران دەکات.

ئەوەی شارلی شاپلن بە (دونیا) ناوی دەبات، ئەوە ناخی مرۆڤە.

ئەو بە داهێنان و وزە بارکراوە بێ سنوورەکەی دەتوانێت دونیا پڕ بکات!

هارپەکەی تارا جاف

ژەنیاری ئامێری چەنگی ناسراو تارا جاف لەدایکبووی چیاکانی هەورەمانی کوردستان، بە شێوازێکی جوان شەیدای ئاواز و گۆرانی میللی دەبێت، لە منالییەوە، وەك خۆی وتوویەتی، زۆر لەناو ماڵ و خێزانە و خزمەکانی، گوێی لە ئاوازی ئەو هونەرە بووە.

تارا جاف، لە لەندەن و ئاستنبۆل و پایتەختەکانی ئەوروپا ناسراوە، هەروەها لە شار و گوندەکانی کوردستانیش رێز و ناوی هەیە.

ئەو ژنە لە ژەنین و چڕینی گۆرانی تایبەتمەندی خۆی هەیە. ئەو هونەرمەندە، یەکەم کەس بووە لەبەر ئامێری هارپ گۆرانی چڕیوە، بەوەش ناسراوە، بەردەوام ئەو ئامێرە قوورسەی لە کۆڵە، لە هەموو کاروانەکانییدا، بارە گرانەکەی پێ بووە، چونکە ئەو، بۆ خودی خۆی ئاوازەکان دەژنێت. (چەنگ ئامێرێکی پیرۆز و مەزنە، بە بەرهەم و دەنگەکانی، هارپ بۆشاییەکانم پڕ دەکاتەوە). ئەو بەو جۆرە پێناسەی ئامێرەکەی کردووە.

گەرم و ناسك و هاوسۆز، لەگەڵ لەرینەوەی ژێیەکانی هارپەکە، ئەو بە دەنگێکی نەرم ستران دەبێژێت. ئەویش یەکێکە لەو ژنە هونەرمەندانەی سەداکانی دەنگی، لەگەڵ ڕەوتە هونەرییەکەی هاوسۆزە.

ئێمە زۆرتر لەو ژنە تێدەگەین، کە زۆر باسی جوانییەکانی سرووشتە شاخاوییەکان دەکات، ئەو دەڤەرەی تێدا ژیاوە... زۆرتریش لەو ژنە هونەرمەندە تێدەگەین، کە باس لە هۆگریی بە ئاژەڵان دەکات.

ڕۆژێکیان لە دیمانەیەکی تەلەفزیۆنییدا، سەبارەت بە دیمەنی پشیلە ماڵییەکانی وتی:

_(من لە منالییەوە هاوسۆزییم بە ئاژەڵە ماڵییەکانەوە هەبووە، خۆشمویستوون. چونکە ئاژەڵ، لەگەڵ نەفسی خۆی و ئەوانەی لەو نزیك و هاوسێن، ڕاستگۆیە. ئەوان، لەناخەوە چۆن بن، وا دەردەکەون... لە چرکەساتەکاندا دەژین. من خۆشمدەوێن. هیوادارم مرۆڤیش بەو جۆرە بن، مرۆڤ وا بژین. هەموو بونەوەرێك جوانییەکی تایبەتی خۆی هەیە، ئینجا هەر لە پەپوولەیەکەوە، هەتا دەگاتە ماریش. هۆگریی و هاوڕێیەتی بە ڕەگەزی ئاژەڵ و ڕێزگرتنیان، واتە پیرۆزکردنی سرووشت و ڕێزگرتنی مرۆڤە).

یەکێك لە خەسڵەتە ناشیرینەکانی مرۆڤ، ئازاردانی ئاژەڵە. هەر ئادەمیزادێك، بتوانێت ئازاری ئاژەڵێك بدات، ئاساییە ئازاری مرۆڤیش دەدات.

کەواتە تارا جاف. هونەرمەندێکی ڕۆشنبیرە. دەزانێت چ دەبێژێت، لە وەجوودیش، گۆشەیەکی تایبەتی، بۆ خۆی بەرجەستە دەکات، بەوەش دەیەوێ بوون و کەسایەتی خۆی دیار بکات، ئەو ژیانیشی خۆشدەوێت، بونەوەرەکانی خۆشدەوێت و بۆیان دەژنێت، لەناو مەندییەکی ئارامەوە، لەناو ژێیەکانی ئامێرەکەی، ئەڤینی بۆ گەردوون دەردەبڕێت، بەو ژەنین و بە جوولەی ژێیەکان و لەو هێمنییە مەییوە، نهێنییەکان دەردەبڕێت، ئەوانەی بە پەیڤ ناتوانێت بیاندرکێنێت، بەو ژێیانە مەند و ئارام دەریاندەبڕێت.

ئایا زەمانێك دێ، ژنان حوکمی جیهان بکەن؟

توێژینەوەیەکی کۆمەڵایەتی لەسەر وڵاتی چینی نوێ، کراوە، تێدا دەردەکەوێت، ژنان دەسەڵاتی جیهان دەگرنە دەست، وڵاتی چین بەڕێوە دەبەن، ئیتر هەر لەو وڵاتەوە، ئەو دیاردەیە، دەپەڕێتەوە هەموو وڵاتانی جیهان. سەیر بکە، لە سەرەتای دەسەڵاتی پێشەوای شیوعیی چینی (ماو تسی تونگ) دیارە، کە ژنان لە دەسەڵاتا پێشڕەو و باڵادەستیان هەبووە، لە بوارەکانی سیاسەت و بەرگری و

کولتووریدا ڕۆڵیان دەبێت، ئینجا لە پاش ڕزگاربوون لە داگیرکەرانی ژاپۆنییەکان، لە کۆتایی چلەکانی سەدەی بیستەم، لە بوارەکانی فێرکردن و ئاوەدانکردنەوە و بوژانەوە کاریگەری مەزنیان هەبووە.

لە توێژینەوەکەدا دەردەکەوێت، (فەلسەفەی شیوعیەت بڕوای وابووە، کە ژنان دەتوانن هەموو پۆست و فەرمانێك وەربگرن و سەربکەون و هاوشانی پیاوان، کارەکانیان بە دروستی بەڕێوەبەرن)، لەبەرئەوەی ماو تسی تونگ، سەرۆکی گەورەترین حزب بووە لە هەموو جیهان، کۆمەڵگاکەی لەبەر ڕۆشنایی ئەو فەلسەفەیە پەروەردە و ڕێنمایی کردووە، بۆیەش ژنان، لە چین، لە چەندین بواردا پێشدەکەون، دەتوانن چەوساندنەوە و زۆرداریيەکانی پیاوان و کۆمەڵگای نێرینەیی دەرباز بکەن.

لەبەر ئەوەی سەرژمێری ئەو وڵاتە گەورەیە، مەزن و زۆرە، بۆیە ئاساییە ژنان، ڕێژەیەکی زۆر لەچاو وڵاتانی تری جیهان، لە کاروانەکانی ژیان هاوکار بن.

لەو توێژینەوەیەدا دیارە، کە ڕێژەی ٨٠٪ی بەڕێوەبردنی کۆمپانیاکانی چین، لەلایەن ژنانەوە بەڕێوە دەچێت، بۆ زانین لە ئەورووپا تەنها ٥٠٪ و لە ئەمریکا ٧٠٪ ئەو کار و لایەنە، لەلایەن ژنانەوە بەڕێوە دەچێت، ڕێژەی ژنە دەوڵەمەندەکان، لەناو کۆمەڵگای چینی زۆرە، ئەوەش ئاماژەیە کە ژنان، زۆر لە بوارەکانی ژیانی ئابووری بەشدارن.

لە توێژینەوەکەدا ئەوەش دەردەکەوێت، کە ژنانی چینی، زۆر چاویان لە پۆستی باڵای دەوڵەت و جڤاتەکەیە، دوو لە سێ بەشی ژنان، چاویان لەوەیە، پۆستی باڵایان دەست بکەوێت، کۆشش بۆ ئەو خەونەش دەکەن، بەڵام ژنانی ئەمریکا، تەنها یەك لە سێ بەش، بۆ ئەو خەونە خەبات و کار دەکەن.

چین، وڵاتێکە بەردەوام کارەساتی و نسکۆی زۆری لێ ڕوودەدات، وڵاتێکی داخراوە و نهێنییەکانی لە ناوەوە دەرناچن، ئینجا خەڵکەکەی کۆششکارن، لە پێشکەوتن و بەرهەمدا پێشەنگن، دەتوانن لەڕووی ئاستەنگ و بەربەستەکان بوەستن و کاروانەکەیان نەوەستێت... بەڵام بە ئاراستەی ترەوە، ئەو وڵاتە کراوەیە، دەیەوێ و مەبەستیەتی لە بەرنامەکانییدا، لە چاو وڵاتانی تری جیهان، پێگە و هەوارێکی دیار و باڵایان هەبێت. چینییەکان، هێمنانە کار دەکەن، ئازایانە و بە گیانێکی ئاوێتەیی کۆمەڵەوە، هەنگاو دەنێن، زۆری خەڵکەکە و بوونی کێشە کۆمەڵایەتییە کوشندەکان، هەنگاوەکانیان سست ناکات.

ئەوەی جێگای رامانە، هێشتا لەو وڵاتە هەزارەها ئێستگە و بەرنامەی تەلەفزیۆنی دەوڵەت ماوە، واتە ڕاگەیاندن، هێشتا یەکێکە لە بەرنامە و کارەکانی کەرتی گشتی.

ژاوەژاو

ئەزیزەکەم جیاوازی چییە، لەنێوان ئەوەی مەند و بێدەنگ دابنیشین و وشەی شەرمین و نەستی ناسك و ژاوەژاوەکان بمانخواتەوە، لەگەڵ ئەوەی دابنیشین و بە درێژایی کاتەکە، ئاخاوتن بکەین، ئینجا قسەکان بە دیمانەی ڕووبەڕوو، یان بە تەلەفۆن، یان لەسەر ڕووپەڕی ڕۆژنامەکانەوە بێت؟

باشە ئەوانە سوودیان چییە؟! گلەیی نەکەیت و قسە لەسەر فەرامۆشکردن و کەمتەرخەمییەکانی من نەکەیت...

ڕەنگە ئەو هوشیارکردنەوەت بەس بێت.

خەمگینی و دڵنەوایی لەسەر بەفیڕۆدانی کات، پێش نەمان و لەدەستدانی هەر ئەزیزێکی ترە.

کات، بۆ من، ئەڤین و و سۆز و تاکە سەرمایە، کە لەسەر ڕووی ئەو زەمینەدا ماوە، کات. من بێجگە لە کات چی ترم لە دەستە؟

تۆش، بێجگە لە زەمەن چیت بەدەستەوەیە، بەس زەمەن؟ تەنها شەو و ڕۆژ و سەعات و هەفتەکان، ئەوانە لەنێوان پەراسووەکانمان دەردەچن و لەناو دەریای سپی، یان دەریای سوور و مردوو و دەریاچەکانی ژێرزەوی، یان لافاوەکانی پاکستان؟ کوا کەشتییەکەی نوح، بۆ دەربازکردنی خەڵك و ئاژەڵ و باڵندەکان، لەو لافاوەی دەشتی سندی داپۆشیووە، ئەو دەشتەی یەکێکە، لە بەپیترین دەشتاییەکانی جیهان، ڕەنگە... پاش ئەو دەشتە، دەستی شارەزوور بێت، ئەویش بیابانبوون بەرەو ڕووی دەچێت و گەمارۆی داوە، ئەو ناوچەیەی بەدرێژایی سێ هەزار ساڵ، هێرشی هۆڤیانەی لەسەر کراوە و تێدا داگیرکەرەکان بە کۆمەڵ، پیاو و منداڵیان کوشتووە، ژنانیان بەدیل بردووە، داگیرکەران تاڵانیان کردووە و خاکەکەیان سوتماك کردووە؟ ئەگەرچی ئەوانە لە لاپەڕەکانی مێژوو و ڕووداوەکاندا تۆمارن، بەڵام کێ بڕوا دەکات، کێ؟

ئەگەرچی، بانگەشەی ئاوەز و بیرکردنەوە و حیکمەت و ڕێزگرتنمان کردووە، بەڵام شێتبوون، یاسای سەرەکی ژیانی ئێمە بووە.

شێتی دەرچوونە لە هەموو کردە ئاساییەکان. ئەگەر کەسی شێتیش مرۆڤ بێت، بەڵام مرۆڤێکی لادەرە یان لاسار، یان کەسێکی هاری بەرەڵایە، وەك کەسانی خوێنرێژ و زۆرتریش!

ئەگەر هەموو دەرچوون و لادانێك، لە کردەی ئاسایی باو شێتی بێت، کردەکانی شێتیش زۆرن، کردەوەکان گەورەن. لەوانە شێتبوون و هەڵچوونەکانی سرووشتیش، ئەوانەی لەناکاو و بەترسناکییەوە دەردەکەون. لە کێ نوحێکی تر بدۆزینەوە، مرۆڤایەتی و ئەو نەوەیە، لە نغرۆبوون و تاوان و دەستدرێژییەکان ڕزگار بکات؟ دەپرسین کە جیهان پڕبووە، لە چەکی ناوەکی و هایدرۆجینی و کارگەی چەکسازی و گازی کیمیاویی، ئەوەش جۆرێك نییە لە مەزنترین و گەورەترین جۆرەکانی شێتبوون؟ ئایا شێتبوون نییە، دەریا و زەریاکان وا پیس دەکرێن و ژێرزەوی پڕ دەکەن، لە پیسایی و پاشماوەی کارگە و پیشەسازییەکانی پیترۆلی دەستکردی ئادەمیزادەکان؟

پاشماوە زیانبەخشەکانی ئەو سرووشتە، هەموویان دەرخستە و پاشماوەکانی مرۆڤن، نەوە لەدوای نەوە، ئەو سرووشتە پیس دەکەن... ئاژەڵ و بونەوەر و باڵندەکان، بە هیچ شێوەیەك سرووشت پیس ناکەن، کەرەستە و دەرخستەی زیانبەخش پەخشان ناکەن، بەڵام ئەوان بە پاشماوەکانی خەڵکەکە و پاشەڕۆی کارگەکان، سەخڵەت و ناڕەحەت دەکەن، بەڵام با هەر بزانین سوودی چییە؟

رووداوێکی گەردوونی تر

نازانم کە ئەو گوتارە بڵاودەکەمەوە، چ ڕوودەدات، ئێستا یان پاش ماوەیەکی کورتیش چ ڕوودەدات. هەواڵەکان ترسناکن، زۆر نیگەرانی دەگەێنێت. خەڵکەکە ئاماژە بە قەومانی رووداوێکی گەردوونی دەکەن، بە هەڵگیرسانی شەڕێکی جیهانی، ئینجا شەڕەکە ناوی چ بێت، شەڕی سێیەم، یان چوارەم، یان دەیەم. ئەوەی پاش ئەو جەنگانە بژیت، هیچ سوودێکی نییە پۆلینی شەڕەکان چۆن بێت. ئەگەر شەڕەکە قەوما، کاردانەوە و شوێنەوارەکەی هەر چ بێت، گرینگ نییە سنوور و زیان و هاڵاوەکەی چەندە. شەڕەکە بەو کەسانەش خاموش نابێت، ئەوانەی هەڵیانگیرساندووە، بەوانیش ڕاناوەستێت.

هەتا ئەودەمانەش، ویستی مرۆڤایەتی زاڵە بەسەر بەڕێوەبردن و هەڵگیرسانی خراپەکاری و دەمارگیرییەکان، بوار لە ڕوودانی کارەسات و رووداوێکی جیهان دەگرن. ئەگەر شەڕەکە هەڵگیرسا، خوا نەخواستە ئەگەر قەوما، دەبێتە گەورەترین کارەسات، کەسیش بۆ گێڕانەوە و تۆمارکردن و هەڵسەندنگانەکان نامێنێتەوە.

ئەو شەڕەی کە هیوای بۆ ناخوازین و نامانەوێت بقەومێت، دەترسێن، بیریشی لێ بکەینەوە، دەبێتە میخ و بزماری سەر تابووتی ژیاری. سەیرە ئەو هەموو کاتە جوانە، سامانە زۆر و وزە گەورەیە، بۆ سازبوون و بنیاتنانی شارستانیەتییەك لەسەر ڕووی زەمین تەرخان دەکرێت، ئینجا بەرهەمەکە، دەکەوێتە بەر شاڵاوی مەترسییەکانی بۆمبی ئەتۆمی!؟

شەڕ، دەرئەنجامی هەڕەشەی دوو لایەنە، یان دوو جەمسەر، فشاری دەخەنە سەر، هەر لایەنەش، ترسیان لەیەکتری هەیە، نەوەك یەکێکیان دەستپێشخەری شەڕەکە بکات، دەیقەومێنێت و ئاگرەکە دەکرێتەوە، لەوانە، نێوان ئیسرائیل و ئێران، یان ئێران و ئیسرائیل رووبدات، وڵاتەکان، بوونەتە بەرداشی هارینی ئێسکی مرۆڤایەتی. ئێران دەڵێت: ئەگەر ئیسرائیل، هێرش بکاتە سەر بنکە ئەتومییەکەمان، لەسەر نەخشە دەیسڕینەوە. ئێرانیش، بەئاشکرا باس لە سازکردنی مووشەك و بۆمب و چەکی کۆمەڵکوژی دەکات، ئەوەی لەناو وڵاتەکە و وڵاتانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بڵاوکردوتەوە.

ئیسرائیلیش، لەلایەن خۆیەوە، هەڕەشە دەکات و دەڵێت: ئەگەر ئێران هێرشمان بکاتە سەر، وڵاتەکەیان لەناو دەبەین، زیانی مەزنی لێ دەدین، کە لە مەزەندەی کەسدا نەبێت! کامیان ڕاست دەکەن؟!... گرینگ نییە کامیان هەڕەشەکەیان دروستە و دەست دەوەشێنن، ئەوەی گرینگە کەی ئەو دوو لایەنە، دەستبەرداری چەکە کۆمەڵکوژییەکەی دەبێت، کامیان لەوەیاندا پێشەنگ دەبێت، بەشێك لەو چەکانە لەسەر پێستی ئێمە کورد تاقیکراوەتەوە، ئێمە بە چەکە سادە کۆمەڵکوژییەکە بۆردومان کراوین، ئەی ئەگەر مووشەکە ناوکییەکان و میکرۆبە کوشندەکانیان، بەسەر خەڵکدا ڕەشاند و ئاسمان و هەوریان بەو گازانە داپۆشی؟

ئەوەیە دیمەنە ناشیرینەکەی شەڕەکەی دوارۆژ، ئینجا لە کوێ ڕوودەدات، خودا لەو شەڕانە بمانپارێزێت...

لە بەرامبەر دەست و پەنجەی سەر چەکە کوشندەکان، بۆمبە مەزنەکان دەسەڵاتمان نییە، لە بەرامبەر شێتبوونی ئەوانە چارەمان نییە، ئەوە نەبێت لە خودای مەزن بپاڕێینەوە، سەر ڕووی زەمین بە هیوا و ڕەحمەتی ئاشتی بپارێزێت، کەشە هەڵچوو و گەرمەکان سارد بکاتەوە.

هەزارەها ملیۆن کەس، لەسەر رووی ئەو زەمینە، ئەو شەڕانە نەفرەت دەکەن، کەس بەرژەوەندی لەو ململانیٚ و شەرانەدا نییە، خەڵکەکە نارەزایی دەردەبڕن، هاواریان لیٚ هەڵساوە و داواکارن پێشبڕکێیەکان بۆ پڕچەکبوون و چەکسازییەکان راگرن، دەپاڕێنەوە هەژموونە تەماعکارەکان رابگرن، بەڵام ئەو ملیۆنەها کەسەی ئەو جیهانە، ناتوانن و دەسەڵاتیان نییە، هەڵچوون و سەرکەشی ژمارەیەك سەرکردەی شێت رابگرن.

لە هونەری نووسینەوە

ئەوەم لە نووسینەکانی نووسەرێکی تونسی خوێندیتەوە:

_(نووسین شەریفترین پیشەیە، لە هەموو کردەکانی ژیان شەریفتر و نەمرترە).

شاعیرێکی تری تونسی وتوویەتی:

_(نووسین ژیان خۆیەتی... چونکە نووسینە، گوزارشت لە وردەشەرم و نەستەکانی نووسەرەکە دەکات).

٢

بەلاّم وادەزانم، مانا و مەبەستی نووسین، لەوانە گرینگتر و ئالۆزترە. ئەوەیان شکۆدارترین شێوەی گوزارشتی ژیانی ئۆرگانییە، لەسەر خود، لەسەر رووی زەمین.

چونکە ژیان لوغزێکی شاراوەیە، کۆشش دەکات گوزارشت لە بوون و خود دەکات. نووسەر هەر چەند کۆشش و پەریشان بێت، ناتوانێت گوزارشت لەسەر هەموو ماناکانی وەجوود بکات.

بە نووسین دەتوانیت لەو ژیانە دیالۆگ لەگەڵ خۆتدا بکەیت.

٣

نووسینی ئەلکترۆنی زۆرتر رادەبڕین و زۆرترین ئازادی فەراهەم کردووە.

نووسینی کاغەزیی (واتە: نووسین لەسەر کاغەز و لەو کردەوەیەدا) لەناو قەوارەی چەند دانەیەکی چاپکراوە قەتیس دەخواتەوە، ئەوەش بەندە بە زۆری و تاقەتی چاپخانەکان و دابەشکردن و هاموشۆکردنی کتێب.

بەڵام، نووسینی ئەلکترۆنی (بە هۆکاری ئەنتەرنێت) وەك ئەوە وایە مانگی دەستکرد، رەوانەی بۆشایی ئاسمان بکەیت، لەویٚ هەتا خۆت دەتەوێ رایبگریت، کەی ویستت فەرمانی پیٚ دەکەیت بێتە خوارەوە، ئەو جۆرە نووسینە، فرە دەسەڵات و ئازادانە گوزارشت دەکات.

بەڵام تا ماوەیەکی زۆریش، نووسینی کاغەزیی، هەر خۆشەویست و داواکارتر دەبێت، ئێمە نەوەکانی سەردەمە کۆنەکە، هەر شەیدا و تامەزرۆی نووسین و خوێندنەوەی سەر کاغەزین...

بەڵام نووسینی ئەلکترۆنی زۆر سەرەنجراکێش و جوانترە، خەیاڵ دەکاتەوە، سنوورەکانی هزر فراوان دەکات. نووسینەکە، لە رووبەری سەر کاغەز و چەندی حوبر و کەرەستەکانی چاپخانەکان، ئارەزوو و چەشەی بوارەکانی پەخشکردن و فرۆشتنی بازاڕەکان دەرباز دەبێت. هێدی هێدی رووبەرە فراوانە پانەکانی کتێبخانەکان نامینێت، نووسینە ئەلکترۆنییە قووڵە شاراوەکان جێگایان دەگرێتەوە... چیتر قۆرخکردن و هەڵگرتنی کتێب و چاپکراوەکانی تر نامینێت. بەڵام مەسەلە سەرەکییە رەسەنەکە (هونەری نووسین)ەکەیە، کە لەسەر کاغەز و ئەلکترۆنییەکەی سەروەرە... دەبیٚ نووسین هەر بکرێت، دەمینێت با شێوەکانی نووسین هەر بگۆڕێت.

یاساکانی ژیان

زیندەوەرێکی بچووك، لە بنەماڵەی سیسرکە، دەکەوێتە ناو تۆڕیٚ جاڵجاڵۆکەیەك و کۆشش دەکات، لە بەندی تۆڕەکە دەربازی ببێت.

بڕوا بکە، زیندەوەرە بچووکەکە، سەیری منی دەکرد، تا لە تۆڕەکە دەربازی بکەم، بەتوندییەوە پەلەقاژێی بوو، بەڵام جاڵجاڵۆکەکە توندی گرتبوو، بواری دەربازی نەدەدا.

پاش دوودڵییەك، من کۆششم کرد، تا زیندەوەرەکە رزگار بکەم، جاڵجاڵۆکەکە، بە داوی باریکی تۆڕەکە خۆی دەگەێنێتە بنمیچی ژوورەکە.

زیندەوەرەکە، راستوچۆپ دەجولایەوە، وەك ئەوەی بڕوا نەکات ئازادی بووە. بوارم دا، بگاتە ناو گیا و پووشەکە. ئینجا من بیرم لە جاڵجاڵۆکەکە دەکردەوە. دەبێ ئەو بیر لە چ بکاتەوە؟ دەبێ بەتووڕەییەوە بیر لە من بکاتەوە، کە چۆن نێچیرەکەم دەرباز کرد، لەناکاو، من، لە کوێ بۆ ئەو پەیدابووم، بیر لەوە دەکاتەوە؟ لەبەر خۆمەوە وتم:

_باشە ئیشی من بوو، دەست بۆ ئەو کردەوەیە درێژ بکەم و زیندەوەرەکە رزگار بکەم، ئەو تێهەڵچوون نەبوو؟ باشە جێگای رەوایە من نێچیرەکەی جاڵجاڵۆکەکەم دەرباز کرد؟ باشە ئەگەر من ئەو دەستوەردانەم نەکردبوایە؟!... لەبەر من نەبوایە جاڵجاڵۆکەکە، لەسەرخۆ و بە ئارەزووی خۆییەوە، خوێنی زیندەوەرەکەی دەمژی و دەخواردەوە.

لەبەرخۆمەوە رەوشەکەم شیدەکردەوە، ئەو جاڵجاڵۆکەیە، لەبەر من نەیتوانی ئەو زیندەوەرە بخوات، بێ خواردن نامێنێتەوە، یەکێکی تری بۆ پەیدا دەبێت. کەواتە.... رەنگە دەستوەردانەکەی من، بێ سوود و بەخۆڕایی بوو، من ناتوانم رێرەوەی ژیان رابگرم، یان یاساکانی بگۆڕم... لە (خواردن و بخۆر).

فەیلەسوف جەلالەدین ئەلرومی ئەلبەلخی، وادەزانێت، بونەوەرەکان دوو جۆرن: خواردن و بخۆرەکان.

مەخلوقەکە خواردنە و یەکێکی تر دەخوات (بخۆر)ە، هەموو خواردنێك دەبێتە خواردن و ژەمێك و یەکێکی تر دەیخوات. ئەو پەیوەندییە لەنێوان رووەك و ئاژەڵیش هەیە. ئەو ئاژەڵەی رووەك دەخۆات، دەبێتە بخۆر و دواییش یەکێکی تر ئەویش دەخوات. وەك بەرخێك یان گایەك، یان مریشك و باڵندەی تر...

کاروانی ئەو یاسایە راوەستانی نییە، ناکرێ راگیرێت.

ئەو یاسایە هەتا رادەیەکی زۆر من دادەوەشێنێت، هەروەها هانم دەدات، کۆشش بکەم زیندەوەرەکە، لەناو تۆڕی جاڵجاڵۆکە رزگار بکەم. ئەگەر من نەمتوانی کردەی خواردنەکەی نێوان خۆراك و بخۆرەکە رابگرم، ئەوەندەم بەسە، من لە ساتەوەختێکدا بتوانم، یارمەتی زیندەوەرێکی داماوی بەستەزمان بدەم، بۆ ماوەیەك بەردەوام بە ژیانی بدەم... چەند رۆژێك، یان چەند هەفتەیەك. لەبەر رۆشنایی ئەو کردە شاراوەی هەستکردن بە ژیانی زیندەوەرانی تر، فەیلەسوف ئەبو ئەلعلا ئەلمعەری گۆشتخواردن لە خۆی حەرام دەکات و...

موستەحیلە مرۆڤ بتوانێت، شرۆڤەی هەموو هزر و پەیڤ و کردەوەکانی بکات، بۆیەش چەندین کردەی شاراوە و نهێنی و قوژبنی نەدیار لەو ژیانەدا دەمینێت. ئەو پرسیارەم دەمینێت:

_بۆچی زۆرتر خۆمان ماندوو بکەین، کۆششی خودی خۆمان قەبەتر بکەین، ئەگەر بزانین شتی موستەحیل هەیە، چونکە تەمەنەکەمان بەشی بەشێکی بچووکی زانین و دۆزینەوەی شاراوە و نهێنییەکان ناکات؟!

بەشی سێیەم

چرکەساتی دوا هەڵسانەوەکە

- جمکی ڕۆح
- دوا مەدار
- مانگایە پیرۆزەکە
- هەردوو پێیەکانی بەبیردێتەوە
- نووسین لەسەر ئاو
- دوا چرکەساتی هەڵسانەوە
- شتە گچکەکان… گرینگترن
- عەدەم (پووچگەرایی) لە کوێیەوە هاتووە؟!
- ئایا ئێمە ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر کەون جێبەجێکردووە؟
- رابردوو ئێستامان هەڵدەوسێنرێت
- مرۆڤ گەورەی سەرخاکەکەیە و لە ژینگەکەش بەرپرسە
- سرووشت خۆی نۆژەن دەکاتەوە
- هەنگاوی هەرێمی بیهاری هیندی
- زەوییش دەستەخوشکی هەیە
- چێژی دۆزینەوەکان
- ژینگە… ژینگە
- سەرەتاکانی ویلکیس
- ئەشکەنجەدان بەر لەو بەڵگەنامانەش کراوە و ئاشکراش بوون
- ئایا کاتی ئاشکرابوونی هەموو مەسەلە شاراوەکان هاتووە؟

- بوژانەوەیەکی تری گلاسنویت
- شەیدابوون بەدوای هۆشمەندی
- لە حیکمەتەوە: رازینەبوون لە نەفس
- جارێکی تریش گیڤارا
- ئەوەیان لە پەپوولەیەك تێبگەن

چرکەساتی دوا هەڵسانەوەکە

جمکی رۆح

ئەو بڕوای کردبوو، نەمدەتوانی لەو هزرە پەشیمانی بکەمەوە، بڕوای بەوە هەبوو، لەگەڵ ئەو، لەناو منداڵانەکەی ناوەوەی هاتووتە دەرەوە و لەدایکبووە، بە دووانە و جمکی لەدایکبووە. بڕواکەی بەو هزرە ئەوەندە پتەو و قووڵ بوو، زۆری نەمابوو، منیش بڕوا بەوە بکەم، هەموو مرۆڤێك لە رۆحەوە جمك و دووانە لەدایك دەبن، بەڵام کەسی دووەم نابینێت، لەگەڵ ئەودا لەدایك دەبێت، بەیەکەوە هاوژینن، لە پشتی پەردەوە پارێزگاریشی لێ دەکات .

چۆن؟ ئەو نەیدەتوانی ئەوەم بۆ بسلمێنێت، بەڵام، لەبەر ئەوەی زۆر شێلگێرانە بەرگری لە هزرەکەی خۆی دەکرد، منی ناچار کرد، بیر لەوە رەوشە بکەمەوە... جوانە و زۆریش جوانە، هەموو کەسێك دووانەیەکی هەبێت، دوو رۆحی جمك، بەیەکەوە ساز بن و بەیەکەوە هاوژین بن؟ رامانەکە بەوەندە ناوەستێت و گەشەش دەکات، بۆیەش دەڵێم نەك مرۆڤ، نەك جمك و دووانەیە، رەنگە رۆحی زۆرتریشی هەبێت، زۆرتر لە دوو کەس و لە دوو رۆح.

ئەو دەیووت: ڕەنگە مرۆڤ، لە سەرەتای دەستپێکردنی ژیانی، لە ڕۆژانەی خۆییدا جمکەکەی بدۆزێتەوە... دووریش نییە، هەرگیز نەیدۆزێتەوە و نەیناسێت، هەستیش بەوە هەر نەکات. ئاساییە، دووانەی هەر کەسێك لە قۆناخی دوای ژیان دەربکەوێت... لە بوون و هەبوونەکەیدا خۆی ئاشکرا بکات...

ئەو بە دیاردەی وا پێکەنینی دەهات، دڵی بەوە خۆش بوو، کە لەلای کەسانی تر شایستە و شیاویش نەبوون.

ڕۆژێکیان بینیم، ئەوم لە کۆتایی بەهاری رابردوو بینی، زۆر دڵخۆش و سەرفراز بوو.

من لێم پرسی: بە چ وا دڵت خۆشە؟

دەستەکانی لەیەکخشاند و وتی:

_تۆ لە کامەرانییە زۆرەکەم تێناگەیت... بێچووەکان بە سەلامەتی فڕین و هێڵانەکەیان جێهێشت. ئەو ئیستا ئازادانە و باڵکراوانە لە ئاسمان دەفڕێت. (پەیڤەکەی تەواو دەکات)... ئەوەیە نەوەی نوێی بێچووەکانی پەڕەسێلکەی ئەو بەهارە و ناو هێڵانەکە.

بە هەمان سۆز و هەستەوە، ئاخاوتنەکەمان بەردەوام کرد. من وتم: باشە! پیرۆزە بێچووە پەڕەسێلکەکانت، کەی کۆچ دەکەیت تا لە بەهاری داهاتوو بگەڕێیتەوە؟

هاورێیەکەم بە فڕینی بێچووە پەڕەسێلکەکان لە ئاسمانی کراوە و ئازادە شادومان بوو، دووبارە بزەیەك دەکاتەوە، بێدەنگ دەبێت. بە نەرمی من دەهەژێنێت، وەك دایکێکی دڵۆڤان سەیرم دەکات. بەوەیان سەرسام بووم. ئینجا دەستێك لەسەرشانم دەدات، دەڵێت: تۆ... کەواتە؟ منیش وتم: چی؟ سەری بۆ هەژاندم، قۆڵی چەپیشی هەژاند، ئاماژەیەکی نیشاندام، کە ئەو دووانەی ڕۆحیەتی، یان یەکێکە لە جمکەکانی ڕۆحی ئەو. بە چاو و بە ئاکارمەوە ئاماژەیەکم بۆ کرد: بریا!... بریا وابوایە!

کەواتە... هاورێیەکەم (جمك)ی منە.. ئەو ڕامانەکەی وا بوو. باشە با وا بێت. جارێکیان لێم پرسی مرۆڤ چەند جمکی هەیە؟

ئەو وتی: نازانم، ڕەنگە ژمارەیان بگاتە حەوت کەس، بەڵام یەکێکیان کەسە ڕەسەن و سەرەکییەکەیە، ئەو برا یان خوشکی گەورەیانە.

بەر لەوەش، ئەو زووتر هاتبووە لام و هەواڵێکی سەرەنجراکێشی بۆم درکاندبوو... ئەو دووانە ڕۆحییەکەی خۆی دۆزیوەتەوە، هاورێیە مێینەی ئەزیزەکەی. لە وڵاتێکی تر یەکێکی دۆزیوەتەوە. قسەکە ئاشکرا ناکات و ناتوانێت بیشارێتەوە. ئەو بە ژنەکەی وتبوو، من دووانەی تۆم. بوار دەدات ڕۆحەکە بەردەوام هاوژینی بێت و ئامادەیی هەبێت، بەبێ ئەوەی قسەیەك لەگەڵ دووانە مێینەکەی بکات.

ئەو وتی: دووانە مێینەکە لێم بێزارە، توورەیە. گلەییم لێ دەکات، بۆ من پەیوەندی پێوە ناکەم، تەلەفۆنێکیشی بۆ ناکەم، بۆ؟

من وتم: باشە، خۆ زۆر جار بەڵێنت پێداوە، بۆ پەیوەندی پێوە ناکەیت، سۆزت پێ داوە؟

ئەو وتی: دەترسم ڕامان و وێنەکەی لەناو هزر بگۆڕێت و لە دەستم بچێت، یان من لەو دابڕێم، منیش ئەوەم مەبەست نییە، ئەوەم ناوێ. وادەزانم پەیوەندییە ڕۆحییەکەی نێوانمان بەسە، ئەوەندە بەشم دەکات.

من وتم: هاورێیەکەم! تۆ کەمێك خۆپەرستیت. تۆ لەسەر حیسابی خەڵکەکەوە، دەتەوێ شادومان بژیت و جوانییە مەعنەوییەکانی لێ ببینیت.

ئەو وتی: ڕەنگە وا بێت. بزەیەك دەکات و لێم دەپرسێت:

دیارە شێت بوویت؟

من سەرم بۆی لەقاند، وەك ئەوەی بەو سەرلەقاندنە پێم گووتبێت، بەڵێ.

ئەو وتی: ئەوەندەم بەسە. نالێم تۆ دووانە ڕۆحییەکەی منیت؟

من وتم: بەڵێ.

هاوڕێیەکانم لەسەر شێوەی من هەڵکەوتوون.

دوا مەدار

لەو ماوەیەدا، وام لێ هاتووە زۆر کەم، لە مەسەلەکان سەرم دەردەچێت. ئەوەشیان بۆ من باشترە. زانین و فرەزانیاری هۆش و هەست بارگران دەکات. زۆرمان بۆ هەوار و کاروانە درێژەکەمان بارکردووە، بارەکەمان بۆ زادی کاروانەکەمان گران بوو، واماندەزانی پێویستمان بەو هەموو زانیارییانە دەبێت، هەست دەکەین بارەکە قوورسە، وا هێدی هێدی بارەکەمان سووک دەکەین، یەك لەدوای یەك فڕێیان دەدەین، وەك فڕۆکەیەك هەڕەشەی شکان و کەوتنی لەسەر بێت، بیەوێ بارەکەی سووک بکات، یەك یەك گەشتیارەکان کەم بکاتەوە... وەك کەشتییەك هەڕەشەی نقوومبوون و شکانی لەسەر بێت، ئەوانیش بارەکەیان سووک دەکەن.

وا لە نغرۆبوون نزیك دەبینەوە!

وا باشترە، بارەکەمان سووك بکەینەوە تا بتوانین ڕێ بکەین!

_لەوەتی زانیارییەکان و مەیدانەکانی تێگەیشتنەکانم سووک کردووە، هەست دەکەم باش خەوم لێ دەکەوێت.

کە شێتبوونی خەڵکەکەی چواردەورەت، بەڕەڵایی تێدەکەوێت، بەبێ سەر و بێ لێکدانەوە و مەبەست ڕاکە ڕاکە دەکەن، تۆش وەك کەسێکی نامۆ لەنزیك ئەوان دەژیت، چەند شیرینە ساتەکانی بێئاگایی و غەیبوبەت.
لەودەمانە، بۆ تۆ تەنها بێئاگایی و ئاوابوون و ونبوون باشە.
ئەگەر جیهان ون نەبێت و ئاوا نەبێت، تۆ ئاوا بە، دووربکەوەوە و لەناو غەیبوبەدا نقووم بە.
زۆرزان و زیرەك مەبە، ئەگەرنا هەستت دەڕاکێت و لەناو حەشاماتی شێتانەی خەڵکەکە، هەناسەت دەگیرێت .
ئەگەر بتەوێ بە سەلامەتی لەناو تونێلێکی درێژ، بە شەمەندەفەری درێژیش دەربچیت، باشترین بواریش مانەوەتە لەناو ڕەوشێکی ئارامی غەیبوبەدا. ئەدی ئەگەر وەك سەگە ڕووسییەکە (لایکا)، ئەوەی یەکەمین گیانەوەری زیندوو بوو، لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەم، بە کەپسولەیەکی فەزایی ڕەوانەی دەرەوەی مەدای گۆیی زەوی کرابوو، تۆ لە شوێنی ئەو بیت، بیر لە چ دەکەیتەوە؟ یەکێك لە زاناکان وتبووی سەگە بەستەزمانەکە، کە لە ئاسمان بەرزدەبێتەوە، هەر دەحەپێت و نەدەزانرا بۆ وا دەکات؟ دەیدەزانی کێوەی دەبەن؟ حەپینەکەی هەتا ئێستا بە حەپەساویی لەناو مەودای فەزایە بەرینەکەدا ماوەتەوە.

بیر لە چ دەکەیتەوە، تۆ لەناو فرۆکەیەك تیژڕەودا بیت، لەسەر ئاسمانی زەریای هێمندا بفڕیت، لە پەنجەرەکانییدا شوێنەوار و کەلاوەی دوورگە و کەشتی گەورە گەورە و هێلی سپی لەسەر دەریاکە دەبینیت؟ خەڵکەکە چۆن بیردەکەنەوە، کە فرۆکەیەکی تیژڕەو دەگاتە ناو ڕەوە باڵندەیەکی زۆرەوە؟

لەو رەوشانەدا ئاگادار نەبیت و زانیاریت نەبێت، لە هەموو چرکەساتەکاندا باشترە... یان بچیتە ناو ساتێکی بە تامی مەستبوون و بێئاگایی و رامان، باشترە، بیر لە خۆت و لە فرۆکەکە و سەرنشینەکان بکەیتەوە.

یەکێك لە سەرنشینەکان، یەکێك لە تەنیشتەوە، وەك هەزارەها خەڵکی تری ئەو سەر زەمینە بێدارت بکاتەوە، لەو ساتەدا زۆر کامەران دەبیت، چونکە بە دروستی هەست بە ژیان دەکەیت، هەست دەکەیت هێشتا دەژیت و لێرە ماویت... تۆش ژمارەیەکی لەو کەونە ئاوەدانە بەرینەدا. کە دڵشادیت، پێبکەنە و رووت بەرامبەر کیژە سێرفیسەکەی، یان کورِەکە خۆش بکە، بیریش لە هیچ شتی تر مەکەوە.

من ئێستا زۆر شادومان و ئاسوودەم، چونکە لەوە نزیك بوومەتەوە هەر چەند دەتوانم بیرنەکەمەوە، لە چرکەساتی بەرزبونەوەم بەرەو شوێنە شاراوە و ونبووەکانی گەردوون، وەك کەپسولەیەکی شێتی دەرچوو لە مەدار و ئاسۆکەی خۆی... من ئیستا لە مەداری کۆتاییم.

مانگایە پیرۆزەکە

ئەو برادەرەی منی بە دووانە رۆحییەکەی خۆی دەزانی، هاتەلام و دەستەکانی لێکدەخشاند و وتی:

_دۆزیمەوە!

کە گوێم لەو قسەیە بوو، وامزانی گوێم لە هاوار و دەنگەکەی زانای ماتماتیك و فەیلەسوف (ئەرخمیدس) دەبێت، کە لە گەرماوەکە دێتە دەرەوە و هاوار دەکات:

_دۆزیمەوە! دۆزیمەوە!

ئەو چ دەدۆزێتەوە؟ یاسایەکی فیزیایی دەدۆزێتەوە، کە نەمانی کێشی هەر شتێك لەناو ئاو دەسەلمێنێت، کێشەکەش بە قەد کێشی ئاوە رژاوەکە دەبێت.

منیش بە برادەرەکەم وت: تۆ چیت دۆزیەوە؟

ئەو وتی: خەونم بەوە دیبوو، من لە هیند بومەتە مانگایەکی پیرۆز و ژن و منداڵ و پیاوەکان، هەموویان بەپیرۆزییەوە لێم نزیك دەبنەوە، رێزم دەگرن و شکۆدارم دەکەن.

من وتم: ئەدی دوایی؟

ئەو وتی: لەسەرخۆ دەرۆیشتم، کەس رێگای پێ نەگرتم، کەس نەقیزەی لێ نەدەدام، کەسیش دەرینەکردم... من بەتەنها بووم، دەلەوەرام و دەمخواردەوە و لەسەرخۆ دەرۆیشتم. ئەوەی شیاوی باس بوو، هەر ئەوەندە بوو. لەو ساتەدا هەستم بە خۆشی و سەرفرازییەکی زۆر دەکرد، ئازادانە دەسورِامەوە، بەرچاوەکانم ئاسۆیەکی روون و گەشاوە بوو.

من وتم: بێگومان بەرچاوی مانگایەك!

ئەو وتی: جیاوازی نییە! من یان مانگاکە... هەردووکمان لەناو یەك بونەوەردا ئاوێتە بووین. کە ببوومە مانگا، شارە گەورە قەرەباڵغەکە پڕ بوو لە ژاوەژاو و خەڵکی رەشورووت و دەرۆزەکەر و شەیدا و سەرگەردانەکانی ناو رامان و نیگاکانی پشتەوەی سرووشت، باخچەی

جوان و تەڕی بە گوڵزارم دەبینی، وەك ئەو دێرە شیعرانەی رابندرات تاغوور پێناسەی گوڵ و پەپوولە و سروەی بەیانی کردووە، ئەوانەم دەبینی. وا باشترە بۆ دیتنی دیمەنی جوانتر و ناسکتر، بە چاوی مانگایەك سەیر بکە، ئەوەی نەتدیوە دەیبینیت.

من وتم: کەواتە بەو چاوەی دەتەوێ سەیری شتەکان بکە!

ئەو وتی: من لەودەمانەوە دەبمە شاهیدی ئەو وەجوودە. ئازیزەکەم، دەبێ، شاهید بین. ئێمە بۆ ئەوە لەدایکبووین تا ببینە شاهیدێکی دروستی بوون. پاش تێپەڕبوونی مەودایەك لە زەمەن، من لەناو شەپۆلێك لە گومان و داماندا دەخنکێم. چونکە رامانی زۆر، ئەو بەڵگە و تارماییەی لەگەڵمان پەیدابووە رادەماڵێت. جیهانیش بریتی نییە تەنها لەو دیاردانەی ئادەمیزاد، بە چاوەکانی دەیانبینێت. لە ناخت هەست بە هەژان و تەوژمی بورکانێکی شاراوە دەکەیت، ئەویش دامان و سەرسامییە. ئەگەر بتوانیت چەند بەربەست و کۆت و بایەخدانی رۆژەکانت خاو بکەیتەوە. تۆ ئێستا شاهیدێکی راستەقینەیی لەسەر جیهانە ئارامەکەت، پەچە و پەردەکان هەڵدەزرێنیت و دەڕوانیتە ئاسۆیەکی نەدیاری پێش و پشتەوی نەدیار و شاراوەدا... ئەوەش پاشماوەی ئەو (سدیم) و چرەدووکەڵ و هەورەیە، کە پاش تەقینەوە مەزنەکە دەمێنێتەوە.

هەردوو پێیەکانی بەبیردێتەوە

کە هەموولایەك فەرامۆشی دەکەن و گوێی لێ راناگرن، ئەو دەچێتە سەر دیوارێکی نزیك و هاوار دەکاتە خەڵکەکە:

_خەڵکینە من هەمووتانم خۆشدەوێت... خەڵکێنە رێز و دڵۆڤانییم بۆ هەمووتان هەیە!

خەڵکی ناو گۆڕەپانە قەرەباڵغەکە، کەسیان ئاوڕی لێ نادەنەوە... کەسیان سەریش بەرز ناکەنەوە چاوێکی لێ بکەن.

پیاوەکە، چرکەساتێك بێدەنگ دەبێت، ئینجا بە تووڕەییەوە هاوار دەکاتەوە:

_خەڵکینە من رقم لە هەمووتانە... لێتان بێزارم، زۆر بێزم لێتان دەبێتەوە، یەکەیەکە بە هەمووتان دەڵێم رقمان لێتانە. کەس سەیری ناکات، کەسیان گوێ نادەنە قسەکانی...

سەرسام و حەپەساو دەوەستێت... چ بووە؟! خەڵکەکە گوێیان لێ نییە؟ بەڵێ.... خەڵکەکە گوێیان پێوەیە و باشیش دەبیستن. چییان لێ قەوماوە؟

_کەسێکی شێتی سەرگەردان بەتەنیشتیدا دەڕوات، سەری لە پیاوەکە بەرزدەکاتەوە و پێی دەڵێت:

_لەسەر ئەو دیوارەوە هاوار دەکەیت و کەسیش گوێی لێ ڕانەگرتیت. دەی! وەرە خوارەوە، لەسەر ئەو دیوارە دابەزە... بڕۆ ناو تیمەکەی فوتبۆل، بە جوولە و چووست یاری بکە. بە ئارەزووی خۆت شەق لە تۆپەکە هەڵدە. تۆپەکە ببە ناو گۆڵەکە ... دووبارە یاری بکەوە. یاری زۆرتر بکە. ئینجا سەیری خەڵکەکە بکە، هەموو چەپڵەت بۆ لێدەدەن و سەیرت دەکەن.

پیاوەکە لەسەر بەرزاییەکە دێتە خوارەوە، تیمێکی گونجاو هەڵدەبژێرێت، بە جۆشەوە یارییەکە دەکات... بە هەر چواردەورەی خۆیدا رادەکات. لەناکاو تۆپەکە دەکەوێتە ناو گۆڵەکە. هەموو بەیەکەوە چەپڵەی بۆ لێدەدەن و هانی دەدەن. لە دەرەوەی گۆڕەپانەکە لەناو چیمەنەکە خۆی دەهاوێتە سەرپشت، شادومان و دڵخۆش هەناسەیەکی قوڵ هەڵدەکێشێت، دڵی خۆشە و خەڵکەکە سەیریان کرد و شکۆدار سەیریانکرد.

هەڵدەستێت و دەچێتە گەرماوەکە، پاك خۆی دەشوات. بیر لەوە دەکاتەوە چۆن دەچێتە سەردیوارەکە و قسە بۆ خەڵکەکە دەکات، هەست رادەگرێت و نەفرەت لە خەڵکەکە دەکات. بەو سەر و کەللەوە پێدەکەنێت، پێکەنینی بە شێوازی بیرکردنەوەکانی دەهات... ئینجا سەیری هەردوو پێیەکانی دەکرد، ئەو جووتە پێیەی یاری پێکردن و بە تۆپەکەوە گەیشتە نزیك گۆڵەکە و گولێکی جوانی پێکرد. بزەیەك بۆ پێیەکانی دەکات. پێیەکانیش بەشێکن لە ئەندامانی جەستەکەی، باشە بۆچی زووتر هەستی پێیان نەکردبوو، ئەو هەتا سەعاتەکانی نووستنیش پێیەکانی لەلای خۆیەتی بۆچی هەستی پێیان نەکردبوو؟

بەپەلە دەچێتە دەرەوە، رادەکات بۆ دۆزینەوەی ئەو پیاوە شێتەی هوشیاری کردەوە و ئامۆژگاری کرد، پێی تۆ دوو پێی زێڕینت هەیە، هەر چەند لە شێتەکە دەپرسێت، کەس بۆی نادۆزێتەوە. هەندێکیش بەتووڕەییەوە پێی دەڵێن: کوڕە تۆ لە چ دەگەڕێیت، بەدوای چ وێڵیت، تۆ وا خۆت دۆزیەوە؟! تۆ لەسەر بەرزاییەکان بوویت، ئێستاش لەسەر زەوییت... تۆ هەر خۆتی...! ئیلهامێکی دوور تۆی بە ئامادەبووان ناساند.

دووبارە پرۆسەی بیرکردنەوەی بۆ دەگەڕێتەوە، بڕوا دەکات لەسەر هەردوو پێیەکانی وەستاوە، نەك لەسەر دیوارێکی بەرز... دڵشادە کە لەسەر دوو قاچی ڕەسەنی خۆی دەڕوات نەك لەسەر دوو قاچی دار!

نووسین لەسەر ئاو

دەینووسی و پارچە کاغەزەکانی فڕێ دەدایە ناو ئاوی زێیەکە.

کە پارچە کاغەزەکانی بەردەمی تەواو دەبێت، ئەو لەسەر ئاوەکە دەنووسێت.

برادەرەکەی لێی دەپرسێت: باشە تۆ بۆ کێ دەنووسیت؟

ئەو پێی دەڵێت، من دەنووسم تا بخوێندرێتەوە، تێگەیشتن من بۆ دەنووسم... ئینجا هەستم پێ دەکەن! دیار نییە، هەست ناکەن، کە من بانگەوازی فریاکەوتن دەنووسم؟

براردەرەکەی پێی دەڵێت: کێ فریات بکەوێت؟

بەتووڕەییەوە دەڵێت: هاواری ڕۆژەکان، شەوەکانم دەکەم، سەعاتە بێ باکییە دەستبەتاڵەکانم، لە ڤالاییەکەی چواردەورم...

لەناکاو برادەرەکە هاوار دەکاتە سەری و پێی دەڵێت: وریابە! مارێکی خاڵداری درێژ بەرەو تۆوە دەخشێت. هەڵسەوە سەرپێیان و بواری بدە گوزەر بکات و بە سەلامەتی دەربازی ببێت. مارەکە بەپەلە و لەبن پێیەکانییەوە بەرەو ئاوی زێیەکە دەخشێت، لەناو ئاوەکە ون دەبێت و نارەحەتییەکیش پەیدا ناکات.

برادەرەکەی لێی دەپرسێت: باشە ئێستا چ دەکەیت؟

ئەو وتی: هیچ ناکەم. ئەو مارەش وەك تۆ برادەر بوو... بەڵام جیاوازییەکی هەبوو، ئەو ناچێتە ناخی من. تۆ هاتوویتە ناو زەمانی من و لەکاتی نەگونجاویش، من جوان و خۆش یاریم لەگەڵ ئاو و کاغەزەکان دەکرد، کەشەکەت لێ ئاڵۆز کردم... (لەگەڵ ئەویش).

برادەرەکەی هیچ وەڵامێکی ناداتەوە. لەنزیك ئەو هەندێك گیا و پووش رادەخات. پێڵاوەکانی لە پێدەکاتەوە و بە هەردوو پێیە پێخواسەکانی گەمە بە ئاوەکە دەکات. مارەکە لەبن ئاوەکە پاژنەی پێی چەپی دەگرێت...

_(ئاخ...!) لە ترسانا هەڵدەستێتەوە. ئەویش زۆر پێی پێدەکەنێت. دەڵێت: وایە، بزانە ئادەمیزاد نازانێت لە کێندەرێیەوە ئازار و ژان بۆی دەردەچێت. هەڵسە با بتگەێنمە نزیکترین نەخۆشخانە. پیاوە مار پێدراوەکە دەیناڵاند، بە شەلەشەل لە ڕۆخی ڕووبارەکە دووردەکەوتەوە. بەرەو شەقامە گشتییەکە دەڕۆن.

ئوتومبێلێکی فۆرد بۆیان رادەوەستێت، شوفێرەکە لێیان دەپرسێت کێشەتان چییە.

لە ڕێگای چوونیان بۆ نەخۆشخانە، شوفێرەکە لێیان دەپرسێت: مارەکەی بە تۆی وەداوە ئاوی بوو؟ ئەگەر وایە... ژەهری ترسناکی کوشتنی تێنەکردویت. زۆر بلەز ژانەکەت نامینێت.

هەردووکیان سەیری یەکتری دەکەن: ئەو گلەیی لەو ڕێکەوتە ناخۆشە دەکات. بەڵام ڕێکەوت و سودفە نەبوو. دەبوایە ئەوان لەسەر گیایەکە دابنیشین و چاوەڕوانی میوانە نادیارەکە بکەن... ژانەکەی زۆر بوو، ئەو دەینالاند. شوفێرەکە رادیۆی ئوتومبێلەکە دەکاتەوە، کیژە بەهرەدارێکی گەنج گۆرانی دەووت، بەڵام تێکستی گۆرانییەکە سەروبنی دیار نەبوو.

ئەو بە برادەرەکەی وت: ژیان وایە، ئەوەیە ژیان. ئەوانەی دەتوانن گۆرانی بچڕن، نازانن چ بڵێن! ئەوانەی لە ژانی پێوەدانە لەناکاوەکان دەناڵێن، ناتوانن بزانن شەپۆلی مەندی ئاوی زێیەکە چییان بۆ دەهێنێت... تێدا هەندێك هەتوان و هیوایشی تێدایە.

دوا چرکەساتی هەڵسانەوە

دوا دەقەکانی ژیان، نیگایە پرشنگدارەکانە... جەرگی وەجوود دەبڕێت.

ئەوان حەفتا و دوو نەفەری نێر و مێ بوون، لەناو فرۆکەیەك بەرەو خۆرئاوا دەفرین، فرۆکەکە بلەز دەفری. کاپتنەکە بەپەلە و لەناکاو، بە سەرنشینەکان دەڵێت، هەر کەسە و بە زمان و مەزهەب و بڕوای خۆییەوە دوعا و نزامان بۆ بکات، فرۆکەکەمان کەماسییەکی تێدایە. کاپتنەکە بە دەنگە لەرزۆکەکەیەوە دووبارە بانگەوازەکە دەڵێتەوە:

_تەنها دە دەقەمان لە پێش ماوە، دەبێ لەسەر ڕووبەرێکی تەخت بنیشینەوە. توند پشدێنەکانتان ببەستن. لەبەر ڕۆشنایی ڕێنماییەکانی لەبەردەمتان نووسراوە هەڵسوکەوت بکەن. ورەتان بەرز بێت و خۆتان بگرن. خودا یاوەرمان بێت.

ژنە سێرفێسەکان، بەپەلە دەگەنە سەر نەفەرەکان، سەیری ڕەوشی بەستانەوەی منداڵ و پیرەکان دەکەن... بەپەرۆشەوە دەیانەوێ خەڵکەکە ئارام بکەنەوە و هێمنی بپارێزن.

ئەوانەی لە پەنجەرەکانەوە نزیکبوون، بە پەرۆشەوە سەیری خوارەوەیان دەکرد، بەڵام هێشتا سەرزەوی لێیان دوور بوو.... خانووەکان وەك پاکێتی جگەرە دیار بوون، جۆگە و ئاو و ڕێگاکان باریك بوون، ئوتومبێلەکان بچووك... خەڵکەکەی سەر زەوی دەیانزانی فرۆکەکەی سەر سەریان کێشەیەکی تەکنیکی هەیە، زۆری نەماوە بکەوێتە خوارەوە... بەسەر بەرزاییەك، بەسەر لووتکەیەك بکەوێت. کەس نازانێت: هەڵە تەکنیکییەکە چییە؟! تەنها دەستەیەك لە کاپتنەکان، ئەوان دەزانن.

هەندێك لە سەرنشینەکان بە ئاخ و ژانەوە بیریان دەکردەوە، ئەگەر ئەو فرۆکەیە بکەوێتە خوارەوە، ئەوان ماڵئاوایی لەو خاك و ئاسمانە دەکەن، بەیەکجاری دەڕۆن؟! ئایا دەتوانن جارێکی تر چاویان بە خێزان و هاوڕێیەکانیان بکەوێتەوە؟

زۆربەیان، ئێستا، لەودەمانە تێدەگەن ژیانی سەر ڕووی زەوییان جوان و خۆش بووە... هەموویان جوان بوون، هەتا دیمەنی گۆڕستانەکانیش، دیواری قوتابخانەکان و دووکەڵکێشی سەربان و جۆگە و جۆبار و دەریاچە گچکەکانیش، ڕەز و دارستان، ئەوانەی بەپەلەش لەبەردەمیان گوزەری کردبوو... هەموویان نازدار و جوان بوون...

هەموو جوان بوون، هەتا هەورە سپییە پەخشانەکەی ناو سینگی ئاسمان، خۆرەکەش.... یەکێك خەیاڵ دەیباتەوە و لەبیری دەچێتەوە لە کێندەرێیە و چ دەقەومێت، دەیەوێ زۆرترین کایەی ئەو زەمین و ئاسمانە بهێنێتە بەر چاوەکانی... چاوێك لە سەرنشینەکان دەبڕێت و دەیەوێ بزانێت ئەوان لەو تێدەگەن. ئەو دەیزانی پێویستی بە هاودەرد و نزای هەموویان هەبوو.

بە سەیرکردنی دیمەن و ڕێگاوبانەکان سەرقاڵ دەبێت، هەر چەند فڕۆکەکە، بۆ دۆزینەوەی هەوارێکی باش بۆ نیشتنەوە پەریشان بوو، دیمەنەکان بەرین تر و گەورەتر دەبوون، لەو ساتەدا، دیمەنە جوانەکانی ژیانی دەهاتە بەر چاوان.

چۆن، ئەگەر ڕزگاری بوو، چۆن ئەو هەستە بگێڕێتەوە؟! ئەگەر دووبارە ژیایەوە و نەمرد، بە پڕیی وەجوود و بە ئامادەیی هەموو بونەرەوەکان دەژێت. دیسان کاپتنەکە، بە دەنگە کزە سستەکەی، بانگەوازەکە دووبارە دەکاتەوە: ئاگادار بن، هەر ئێستا دادەبەزین! ئاگادار و وریا بن!

ئەو لەگەڵ ژمارەیەك لەسەرنشینەکان ڕزگاری دەبێت، نامرێت و دەتوانێت یادەکە بگێڕێتەوە، بەڵام نیوەی جەستە پەکی کەوتبوو، کەم ئەندام بوو! ئیتر لەوڕۆژەوە هۆشمەندی لەسەر ژیان وەردەگرێت. بەڵام نرخێکی گەورە بەو پەندە دەبەخشێت، ئەویش نیوەی جەستە و بوونی خۆی بوو.

شتە گچکەکان... گرینگترن

قوورسایی و سەنگی زۆری شتە بچووکەکان لەوەدایە، شتە بچووکەکان شتی بایەخدار و بەهادارن. بەرزترین لووتکەی شاخێکیش، لە وردە بەرد و گەردیلە غوبار و کەرتە جەستەی ڕەق و وشك پێکهاتووە.

دڵۆپە وردەکانی ئاوە، دەریا و ڕووبار و زەریا بەرینە گەورەکان پێکدەهێنێت.

ئەوەی قیمەت و بەهای تاکە فلوسێك نەزانێت، بایەخی ملیۆنەها دیناریش نازانێت.

ئەوەی بە گچکەییەوە هەڵەکان چارەسەر نەکات، لە سەرەتاوە چارەی بۆ نەدۆزێتەوە، بەیانی ڕووبەڕووی هەڵەی کوشندە و گەورەی زۆر دەبێت.

هەر چەند شتەکان گچکە و لاتەریك و لاوەکییش بن، لە دوارۆژا و لە پێشهاتی دوورەوە، بایەخی بنەڕەتییان دەبێت. توالێت، یەکێکە لە بەشە سەرەکییە گرینگەکانی ناو یەکەی ماڵ ئەژمارد دەکرێت، بەڵام، بەداخەوە خەڵکانێکی زۆر، بە چاوی کەم و شوێنێکی لاچەپ و لەبیرکراو سەیری دەکەن، بایەخ بە ڕووبەر و پاکوخاوێنییەکەی نادەن، بیر لە ئیسراحەتکردنی تێدا ناکەنەوە.

جارێکیان لێیان پرسیم، ئەگەر پشتیوانی بکرێت، دەستت بگرن بۆ ئاوەدانکردنەوەی شارێك، یان گوند و کۆمەڵگایەکی نیشتەجێی، چ دەکەیت، بەرنامەت چ دەبێت... منیش وتم:

کار بۆ ئەوە دەکەم، لەناو هەر یەکەیەکی نیشتەجێبوون، سێ یەکەی یەکەی تەندروست و خاوێن ساز دەکەم، بایەخیان پێدەدەم، مەرج دادەنێم، لەناو هەموو خانووێکدا ئەوانەیان هەبێت. ئەوان وتیان:

ئەو سێ یەکە چییە؟ منیش وتم:

کار دەکەم، لەناو هەموو خانووێك، توالێتێکی خاوێن و ناندینێکی گونجاو و گەرماوێکی باشی سازکراوی تێدا بێت.

لەگەڵ چەند هاوڕێی خۆم پێشنیارم کردووە، جارێك و چەندین جاریش پێشنیارم کردووە، لە شەقامە سەرەکییەکان و ڕێگایە گشتییەکان و بازارەکانی پایتەختا توالێت دروست بکەن، بەتایبەتی توالێت بۆ ژنان دروست بکەن، بۆ ژنان پێش پیاوان. هەتا ئەودەمانەش پێشنیار و داواکانم گونجاو و پێویستن.

تا بزانیت و تێبگەیت ئەو شارە، ئەو کۆمەڵگایە، چەند هەنگاوی ناوە، لەسەر ئاستی شارستانی چەند لە پێشە، سەیری توالێتەکانی شوێنە گشتییەکانیان بکە. هەروەها کە دەچیتە هەر ماڵێك، بە پاکوخاوێنی توالێتەکانیان دەزانیت، ئەو خێزانە، چەند خاوێن و تەندروست و شارستان دەژین.

ئەو پێوانەیە دروستە و هەڵە هەڵناگرێت. توالێت و ناندین بەشی سەرەکی بایەخداری ناوماڵە... بەداخەوە، خەڵکی زۆریش هەیە لەجیاتی ئەوانە، بایەخ بە دیکۆر و پێشەوە و جوانکارییەکانی دەرەوەی خانووەکانیان دەدەن، لە بەرامبەر ئەوەش، مەرجە سەرەکییەکانی ژوورەوە پشتگوێ دەخەن.

عەدەم (پووچگەرایی) لە کوێیەوە هاتووە؟!

1. عەدەم لە زمانی عەرەبی بەرامبەر وشەی وەجوودە. باشە ئایا عەدەم ڤالایی، یان کایە و شتێك دەگەیێنێت؟ ڤالایی مانای ناشتەکانە.

2. یان عەدەمی بەر لە وەجوود، مانای هەبوون و وەجوودە. باشە عەدەم لە کوێیەوە هاتووە؟ ئەگەر ئەوەمان زانی و تێگەیشتین، دەزانین نهێنی وەجوودیش چییە. فەنا، ڕێك مانای عەدەم نییە. فەنا، واتە لە ڕابردوو شتێك هەبووە، دوایی نەماوە و هەڵوەشاوەتەوە و ون بووە. بەڵام عەدەم مانای ناوەجوود، ئەوەی ئەسلەن هەر نەبووە.

3. هەتا گەمەکردن بە وشەکان کۆتایی دێ، ئەو گەمەیەی کاتی هزرمان دەبات! نازانم! مەسەلەکە ئەوەیە ئادەمیزاد بوونەوەری هزردارە، دانوستانی بەردەوامی لە ناخدا هەیە... ئێمە خۆرسك هەستیارین. کار و بەرنامەی ئێمە ئەوەیە، هەر پێنج هەستەکانمان، شەش، حەوت هەستمان... هتد لەگەڵ فەزادا هەڵسوکەوت دەکەن، بێ وەستان و سرەوتن لەگەڵ فەزان.

4. دەرئەنجامی تەقینەوە و هەڵپروکانە دواییەکەی کەون، ئێمە وردە پارچەی زۆر گچکە بووین... چونکە وەجوود شاهیدی چەند تەقینەوەی کەونی مەزنی تر بووە. هیچ مۆزە و ئەرشێفێك بۆ هەڵگرتنی وێنەی پاش و پێش رووداوەکە نییە... باشە وەجوود (ئەگەر بوونیشی هەبێت)، ئەرشێفێکی دەوڵەمەند و مەزنیشی لەسەر ئەو چرکەساتانەی بە (سدیم)ەوە گوزەریان کرد هەبووبێت، لە کوێ هەڵیانبگرێت؟!

5. من سەرسامم، لەوەی بایەخ بە تەقینەوەی تر دەدەین... وەك ئەوەی ئێمە پاش تەقینەوەکە بمینێن و نەمر بین، یاساکانی فیزیا دەڵێن، تەقینەوەکە لە کاتێکدا هەر دەبێت، ئینجا کات و سەردەمەکە زۆری ماوە یان کەم.

6. جا ئەگەر گەردوون، ئەو دونیایە، لە وردە کەرەستە و شت و گەردیلە و یەکەی بچووك بچووك پێکهاتووە، ئەگەر کەون کایەکی شاراوە و تەماویی و ئالۆزیش بێت، وەڵام و پرسمان لەگەڵدا نەکات و بێدەنگ بێت، وا باشترە ئێمە روومان لە کەون و بوونێکی تری ئەودیو بکەینەوە، رووی دژ بەو ئاراستەیە (ئەگەر گوزارەشتەکە راست بێت)، بەرەو بەشە نەدیارەکە، بچینە دەڤ ئەو رۆحەی دەیجولێنێت، لە وزەکەی ناوەوەی نزیك ببینەوە... کە... رەنگە لەناو ئەو ڤالاییە بێ سنوورە بەرینەدا، هۆکاری مان و بوونمان بدۆزینەوە، ئەوەی هێشتا زاناکان پاش شرۆڤە و گەڕانیش یاساکانی جوولە و چالاکییەکەیان نەدۆزیوەتەوە. ئایا ڤالاییش لە جوولەدایە؟ ئایا عەدەمیش لە رەوشی گۆڕاندایە؟ ئایا شتەکان لە ناشتەکانەوە سەرچاوە دەگرن و پەیدا دەبن؟ ئایا رووناکی لەناو تاریکییدا دەردەکەوێت؟ چ دەبێت ئەگەر بتوانین لەناو تیرۆژێکی رووناکی زەلالی هەمیشەیی، ئەوەی تاریکی ونی دەکات بژین؟ زانایانی فەلەکی و فەزاش دەڵێن، هەموو ئەوانە بەندن بە جوولەی هەسارە و ئەستێرە و کەونەکان... باشە بەردەوامی ئەو جوولەیە چی و کێیە؟

ئایا ئێمە ئەرکی سەرشانمان بەرامبەر گەردوون جێبەجێکردووە؟

A. پرسیارە ماندووەکان، بە ترپەوە، دەکەوێتە بەر گوێچکەی مرۆڤ. مرۆڤیش، بونەوەرێکە، لە گۆشت و خوێن و هەستەکان و چەندین پرسیاری نەبڕاوەی درێژ.

B. ئەگەر، هۆش و بیرمان، لە بەرپرسیاریەتی دانوستانی مەسەلە ئالۆزەکانی وەجوود و عەدەم ئازاد بکەین، وزە و تەوژمەکەی دەکەوێتە سەر تێرامان، لە مانا جوان و زەلالەکەی وەجوود. رەنگە ئەوەش جۆرێك بێت، لە خۆپەرستی و نەرجسیەت و

هەڵپەرستی، ئینجا پرسیارەکان دەگەڕێتەوە، سەر بابەتە سادەکانی رۆژانەمان، چۆن بەیانییان لە خەو رادەبین، کار دەکەین، شادومان دەژین و ئازار دەچێژن...

C. کەواتە، بە ئارامی و ئاشتییەوە، دەکەوینەوە، سەر رووی راستەقینەیی زەوی و سەرقاڵی تیمارکردنی برینەکانمان دەبین، ژیانی کۆمەڵایەتییمان گەرم و دژواریش دەبێت... درکەکانی بن پێیەکانمان، ئەودەمانەی بەپێخواسی رێمان دەکرد، دەردەهێنین. بۆ گەیشتن بە دەشتە پانوبەرینەکان، بە رووتی، بە ناو دارستانەکانا رۆیشتین، بۆیە دەبێ، ئیتر پۆشتە بین و برینەکانیش بشارینەوە .

ئینجا دەکەوینە ناو شەڕ و ململانێیەکان و تۆماری رۆژانەکەمان، بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی رۆژانەی کۆمەڵایەتییمان .

بەڵام تاوانەوە و نقومبوونە گەورەکەمان، واتە بێئاگایی، لە جوانییەکانی کەون و لەبیرکردنی پرشنگی جوانییەکانی بوون.

D. هەندێکیش سەرقاڵی چاودێری پرشنگە جوانەکان دەبن، دەیانەوێ بزانن، کەی روودەدەن، چەند دەمینێنەوە، کەی ون دەبن؟ وەك چۆن منداڵان، سەیری دڵۆپەی باران دەکەن، کە دەکەوێتە سەر رووی گۆم و حەوزەکان، پاش ساتێك بازنەکانی ئەو دڵۆپانە، لەسەر ئاوەکە دەسڕێنەوە و ون دەبن، یان ئەو منداڵانەی سەیری دیمەنی کۆڵکەزێرینە دەکەن، کە لە ئاسۆکە دەردەکەوێت، دەگاتە سەر کێڵگە و کۆڵان و جۆبار و خانووەکان، بەبێ ئەوەی راوەستێت دووردەکەوێتەوە. بەو شێوەیە، خەڵکەکەش سەیری ئەو پرشنگانە دەکەن.

E. ئەگەر خۆمان رادەستی ئیغراکانی جوانی وەجوود و دیاردەکان و پرشنگەکانی ببین، هزر بەرەو ئاستی بێ سنوورمان دەبات، ئەوەش بە گۆڕەپانەکانی شاری یاری کات بەسەربردن و رابواردن و پێکەنین دەچێت. بوون بەشی هەموو ئەوانە دەکات، بەڵام، ئێمە خۆمان لەناو گۆشەیەکی تەسکی تەنگەبەر دەپەستین، لەوێ، تەنها ئەوانە دەبینین و دەبیستین و مەزندە دەکەین، کە شیاوی بایەخی ئیمەن و بەس.

F. کەواتە، ئێمە رووبەڕووی، بەرپرسیاریەتییەکی مەزن دەبینەوە، ئەویش، زانینی بەرپرسیاریەتی هەموومانە لەو وەجوودە. چونکە هەموو زیندەوەرەکانیش، ئاژەڵ و رووەکیش و هەموو دیاردەکانی تریش، کار و بەرنامەی جوولانەوەی خۆیان هەیە، بۆ ئەوانەش هاتوونەتە وەجوود، ئەویش، کە بە کامەرانی و شادومانی و سەرفرازییەکی زۆرەوە دەژیت، دەبێ، کاری رۆژانەی ژیانە ئاساییەکە، بە دروستی بەرامبەر بە کەون و بوون راپەڕێنن.

رابردوو ئێستامان هەڵدەسورێنێت

ئەوەندە پێشکەوتنمان بەدی نەکردووە، شیاوی باس و شانازی بێت، پێشکەوتن، بە مانا شارستانییە باوەکە، هێشتا لە وڵاتەدا نییە و نەبووە.

_دەیان ساڵە هیوا دەخوازین و خۆمان بەوە ئارام دەکەینەوە، کە بەیانییەکی گەشمان دەبێت و هیوایەکی پرشنگدارمان دەبێت، بۆیەش بە گەنجەکانمان و تەندروستی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و هاورێیەکانمان قوربانی دەدەین.

_ئەوە زۆرتر لە پەنجا ساڵە، خوێنمان دەرژێت، رۆژنامەنووسان و نووسەران دەکوژرێن و تیرۆری رووناکبیران دەکرێت، ئینجا دڵمان بەوە دەدەینەوە و نەفسمان رادەگرین، کە ئەوانە، پەلەهەورێکی رەشن، بە سەرەڕۆی پەیدابوون، با و سرووەش دووریان دەخاتەوە، بەڵام نەك دوورنەکەوتنەوە، چڕتر دەبنەوە، نەك ئاسمانەکە بێگەرد نەبوو، تاریکتر بوو. عیراق، پێشبڕکێ دەکات، لە زۆرکردنی رژانی خوێنی رۆژنامەنووسان.

_وەك خۆیەتی... خۆیەتی... هەمان رەوت و رامانی دەمارگیری و خۆپەرستی و رەشکردنەوەی کەسی دووەم، هەڵوەشانەوەی بوونی مادی ئەوانی تر، بۆ لەناوبردنی هزر و بۆچوونەکان... لەورۆژانە ئەوانەیە کە دەستی بەسەر رەوشەکەدا گرتووە... بەڵام هەتا کەی؟! ئەو پرسیارە گوزارشت لە سەرسامی و نائومێدی و حەپەسان دەکات.. کەی ئەوانە دەوەستن و کۆتایی دێت؟

_نازانم رووی پرسیارمان لە کێ بکەین، چاوەڕوانی وەڵام لە کێ بکەین. وەڵامی رەق و روونمان گوێ لێی دەبێت، تەقینەوە و مردن و پارچەپارچەبوونی جەستەی مرۆڤەکان و گۆمی خوێن دەبینین.

عیراق بەرووی زۆردار و تاوانبار و شێت و ساختەچییەکانی سیاسەت و بازرگانانی مرۆڤ و پارە، کراوەتەوە و تەراتێنێی تێدا دەکەن.

_وابزانم، ئێمە کەمێك لەو تاوان و خراپەکاری و کوشتنانەی لەو وڵاتە روودەدەن، ئەو گرتن و ئەشکەنجەدانانی لە زیندانە نهێنییەکان دەکرێن، دەزانین، پێشێلکارییەکان و ئەشکەنجەکان زۆرترن، نەهامەتی و ژان و نەبوونی خێزان زۆرترن، منداڵانی دەبنە قوربانی، زۆر زۆرترن.

نە کەسێك و دەزگایەك و دامەزراوێك و لایەنێکی حکومی سارێژی ژان و دەرد و برینی قوربانییەکان و کەسوکاریان ناکەن، قوربانییەکان وەك لە وڵاتێکی تر، یان لە هەسارەیەکی تر بن، وا سەیریان دەکرێت! هەستەکانمان سڕبوون، دڵەکان بوون بە بەرد وشك بوون، ئاوەزمان بیر لە چارەنووس و مەرگەساتی خەڵکەکە ناکاتەوە، کەس لە دانیشتوانی گەڕەك و شار و هاوسێ و گوندەکان ناپرسێتەوە. هیچ چاکە و بەسەرکردنەوەمان بەبیردا نایێت! ئەوەش کۆتاییەکانی رق و بەرەڵایی و نامەردییە.

_قەبارەی زیان و قوربانییەکان زۆرترن، لەوەی بڵاودەبنەوە، ژان و دەردەسەری خەڵکەکە و دەستدرێژییەکانی رۆژانە لەو وڵاتەدا روودەدەن، زۆر زۆرترن لەوانەی دەزاندرێن.

لەو رەوشەدا، هەر ئەوەندە بەس نییە، شەرم لەو رووداوانە و ژین لەو سەردەمە و لەو وڵاتە بکەینەوە. تەنها قسەکردن و رادەربڕین بەس نییە، مانای نائومێدی و بێدەسەڵاتییە. داهاتووش ئەگەری ئەوە هەیە، مەترسی و کارەساتەکان قەبەتر و زۆرتر بن. لە ساڵانی رابردوو ئەوە فێر بووین، لە دەستدانی ئاسایش و نائارامییەکان، شەڕ وماڵوێرانی و ململانێیە خوێناوی و کۆمەڵکوژی و هێرش و تاڵانکردنی ماف و موڵکی کەسانی تری لێ دەکەوێتەوە، وەك شەڕەکانی باشووری کوردستان، بەڵام بە شێوە و وێنە و دیمەنی جیاوازی ترەوە.

مرۆڤ گەورەی سەر خاکە و لە ژینگەکەش بەرپرسە

کەواتە، دەزانین چاندن و زۆرکردنی رووبەرووی سەوزایی، بیابانبوون و مەترسییەکانی باهۆز و گەردەلوولە لمییەکانی باشووری عیراق کەم دەکاتەوە.

بۆیە وەزارەتی ژینگەی عیراقی، لە دیالۆگ و دانیشتنە تایبەتییەکانی و پەیوەندییەکانی بە پسپۆرانی ژینگەی وڵاتانی چواردەورەی، بڕیار دەدات نزیکەی میلۆن هکتار، لە ماوەی پێنج ساڵی داهاتوو لەسەر خاکی عیراق بچێنن، خاکەکە رووت دەبێتەوە، دەرئەنجامی شەڕەکان و پشتگوێخستن و کۆچی جووتیاران و زۆربوونی کۆمەڵگا نیشتەجێیە گەورەکان، فاکتەری وشکبوون و فراوانبوونی بیابانە.

لەو ساڵانەی دوایی، بایەخ زۆرتر بە ئەهوارەکان دراوە و کار دەکەن ژینگەی ئەهوارەکان، بە رووبەرووی بەرین گەورە بدەن.

حکومەت و دانیشتوانی هەرێمی کوردستان، بایەخ دەدەن بە زۆرکردن و بەرینکردنی دارستانەکان، بەردەوام دار دەچێنن و پارێزگاری لە دارستانەکان دەکەن. لەو چەند ساڵەی رابردوو، رێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی ملیۆنەها داریان ناشتووە، ئەگەرچی لێرەولەوێ ئاگر دەکەوێتەوە، ناوچەی فراوان دەسوتێنێت، بەڵام گەشی و گەشەی سەوزایی دەگەڕێتەوە بۆ چەندین دەڤەری ناوچەکە.

بایەخدان بە ژینگە و پاکوخاوێنی و سەلامەت راگرتنی، لە هەستکردن بە پەیوەندی ئۆرگانیکی، نێوان ژیانی دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئاستی چالاکی و کارەکان مرۆڤ لەلایەك و کاردانەوەی سرووشت بۆ پێداویستییەکانی خۆرسکی مرۆڤەوە دەبێت. سرووشت چاوەڕوانی خۆشەویستی و ناز و چاودێری لە مرۆڤ دەکات، هاوشێوەش ئێمەش هەمان ئارەزووومان هەیە.

دەرئەنجامی چالاکییەکانی مرۆڤ، لەسەر رووی زەمین، چەندین کارەساتی سرووشتی، وەك لافاوەکانی پاکستان لە ساڵانی ٢٠٠٩ و ٢٠١٠ی زاینی، سووتانەکانی سیبیریا لە رووسیا و زۆر شوێنی تر، زیانی زۆری بە سرووشت گەیاندووە. هەموو بەرپرسیایەتییەکانی زیان گەیاندن بە سرووشت، دەگەڕێتەوە سەر مرۆڤ، چونکە مرۆڤ لەسەر رووی زەوی، بەرپرس و کارکەر و هۆشی هەڵسوڕێنەری هەموو زیندەوەرەکانە، دەست و بەرپرسە، لە چاندن و سووتان و بڕینەوەی دارستانیش .

ئەگەر راست و چەپی ئەو زەمینە بپشکنین، دیارە پاشماوەکانی کار و ژیانی مرۆڤە، سرووشتی خنکاندووە. چونکە پاشماوەی کارگەکان و دامەزراوەکان دەستکردی مرۆڤە، ئەوانە و هەموو کۆکراوەکانی کیسەی نایلۆن و قوودی و پاکێت و میتاڵە جۆراوجۆرەکان و پاشماوەی سوتەمەنی و ماکینەکان... ئەوانە و زۆری تریش، هەموو ئەوانە دەرکردە و پاشماوەی مرۆڤە، نەك ئاژەل و باڵندەکان.

کەس ناتوانێت بڵێت و بیسلمێنێت، بێجگە لە مرۆڤ کەسی تر هۆکارە بۆ پیسکردنی ژینگە و دزینی جوانی و پێکهاتەکانی سرووشت. هەموو زیندەوەر و باڵندەکان و زیندەوەرە ئاوییەکان، بەدرێژایی ژیانیان، بەقەد یەك رۆژی رۆژانەی خێزانێك، پاشماوە فڕێ نادەنە سەر سرووشت.

سرووشت خۆی نۆژەن دەکاتەوە

لەودەمانەی مرۆڤ، بە هەموو چالاکییەکانی زیانی زۆر، بە سرووشت دەگەیێنێت و سەرکەشانە دەیشێوێنێت، سرووشت بە پرۆسەیەکی ناڵەبار و زەحمەت، دەیەوێ خۆی چاك بکاتەوە، دووبارە هاوکێشەکان یەکسان بکاتەوە، ئەوەش بە بۆمەلەرزە و باهۆز و بارانە ناوەرزییەکان و لەهی و لافاوەکان دەکات.

ئەگەر مرۆڤ، لەو کردەوانەدا بەردەوام بێت، لەناو سرووشت خۆی ون و لاتەریك بکات، ئەرك و فەرمانەکانی دەرحەق بە سرووشت و بونەوەرەکان جێبەجێ نەکات، لەسەر لاساری و دەستدرێژییەکانی بەردەوام بێت، خۆی لە پێگە دروستەکەی سرووشت، سەرگەردان دەکات و دەبێتە قوربانی تووڕەیی و هەڵچوون و شۆرشەکانی سرووشت، کە دەتوانێت، هەموو سیستەمە کۆمەلایەتییەکانی ئادەمیزاد وەرگێرێت.

رەنگە لە هەندێ ولاتدا، بۆمەلەرزەی لەناکاوی وا رووبدات، زۆر لە پردەکان بروخێنێت، ناوچەیەکی زۆر ژێرئاو بکات، ئەوەش رەوشی دیموگراف و سیاسی و هاوکێشەکانیان دەگۆرێت. رووداني ئەو ئەگەرەش، لە ولاتی ئێمە دوور نییە. لەو رۆژانە بوو، هەواڵی ئەوە بلاودەبیتەوە کە دامەزراوی ناوەکی بوشهری ئێرانی کەوتووتە بن فشاری هێلی بۆمەلەرزەکان، دەرئەنجامی تەقینەوە و هەر رووداوێکی لەو جۆرە، تیشکی ناوەکی و ئەتومی دەزگاکە، لە ناوچەکە بلاودەبێتەوە و دەگاتە ولاتانی هاوسێی وەك کوێت و ولاتانی تری کەنداو و باشووری عیراقیش، ناکرێ مەترسییەکان لە خۆرهەلات و خۆرئاوا، لەناو ئێران و عیراق و ولاتانی تری ناوچەکە کۆنترۆڵ بکرێت.

ئێمە، لەسەر مەترسی بورکانێکی ترسناك دەژین، دەبێ ئازایانە و بە دەنگێکی بەرزیش باسی بکەین، چونکە ئەگەرەکانی بۆمەلەرزە و مەترسییەکانی ئامادە و زۆرن.

دیارە کە مرۆڤ، خۆی ونکردووە، ئەگەرچی لە چەند مەترسی و هەرەشەیەك رزگاری دەبێت، بەلام ترس لەدوای ترس، رووبەرووی دەبێتەوە، بەلام ئەوجارە درز و چاڵەکان، یەك لەدوای یەك دەتەقنەوە و زۆر دەبن.

پاش ئەوەی نزیکەی سێ سەد زانا و پسپۆر، دانوستان دەکەن و راپۆرتێك دەدەنە نەتەوە یەکگرتووەکان، مرۆڤایەتی دڵنیا دەکەنەوە، کە چینی ئۆزۆنەکەی گۆیی زەوی، لە تیشکی خۆر دەپارێزێت، باشتر بووە و مەترسییەکانی کەمتر بووە، درزەکەی لەو چەند ساڵەی رابردوو تێی دەکەوێت و بوار دەدات، چەند تیرۆژەی زۆرتری بەر زەوی بکەوێت، کاریگەی کەم بووە، زانیارییەکان ئەوە دەگەیێنێت، کە زاناکان هەست دەکەن، چاکبوونی جەمسەری باشوور و باکوور و گەرانەوەیان بۆ دۆخی جاران، کاتی زۆری دەوێت.

باشە: ئەو هەواڵە خۆشە، دڵی کەسانی شارەزا و ئاگادار لە سرووشت خۆش و کامەران دەکات، هیوایان بە دوارۆژی ژین نوێ دەبێتەوە. بەلام هێشتا مەترسییەکان بوونیان ماوە، دیاردەکانی بیابانبوون و بارانی بەرەهێلە و لافاو و رووچوونی خۆڵ و کەندەلانەکان، دەستدرێژییەکانی مرۆڤ و ململانێیەکانی نێوانیان هەر ماوە. هەموو دیاردەکانی سرووشت دەرئەنجامی کردەی رۆژ و سەعاتێك نەبوون، بەڵکو دەرئەنجامی کۆبونەوە و دەستدرێژییە کۆن و دێرینەکانی دوور لە ئاوەز و بیرکردنەوەی مرۆڤ بووە.

هەنگاوی هەرێمی بیهاری هیندی

بەرەو کرانەوە و ئارامی و ئازادییەکانی هەر هەرێم و ناوچەیەکی ئەو جیهانە، خزمەتی دۆزی ئاشتی جیهان دەکات، چونکە تا ئەودەمانەش ئەو مەسەلەیە، هەموو مرۆڤێکی سەرقاڵ و پەریشانکردووە. ژیان لەناو رەوشێکی تژی، لە کێشە و قەیران و چەوسانەوە و جیاکردنەوە چ مانایەکی هەیە، ئینجا لەبەر هەر هۆکار و فاکتەرێکیش بکرێن. دیاردەکانی جیاکردنەوە و نەژادپەرستی، لە وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقیا و لە هەموو ناوچەکانی تری ئەو جیهانە، ماون و پەیڕەو دەکرێن.

بەڵام هەنگاوی گەشەسەندن (بە مانای دەربازبوون لە نەژادپەرستی و نەداری و نەهامەتییەکان) زۆر سارد و لە سەرخۆیە، ئەستەنگی لەبەردەمە، کێشە و کۆسپی زۆری لە پێشە، لە پێش هەموویان دواکەوتنی هزری سیاسی و کۆمەڵایەتی چینە دەسەڵاتدارەکە. ناکرێ بەرپرسیاریەتی دواکەوتن و ئاڵۆزییەکان بخرێتە ئەستۆی لایەنی تر. رۆژگارەکان ئەوەیان سەلماندووە، سەرۆکێکی دادپەروەر و بەرەووشت، یان دەستەیەکی دادپەروەر، دەتوانن رەوشی باشی ئاشتی و ئارامییەکان بنوێنن، بەڵام کەسایەتی و دەستەی کەمبینی هزری، ژیان بەرەو ناڕەحەتی و ژان زۆرتر دەبەن.

ناکرێ هەندێك لە کەسانی دەسەڵاتداری عیراق لە نیگا و رامانە بەفیز و جیاخوازییەکان بەرامبەر خەڵکی تر، بێتاوان و دەستپاك دەرباز بکەین، ئەوانە بەرپرسن لە ئاڵۆزی و کێشەکانی هاوڵاتیان و فاکتەری راستەوخۆی خەڵکە بەستەزمانەکەن. ئەوانە دەربازیان نابێت لەو دەردەسەری و کوشتارییەی، لە دەرئەنجامی کەمبینی هزریی سیاسییەوە، دەرحەق بە میللەتی کوردستان و خەڵکە داماوە لەبیرکراوەکە و بێبەشەکە کردویانە، ئەوان و کەمینەکانی زمان و کولتوور و بڕواداڕانی ئاینزاکان، بە هەموو تیرە و نەژاد و ناوچەکان.

هەرێمی بهیاری هیندی، ئەوەی سەرژمێرییەکەی دەگاتە هەشتا ملیۆن کەس، کە یەکێك بووە لە هەرێمە زۆر هەژار و پرکێشەکانی ئەو وڵاتە، دەکەینە نمونەی گەشەکردن و هەنگاوی ئیجابی، چونکە بە هزر و بەرنامە و دەسەڵاتی سەرۆکەکەی ئێستایان، دەبێتە هەرێمێکی نمونەیی لەسەر ئاستی گەشەسەندن و ئاوەدانی و بوژانەوە.

لەو وڵاتە، لە عیراقێکی دەوڵەمەندا، بە سەرچاوە ئاویی و پترۆل و خاکە بەپیتەکەی و زۆری سامانی ئاژەڵداری، (بە مەرجێك دروست بەکاریانبهێنن) نزیکەی حەوت ملیۆن و نیو کەس لە ئاوی خوارنەوەی خاوێن بێبەشن. ئەگەر وتمان سەرژمێری عیراق، دەگاتە نزیکەی سی ملیۆن کەس، کەواتە رێژەی ٢٥٪ی خەڵکەکەی ئاوی پیسی ناتەندروست دەخۆنەوە. هەموو دیاردە بەژان و کوشتن و زۆربوونی منالی بێ سەرپەرشتیار و کەمئەندامانی شەڕەکان، دەخەمە ئەستۆی دەسەڵاتدارەکان، ئەوان لەو رەوشە خەمبارە ترسناکەدا بەرپرسی یەکەمن.... ئەوانەی دەسەڵاتی ئەو وڵاتەیان گرتووتە دەست، ئینجا چەند ساڵێك، یان چەند مانگێکیش بێت، ئەوانەی کێسەکانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئیداری و داراییان لەبن دەست بووە، هەموو ژان و نەهامەتی و ئازارەکانیان، بەدروستی و بەتەواوی لەسەر ئەستۆی ئەوانە دایە، کە میللەتەکە ئاوی پاکی خواردنەوەیان نییە.

دەبێ ئەو زانیارییە سادانە، ئەو راستییە دروستانە باس بکەین و جەختیان لەسەر بکەینەوە، بەو هیوایەی دەسەڵاتدار و سەرۆکەکان بگەڕێنەوە سەر رێگا و بەرنامە راستەکان.

نابێ بێدەنگ و کڕ بن، چونکە قسەنەکردن مانای مردن و کارەساتە.

زەوییش دەستەخوشکی هەیە

زانیارییەکی نوێم لەسەر گەشتی ئاسمانی زانیوە، ناچاری کردم بابەتێکی لەسەر بنووسم... ئەویش دۆزینەوەی دەستەخوشکی زەوییە، یان بڵێن دووانەی هەسارەی زەوی پەیدا بووە، وەك قسە و بانگەشەی هاوڕێیەکەم، کە لە بەشەکانی تر ئاماژەم پێ دابوو، ئەو وتبووی هەموو مرۆڤێکی دووانەیەکی هەیە، بە رۆح لەکاتی لەدایکبوونەوە لەگەڵی دەژیت. دیارە زەوییش دووانەی هەیە... بۆیە وا باشە پیرۆزبایی لە هەسارە ئەزیزەکەمان بکەین، کە چیتر لەو کەون (کۆسمۆس Cosmos) و گەردوونە تاقانە و تەنیا نییە، دووانە و هاوڕێ و برادەرێکی بۆ پەیدا بووە.

بەر لە مانگێك لە مانگی ئەیلولی رابردوو، زانایانی گەردوون و فەلەکناسان، ئەو هەسارەیە نوێیە دەدۆزنەوە، زانای فەزایی (ئاستیون فۆت) لە زانکۆی کالیفۆرنیا لە سانتاکروز، ئاماژە بەوە دەدات بەپێی یاساکانی ناونانی ئەستێرەکان، هەسارە نوێیەکە ناوی گلیسە ٥٨١٩ بەردەکەوێت، ئەستێرەکەش، بە چاوی خەڵك لەسەر رووی زەوییەوە نابینرێت (بەڵام ئەگەر لەسەر ئەو ئەستێرەیە، ئەگەر سەیری سەر رووی زەوی بکەین، بە چاوانی ئاسایی زەوی دەبینین).

ئاستیون فۆت و پۆل پاتلیر، ئەو دوو زانایە و چەند زانای تر، هەسارە نوێیەکە دەدۆزنەوە و دەڵێن، هەسارەکە کەوتوتە بۆشاییەکی گونجاو بۆ بوون و بەردەوامی ژیان، هەروەها دەڵێن:

_ئەو هەسارەیە، واتە گلیسە، خەسڵەتی نزیك و هاوشێوەی هەسارەی زەوی هەیە، کەشوهەواکەی زۆر سارد و زۆریش گەرم نییە، کەشەکانی گونجاوە، نە زۆر دوور و نە زۆریش نزیکە لە زەوی، شوێنەکەی گونجاوە بۆ ژیان و مانەوە، ئاوی خاوێن و هەوای سازگاری تێدایە. هەسارەکە نە گچکەیە و نە گەورەیە و جازبیەی زۆرباشی نییە.

_بە مانایەکی تر، ئەو هەسارەیە، ئەو شوێنەی ئادەمیزادی سەر رووی زەوی، لەدوای دەگەڕێن تا تێدا ئاکنجی بن و تێدا بژین.

فۆتی زانا دەڵێت، ئەگەری ١٠٠٪ مان هەیە، لەسەر ئەو هەسارەیە، ژیان هەیە، بەوەش دەکرێ بڵێن، دیارە کە زەوییش دەستەخوشکێکی هەیە.

هەندێ لە زاناکان دەڵێن:

ئەگەری ئەوە هەیە، لە نێوان پێنج هەتا شەش هەسارە، یەکێکیان ژیانی تێدا بێت، کەواتە ژمارەیەکی زۆر لە هەسارەکانی گەردوون ژیانیان تێدایە (١).

_رۆژنامەی تیلگراف بریتانی نووسیویەتی کە فەلەکناس و زاناکان کۆمەڵەی خۆری تری وەك کۆمەڵەی خۆری خۆمان، لە گەردووندا هەیە، ماوەی نێوان هەسارەکانی کۆمەڵەکە و ئەستێرە ناوەندییەکە نزیکە لەو هەسارانەی خۆر و سیستەمە خۆرەکە، لێکدادەبڕێت. زاناکان ئەوە دەسەلمێنن، کە مرۆڤایەتی بە دۆزینەوەکانی فەزا دەگاتە قۆناخێکی نوێ، ئەویش قۆناخی گەڕانە لە سیستەمی هەسارەیی نەك دۆزینەوەی ئەستێرەیەك (٢).

1. گۆڤاری (بەڕوو)ی زانستی بە زمانی کوردی، هەولێر ٤ی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠١٠ی زایینی.

2. پاشکۆی زانستی رۆژنامەی (ئەلسەباح)ی رۆژی ٤ی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠١٠ی زایینی، بەغدا.

چێژی دۆزینەوەکان

هەناسەسوار دەبین و گوێمان قوراخ دەکەینەوە، کە دەزانین دۆزینەوەی نوێ لە بواری فەزا (Universe) دەکرێت، ئەو فەزایەی ئێمە لە خۆشییەکانی بەجێگەیاندنی ئەو دۆزینەوانە بێ بەشین، بۆیەش بوار بە مەزندە و پێشبینەکانمان لە نهێنییەکانی گەردوونە دوورەکان، کە ئێمە بەشێکی تەواوکەرین بدەین.

ئەوەی دەدۆزرێتەوە و دەزاندرێت، ئەگەر زۆریش پێوەی پەیوەندیش نەبین، پێی بزانین یان نەزانین، بۆ ئێمە نامۆ و دووریش نابێت. هەندێ کەس هەیە پەرۆشە زۆرتر لەو بوارەدا بزانێت، ئارەزوو دەکەن لەو دۆزینەوانەدا، هزری جوانیان لەسەر بوونی ژیان لە هەسارەکانی تر هەبێت، بەبێ ئەوەی هیچ زانیارییەکانمان لەسەر شێوە و ئاکاری بونەوەرە زیندووەکانی ئەوێ هەبێت، ئایا ئەوان بونەوەری زیرەك و هەستیارن؟ ئایا لە ئێمە زیرەکترن، یان ئیمە لەوان زیرەکترین. ئەگەر رۆژێك رووبەڕووی یەکتری ببینەوە چۆن بەیەکەوە ئاشنا دەبین؟

سەرقاڵبوون و توێژینەوە لەسەر دۆزینەوە فەزاییەکان، کەمێك لە کێشەکانی سەر زەوییمان دووردەخاتەوە، کە زۆرن و زۆریشیان وەرسکەر و ڤاڵان، چونکە کێشەکان دەستکردی مرۆڤن.

شەیدابوون و پەرۆشی لەسەر دۆزینەوەکان، هەڵاتن و دوورکەوتنەوەی بەرپرسیمان لەسەر هەسارەی زەوی نییە، بەڵکو، پێویستییەکی خۆرسکە و لەپەیدابوونی هۆشی ناوەوەی مرۆڤەوە، ئاوەزی داگیرکردووە: ئەو کێیە؟ بۆ ئەو لەوێیە؟ هەتا کەی؟ دوایی چ روودەدات؟ چ لەپاش ئەو بوونەدا هەیە؟ چ لە دوای سنووره بی کۆتاییەکاندا هەیە؟ لە پشتەوە... لە پشتی سرووشتەوە چی تر هەیە؟!

ئەو پرسیارە ئەبەدییانە، لە بنی بنەوەی رامانە بەردەوامەکەی مرۆڤ لەنگەری گرتووە، هەتا ئێستاش وەڵامێکی دەست نەکەوتووە، کەسیش ئازایەتی ئەوەی تێدا نییە، بڵێت رەنگە رۆژێك بێت وەڵامی ئەو پرسیارە بدرێتەوە.

مایەی سەرسامییە، هەر هیچ نەبێت، ئاکنجی سەر ئەو زەوییە، بزانێت زەوی هەسارەیەکی دەستەخوشك، یان دووانەیەکی لە دوورەوە، لە دووری ١٢٧ ساڵی رووناکی هەیە... ئەو گەردوونە نزیکەی دوو سەد ملیار هەسارە تێدایە، لەوانە نزیکەی چل ملیار ئەستێرەیان ئەگەری ئەوەی هەیە بۆ ژیانی ئۆرگانی گونجاو بێت.

لەو گەردوونەدا، تەنها ئادەمیزادی تێدا نییە، مرۆڤ تاجی بوون نییە، مرۆڤ پاشای ژیان و خاوەنی تاکی ئەو گەردوونە نییە، ملیۆنەها بونەوەری زیندوو بەشداری ئادەمیزاد دەکەن، هەر لە سادەترین شانە و بەکتریاوە، هەتا وردترین و ئاڵۆزترین زیندەوەری تر.

بە مانایەکی ترەوە... ئێمە لەناو کەونێکی مەزنی تژی لە ژیان و نوێبوونەوە و بوون و زۆربوون و زاووزێ دەژین، لە مان و بوون و گۆڕانکارییەکاندا، تەنها وێنەیەکی بچووك، زۆر بچووکمان لەسەر رووداوەکانی کەوندا هەیە و بەس.

هەر چەند بە زەرەبینێکی مەزنی گەورەوە، سەیری هەسارەی زەوی و کێشە کۆمەڵایەتییە زۆرەکانی بکەین، پێکەنینمان دێ، بەو دیمەنە بەزەیی و دڵتەواییمان بەو ئاژەڵە گچکەیە دێتەوە، واتە: مرۆڤ، مرۆڤی چەقیوو لەناو زۆری کێشە و ئاریشەکان، کە زۆربەیان مایەپووچ و شیاوی هەڵوەستەیەکیش نین... کە سەیری گەردوون دەکەین، دەردەکەوێت ئەو بونەوەرە، زیندەوەرێکی بچووکی گیراوی ناو تەونی جاڵجاڵۆکەیەکە و بەگاڵتەوە هەڵیدەپەڕێنێت و گەمەی پێ دەکات! مرۆڤ، هەموو کات و وزە و تەمەنی، لە کێشە و ململانێیە لاوەکییە مایەپووچەکان، کە لە چواردەورەی بەسەریدا زاڵن، بە هەدەر دەبات، بۆیەش لە بوونی ئەو گەردوونە جوانە بەرینی نێوان بنی پێیەکانی و سێبەری لەسەر دیوارەکە، هەتا دوورترین ئاسۆ و سنوورە نادیارەکان بێ ئاگایە. ئای بونەوەرێکی چەند نائومێد و داماوە، ئەو مرۆڤە!

ژینگە... ژینگە

بە هەواڵەکانی بایەخدان بە ژینگە و چاکردنی بوارەکانی چاکسازییەکان، دڵم خۆشە، شادومانم، کە دەبیستم کار بۆ گەڕانەوەی سەوزایی بۆ سەر رووی زەمین دەکرێت... زۆربەی هەواڵ و نووچە سیاسییەکان، سەرەنجم راناکێشن، خەریکە چل ساڵ دەبێت، من سەرگەرمی گۆڕانە سیاسییەکان و پەرۆشی هەڵسانەوە و بوژانەوەم، هەر چەندی بوارم بۆ ساز بووبێت، لەو مەیدانانە بابەتم نووسیوە.

لەو رەوتە کۆنە بێزار و ماندوو بووم. پاش ئەوەی کار و چالاکییە سیاسییەکان لە پشتی پەردەکانەوە هاتوونەتە دەرەوە و بە زەلالییەوە ئیشی بۆ دەکرێت. رووداوەکان لەسەر من و کەسانی نەوەکەی خۆم، وەك جاران بەهادار نین، گۆڕانەکان جێگای رامان و هەڵوەستە نین. بەپێی ئەو ئەزموونەی خۆمان و ئیشکردنی ساڵانی رابردوومان لە بواری سیاسەت، زووتر هەست بە گۆڕان و پێشبینییەکان دەکەین. گۆڕەپانی سیاسی ئەگەرچی ئیمرۆ وەك جاران نەماوە، بەئاشکرا و بەڕوونی کاری تێدا دەکرێت، بەڵام بوارەکانی تەسك و سنووردارە .

یاریکەرەکان... هەمان یاریکەرەکانی پێشوون، هیچ گۆڕانێکی بەسەر هزریاندا نەهاتووە، مامەڵەکردنیان لەگەڵ پێشهاتەکان نەگۆڕیوە. ئەوەش مانای ئەوە نییە، من بەیەکجاری دەستبەرداری سیاسەت بووم. سیاسەت بەشێکی زیندوو و ئەکتیڤی بوونمانە، ئەوەیان بوویتە راستییەك پێمان خۆش بێت، یان دلگرانیش بین، سیاسەت لەسەر هەموو کردەی رۆژانەی ژیانمان کاردانەوەی هەیە.

بۆیەش من هانی گەنجان دەدەم، بایەخی بە هوشیاری سیاسییەوە بدەن و تێدا قوول ببنەوە، لەسەر بنچینە و پرنسیپەکانی و دوور لە گەمەکردن و پەهلەوانی راگەیاندن و یاریکردن بە دروشم و رستە رەونەقدارەکان کار بکەن، لاسایی قاچاخچییەکان و رووکارە کارتونییەکان نەکەنەوە.

سیاسەت، زانست و هونەر و ژیانە. سیاسەت بەر لە هەموو شتێك، توانایە بۆ پەیداکردنی خۆشەویستی و رێزگرتنی خەڵك، سیاسەت رەنگدانەوەی ویست و هیوا و مەبەستی خەڵکەکەیە، بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی نیشتەجێبوونی گونجاو بۆ هەموو خێزانێك، سیاسەتکردن دابینکردنی ئاوی پاکی خواردنەوەیە، بۆ هەموو دانیشتوانان، چارەسەرکردنی ئاریشە و دەردەسەری بێوەژنەکان و مناڵە بێ سەرپەرستارەکان و بێکاران، چاکردنی رەوشی خوێندنی زارۆکانە، سیاسەت گونجاندنی رەوشی قوتابخانەکانە بۆ کەشێکی سازکار و نازدار...

پاش ئەوانە، بە بۆچوونی من، پێشەکی و لە پێش هەموویان سیاسەت بایەخدانە، بە سازکردنی ژینگەیەکی خاوێنی پاکی سازگار و گونجاو بۆ ژیانێکی کامەران، سیاسەت کارکردنە، بۆ چاکسازییەکانی زەوی و چاندن و دروستکردنی باخچە و ستادیۆم. من بەو جۆرە لە سیاسەت دەگەم. ئەگەر منیش وەك هەندێ کەس، چەند دروشم و لافیتەی راگەیاندنم بەرز نەکردبێتەوە. بەڵام پاش ئەوەی چرە دووکەڵە لاوەکییە بەرەڵاییەکانی سەدەی رابردوو، پەخشان بوون، ئینجا خۆرە راستییەکە دەردەکەوێت، ئەو خۆرەی لە خۆشی و بۆ زەوییەکی خاوێن و خەڵکی ئارام و لێبووردە هەڵدێت.

شادومانم، کەواتە من شادومانم گوێم لە کۆششی چاکسازییەکانی ژینگە دەبێت. ئەو زانیاری و هەواڵانەی بەپەلە لە رۆژنامەکان چاوم پێیان دەکەوێت، هیوام وایە راست بن:

_دەنووسن چواردەورەی شاری بابل بە زەیتون چاندراوە. زەیتون دارێکی هەمیشە سەوز و بە بەرەکەت و پیرۆزە.

_دەنووسن زانکۆی بەسرە بەرنامەرێژی کردووە بۆ چاندنی یەك ملیۆن دارخورما. خورما، جاران سەرمایەکی گەورەی عیراق بوو، ژمارەی دارخورماکانی دەگەیشتە نزیکەی ٣٢ ملیۆن دار، بەڵام ئەو ژمارەیە، دەرئەنجامی شەڕەکان و کەمتەرخەمی خزمەتکردنیان، بۆ نیوەی ئەو ژمارەیە کەم دەبێتەوە، کەواتە ئێستا ژمارەیان تەنها شازدە ملیۆنە.

_دار بچێنن، بچەقێنن، ئاویان بدەن، چاودێرییان بکەن، دارەکان خزمەت بکەن، دار لە کوردستان یان باشوور و لە هەموو گۆشەیەکی سەر رووی زەمین بچێنن.

سەرەتاکانی ویلکیس

پاش دابڕانێکی کورت... بە هەڵوەستە و رامانێکی خێرا، لەسەر دۆسیە و بابەتێکی گرینگ، وا دووبارە گەڕامەوە سەر نووسینی گۆشەکەم، ئەویش چوار سەد هەزار بەڵگەنامەی نهێنی ئەمریکی لەسەر شەڕی عیراقە، کە لە پێگەی ویکلیس بڵاودەکرێنەوە، ئەوەش پرسیاری زۆر گەورە دەوروژێنن، چونکە عیراقییەکان پێش هەموو کەسێك پەیوەستیان بەو بەڵگەنامانەوە هەیە.

پرسیاری یەکەمی وروژێنەر: بۆ ئەو بەڵگەنامە ئەمریکییە نهێنییانە لە بریتانیا بڵاودەبنەوە؟ بۆچی واشنتۆن بڵاوینەدەکردنەوە؟ چۆن ئەو بەڵگەنامانە کەوتنە بەردەست؟ مەبەست لە بڵاوکردنەوەیان چییە، دانەری پێگەی ویکلیس لە دیمانەیەکی میدیایی لە رۆژی شەممەی ٢٣ی ینایری ساڵی ٢٠١٠ی زاینی وتوویەتی، من نهێنییەکان ئاشکرا دەکەم!؟ مەبەست لەو کارە کێیە؟ ئایا مەبەستی سوپای ئەمریکی و حکومەتی واشنتۆنە؟ یان مەبەستی حکومەتی بەغدا و دەزگاکانیەتی، یان مەبەستی ئێران و سوریایە؟... چونکە ناوی ئەوانە هەموو، لە بەڵگەنامەکاندا هاتووە.

_مەبەست لە باسکردنی لایەنە قەزایەکە چییە، دانەر و سازکەرەکانی پێگەکە، لە کۆنفراسێکی میدیادا وتبوویان، دەبێ لە تاوان و دەستدرێژییەکان بێدەنگ نەبین، بکەرەکان بدرێنە دادگا، ناکرێ لە ئەشکەنجەدان و گرتووخانە و کوشتن و لەناوبردنی هەزارها کەسانی سڤیل، لەبەردەم خاڵەکانی پشکنینی سوپای ئەمریکی، دەرکردن و ئاوارەبوونی هەزارەها خێزان بێدەنگ بین، ئەوانە و هەزارەها پێشێلی تری مافەکانی مرۆڤ کە لە عیراق کراون، بدرینە دادگا و تاوانباران بەپێی یاساکان سزای توند بدرێن.

_باشە بۆ ئێستا، زووتر ئەو بەڵگەنامانە بڵاونەدەکرانەوە، چونکە تاوان و پێشێلکارییەکان لە ساڵی ٢٠٠٤ی زاینەوە، هەتا ئەو نزیکانە بەردەوام بووە؟ ئەوانە پەیوەندیان بە پێکهێنانەوەی دەوڵەتی عیراقی و پرۆسەی دامەزراندنی حکومەتی عیراقییەوە هەیە، کە لە پاش هەڵبژاردنی مانگی ئازاری رابردووە دیار نییە، بڵاوبونەوەی ئەو بەڵگەنامانە پەیوەندییان بەو رەوشانە چییە؟ ئایا مالیکی چەند لە پێکهێنانی حکومەتەکە سەرکەوتوو دەبێت؟ ئەوانی تر چەند دەتوانن ئەو پرۆسەیە ئەنجام بدەن؟ ئایا بڵاوکردنەوەی ئەو بەڵگەنامانە پێکهێنانی حکومەتەکە دوادەخات یان لزگینی دەکات؟

پرسیارەکان زۆرن، رامان لەسەر شێوەی پێکهێنانی حکومەتی عیراقی ئێستا و حکومەتی ساڵانی بیستەکانی سەدەی رابردووش زۆرن.

ئەشکەنجەدان بەر لەو بەڵگەنامانەش کراوە و ئاشکراش بوون

هۆڤیانەی کۆلۆنیالی بریتانی

وەزارەتی مافەکانی مرۆڤی عیراقی لە رۆژی ٢٣ی تشرینی یەکەم، لە بەیانێکدا وتوویانە، دەرچوون و بڵاوکردنەوەی بەڵگەنامەکانی ویکلیس هیچ کردەیەکی شاراوە و شونبزری ئاشکرا نەکردووە .

ئەگەر وەڵامەکەش ئیجابی بێت، ئەوەش کارەساتێکی ترە.... ئەوەش پرسیارێکی تر دەورووژێنێت: کەواتە رۆڵ و هەڵوێست و کاردانەوەی وەزارەتەکە لەکاتی رووداني پێشێلکاریەکان چی بووە؟ ئایا وەزارەتەکە ئاگاداری هیچ لایەنێکی حکومەتی عیراقی یان دەوڵی لەسەر ئەو پێشێلکارییانە کردوتەوە؟ دیارە لایەن و قەوارە سیاسییە عیراقییەکان دەنگدانەوەی زۆری لەسەر ئەو بەڵگەنامانە دەبێت، دەکرێ ئەوەش لە بوار و هەڵوێستە سیاسی و میدیاییەکان وەك کارتێك بەکاربهێندرێن.

تێبینییەکی سەرەنجراکێش دەردەکەوێت، یەکێك لە پەیڤدارانی پێگەی ویکلیس، لە پرێس کۆنفراسێکدا لە لەندەن، باسیان لە هۆڤیانەی کۆلۆنی بریتانی، لە وڵاتە کۆلۆنییەکانی بن هەژموونی بریتانیا کردووە، عیراقیش یەکێکە لەو وڵاتانەی کۆلۆنی ئەوان بووە.

ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، کە عیراق، تا ئێستاش، لەناو پاشماوە نەگەتیڤییەکەی کۆلۆنی بریتانی بووە، شێوازی (پەرت بکە و زال بە، فرق تسد)ی لەناو پەیرەو کراوە؟ واتەی پەیڤدارە بریتانەکەش، ئەوە دەگەێنێت، کە دەسەڵاتدارانی عیراق، هەتا ئیمرۆش قوتابی قوتابخانەی کۆلۆنی بریتانین؟

بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان، بە دروستی ئاماژەیان بە چالاکییەکانی سوپای ئەمریکی و ئیدارەی داگیرکەری ئەمریکی لە سەردەمی (برێمەر)ەوە هەیە، چونکە پەیڤدارەکان، زۆرتر جەخت لە پێشێلکاری سەر عیراقییەکان دەکات. یەکێك لە پەیڤدارەکان، بەردەوام باس لەوە دەکات بەرپرسەکان بدرێنە دادگا و لێکۆڵینەوەی یاسایی و لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکرێت، بەڵام کام دادگا؟ لە کوێ؟ لە بریتانیا؟ یان داوا بکرێت دادگایەکی نێونەتەوەیی تایبەت بە تاوانەکانی شەڕ لە عیراق ساز بکرێت؟ دادگاکان داوای کێ بکەن؟ چۆن ئەوانە دەستنیشان دەکرێن؟ پرسیارەکان بەردەوام دەبن و کۆتاییان نابێت.

ئایا کاتی ئاشکرابوونی هەموو مەسەلە شاراوەکان هاتووە؟

پێش ئەوەی ویکیلس بەڵگەنامەکانی بڵاوبکاتەوە، سەدان هەزار بەڵگەنامە لەسەر شەڕ و پێشێلکارییەکانی ئەفغانستان بڵاوکراونەتەوە. سەرچاوەی ئەوەش خۆرئاوا و ئەمریکا بووە. بۆ ئێمە هەر چاوەڕوان بین خۆرئاوای ئەوروپی و ئەمریکی نهێنییەکان ئاشکرا بکەن. بۆ... دەبێ چاوەڕوان بکرێت، دەزگا و پێگە و رۆژنامەگەری ئەمریکی و ئەوروپاییەکان، رووداوەکانی ناو وڵاتەکانمان بڵاوبکەنەوە، بۆ ئەوان رووداوەکانی ناوماڵ و پشت ماڵەکانمان بڵاوبکەنەوە؟ بۆ ئەوان بەردەوام لەسەر رووداوەکان پێشەنگ و پێش ئێمە، هەست بەوە دەکەن و باسی ئێمە دەکەن؟

بۆ ئەمریکییەکان شێوازەکانی ئەشکەنجەدانی دیل و گیراوە عیراقییەکانی ناو گرتووخانەی ئەبو غریب لە عیراق بڵاودەکەنەوە؟ بریتانییەکانیش نهێنییەکانی ئازاردانی گیراوە عیراقییەکان بە دەستی بریتانییەکان بڵاودەکەنەوە. بۆ هەر ئەوروپییەکان پەیوەندییە نهێنییەکانی حکومەتەکانیان، بەو دەزگایانەی چەك و چەکی کیمیاوییان بە رژێمی عیراقی فرۆشتبوو، ئاشکرا دەکەن؟ ئەوانیش بوونی جینوساید و قرکردنی هەرێمی دارفۆری سودان ئاشکرا دەکەن؟ ئەوانیش دادگایەکی نێونەتەوەیی ساز دەکەن، بۆ دادگاییکردنی بەرپرسە سودانییەکان، ئەوانەی لەو کۆمەڵکوژییەدا بەرپرسن، فەرمانی گرتنی سەرۆکی سودانیش دەردەکەن.

ئایا چی تر دادگای جنائی دەولی، وەك دادگایە دەولییەکەی تیرۆرکردنی سەرۆك وەزیرانی پێشووی لوبنان رەفیق حەریری، پێکدەهێنرێت؟

باشە، ئەگەر ناکرێت، بایەخی بڵاوکردنەوەی ئەو بەڵگەنامانە چییە؟ یان ئایا بڵاوکردنەوەکە، خۆی لە خۆییدا جۆرێکە لە سازکردنی دادگای مەعنەوی و راگەیاندن، لەبەردەم رای گشتی جیهانی؟

سیاسییەکانی وڵاتانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی تریش، باش لە ئەگەری راپێچکردنیان لەبەردەم دادگای نێونەتەوەیی، لەسەر پێشێلکارییە ترسناکەکانی مافەکانی مرۆڤ، دەزانن چ دەگەێنێت. کە دەزگاکانی راگەیاندن بابەتی لەو جۆرە بڵاودەکەنەوە و ئاماژە بەو دادگایانە دەدەن، ئەوان لەرز دەیانگرێت، چونکە باش دەزانن، ئەوە مانای کۆتایی ژیانی سیاسییانە.

وادەزانم خوێندنەوەی ئەو جۆرە بەڵگەنامانەی کە پێگەی ویکلیس بڵاوی کردونەتەوە، بایەخدارترە، لە لێکۆڵینەوەی مەیدانییەکانی کە بەرپرسی تێدا ون و شاراوە دەکرێت. لە ساڵانی ٢٠٠٤ و ٢٠٠٩ی زاینی کردەی زۆر نارەوا و نەگریس لە عیراق روویانداوە، کەس ناتوانێ نکۆڵی لەوانە بکات. هێزە ئەمریکی و بریتانییەکان، دان بەوە دادەنێن، راستەوخۆ و ناراستەوخۆش، بەڵام ئەوەی عیراقییەکان دژ بەیەك ئەنجامیانداوە، هیچ بیانوو و سازشێکی بۆ نییە، باشە عیراقییەکان لەو کێسەدا چ دەڵێن، بەرامبەر خۆیان چ دەبێژن؟!

بوژانەوەیەکی تری گلاسنوسیت

گلاسنوسیت، ئاشکرایی، ویکلیس

بزاڤی بروسترویکا (گۆڕان) لە سەردەمی سەرۆکایەتی گورباتشۆف لە یەکێتی سۆڤیەت بڵاودەبێتەوە، هاوشانی ئەو بزاڤە دیاردەیەکی تری نوێ بە ناوی (گلاسنوسیت)، واتە ئاشکرایی و زەلالی و شەفافیەت.

سەرەتا ئەو دیاردەیە بریتی بوو، لە ئاشکراکردن و کردنەوەی ئەرشیڤ و دۆسیە نهێنییەکان، لەبەردەم هاوڵاتیان و رای گشتی لە دەرەوە و ناوەوەی وڵات. ئاشکرابوون و دەرکەوتنی لزگینی ئەو راستییە شاراوانە، لە یەکێتیی سۆڤیەت و وڵاتانی بلۆکی ئیشتراکی و وڵاتە هاوپەیمانەکانی گۆڕانی زۆر پەیدا دەکات. گۆڕانەکان سەرەتا، ئاشتیانە یان بە شەڕ و رابوون، بە رووخانی مۆلگە و قەڵاتە

سەختەکانی دیکتاتۆریەت دەست پێ دەکات، وەك لە ڕۆمانیا چارەنووسی سەرۆکەکەیان شاوشیشکۆ و هاوسەرەکەی بە مەرگ دەگات، هەروەها شەڕ و ململانێیەکانی وڵاتانی بەلقان، هەڵوەشاندنەوەی یوگوسلافیا، ئەو دەوڵەتە گەورەیەی لێ دەکەوێتەوە. ئەو پرۆسەیەش هەتا ئیمرۆش بەردەوامە، لە مۆزمبیق، کۆماری یەمەنی دیموکراسی میللی (عەدەن)ی پێشوو، کە دواتر لەگەڵ حکومەتەکەی سەنعا لە ساڵی ١٩٩٤ی زاینی یەکدەگرنەوە، ئێستاش لە سودان و عیراق و فیلیپین و پاکستان و ئەفغانستان و سومالْ و زۆر وڵاتی تریش نزیکە.

_پێگە ئەلکترۆنی (ویلکیس) دەروازە و پەیوەندییەکی نوێ، لە ئاشکرایی و شەفافیەت و زەلالی دەکاتەوە، سەدان هەزار بەڵگەنامەی نوێی ئەمریکی تایبەت بەو شەڕانەی دوایی نێوان سالآنی ٢٠٠٣ هەتا ٢٠٠٩ی زاینی بلاودەکاتەوە، پرۆسەی لزگین و گەورەی بەلگەنامەکان لەلایەن ویلکیس ئاماژە بەوە دەدات، بلاوکردنەوە و ئاشکراکردنی بەلگەنامەکان دەکرێ بەخێراییش بکرێت، نەك وەك جاران ماوەیەکی زۆر و چەندین ساڵ بخاێنێت ئینجا بلاوبکرێتەوە.

دیارە کە (سینگ و هەناسەی جیهان) بە بلاوبونەوەی و ئاشکراکردنی نهێنیی و ڕووداوەکان، تەنگ و سوار دەبێت، واتە چیتر نهێنییەکان بە دزی و شاراوەیی نامینێنەوە، جیهان کەوتووتە ناو ماڵە شووشەیەکی تەنکی ڕوون، هەموو نیگا و کەسێك دەتوانێت بیانبینێت، ئەوەش ژان و کەسەری داخ لە دڵ و چەوساوە و بەلەنگاز کەم دەکاتەوە، ئەوانەی بەبێ ئەوەی تاوانێکیان کردبێت، ئەوانەی بێ گوناحن و ئەشکەنجە دەدرێن، بەوەش سنوور لە بەردەم زوڵمی تاوانباران دادەنرێت.

کەواتە ئێمە لە زەمانێك نزیك دەبینەوە، چیتر نهێنییەکان ناشاردێنەوە، کەسیش ناتوانێت بە دزی تاوان و دەستدرێژی بکاتە سەر خەڵك.

ئایا ئەوەش جێگای سەرسوڕمان و سەرسامی و نەمرییش نییە ! ؟

شەیدابوون بەدوای هۆشمەندی

زیوەر خەتاب، نووسەر و ڕۆشنبیرێکی گەورەی هەولێرە، نووسینی زۆرە، بەلاّم کەم بلاّودەکاتەوە، پێش ئەو پێناسەیە، ئەو خوێنەرێکی باشیشە. لەگەڵ ڕێزی زۆرم، لەوڕۆژانە دوو کتێبی خۆی پێشکەشکردم.

1. بیرەوەرییەکی هزری، هەولێر ٢٠١٠.
2. هەڵبژاردەیەك لە خوێندنەوەکانم، هەولێر ٢٠٠٨.

هەردوو کتێبەکەی ئەو، بە پوختی و بە شەفافیەتی هزری نووسراون، نووسەر تێبینییەکانی لەسەر خوێندنەوەی کتێبەکان و ڕووداوەکان نووسیوەتەوە، بابەتەکانی سیاسی بن، یان باس لە یارییەکانی ئۆلۆمپی و فوتبۆلی جیهانیش بێت. ئەوەی بەرهەمەکانی بخوێنێتەوە، یان دیمانە و ئاخاوتنی لەگەڵدا بکات، دەردەکەوێت، ئەو کەسێکی ڕاستگۆیە و ڕامانەکانی بەڕوونی و بەئاشکرا دەردەبڕێت... ئەو بە ئیجابییەوە بەشداری ژیان دەکات و بایەخ بە هەموو شتەکان دەدات.

بە دڵسۆزییەوە پەیڤ و پەندی گەورە زانا و نووسەرە گەورەکانی بواری ئەدەب، هونەر، فەلسەفە، زانست، موزیك، شانۆ، سیاسەت و بوارەکانی تر دەڵێتەوە، لەنێوان دێرەکانیش پەیڤ و بۆچوونەکانی دەنووسێتەوە. بۆ نمونە دەڵێت:

_من لە ماڵەوە دانیشتبووم و گوێم لە گۆرانی (ێفرح یا قلبی، دڵخۆش بە دڵەکەم)ی ئوم کلسوم دەگرت، لە پەنجەرەکەمەوە کۆترێکم لێوە دیار بوو، چواردەورەم هەموو کتێب بوو، وتم: ئەوانە هاوڕێیەکانی منن، ئەوەیە جیهانی من.

_ئەو ڕۆژەی خاتوونە پاکستانییەکە (بینزیر بوتو) تیرۆر دەکرێت، زیوەر خەتاب نووسیویەتی، ئیمڕۆ ئەو ژنە کوژرا، زووتریش باوکی و براکەشی دەکوژرێت... ئەوەیە... ئەو باسی کتێبێکی ئەو ژنەی بە ناوی (کیژەکەی قەدەر) کردووە، ژولفەقار عەلی بوتوی باوکی، بەو شێوەیە باسی کیژەکەی کردووە: (ئەو ژنێکە وێنە و نمونەی نییە). بە مردنەکەی ژنەکە دەیسلمێنێت نمونەی نەبوو.

_دایکی بینزیر، بەڕەچەڵەك لە بنەماڵەیەکی کوردی کرماشان بووە.

_زیور خەتاب، بەو شێوەیە باسی کتێبەکەی فوکویاما: کۆتایی مێژوو و دوا پیاوەکەی کردووە. هەروەها دەڵێت سەرمایەداری، کۆتایی مێژوو نییە... هەتا مرۆڤ مابێت، مێژوو لە هیچ سنوورێك ناوەستێت، مێژوو مێژووی ئادەمیزادە.

_نووسەر زۆر هەڵوەستە و ڕامانی لەسەر تەها حوسێن، جەواهیری، تۆلستۆی، کازانتزاکی، و زۆری تریش هەبووە، پەیڤەکانیان دەگێڕێتەوە و بە مامۆستای مەزنیان دەزانێت. لە ڕۆژی ١١ی مانگی یونیۆی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی نووسیویەتی: ئیمڕۆ یاری جامی جیهانی فوتبۆل لە باشووری ئەفریقیا دەست پێدەکات، منیش بەردەوام دانوستان و ململانێ لەگەڵ خودی خۆم دەکەم. دوێنێ بەرسڤی پەیڤێکی شەکسپیرم دایەوە: هیچ و مایەپووچە، ئەگەر مرۆڤ، ببێتە قەیسەرێك، مەزنبوون لەوەدایە، مرۆڤ بە کارێك، هەموو کارەکان تەواو بکات. منیش وتم، ئەو کارە چییە هەموو کارەکان تەواو بکات؟ زۆریش بیرم لەو کارە گرینگە کردەوە و دەرئەنجام وتم: دەکرێ مرۆڤ هەتا دوا وزە، ئاوەزی بەکاربهێنێت، هەروەها دەکرێ مرۆڤ بەر لەوەی لە دونیا دەربکرێت خۆی تێدا دەرباز بکات. ئەوەش هاوشێوەی ئەو پەیڤەیە: بمرن بەر لەوەی بمرن... یان پەیڤێکی تر هەیە دەڵێت: ئەوەی دەیەوێ نەفسی خۆی بسازێنێت هیلاکی دەکات. ئەوەی هیلاکیشی دەکات، دەیدۆزێتەوە.

لە حیکمەتەوە: ڕازینەبوون لە نەفس

ئەوەی من لەسەر رووناکبیری گەورە و پرۆفیسۆر مارف خەزنەدار (١٩٣٠_٢٠١٠)ی زاینی، ئەوەی لەورۆژانە ماڵئاوایی لیّ کردین، وتوومە، نە پرسە و نە پێداهەڵدانە، کەسێکی وەك ئەو، شایستەی ئەوەیە رۆژانە یادی بکەینەوە، چونکە ئەو ئەدەب و کولتوورەکەمان بە شاکارە گەورە و وەرگێڕان و بەشدارییە راستەوخۆییەکان لە بوارە رۆشنبیری و هونەرییەکانی پایتەختا، هەتا دوا ساڵەکانی بەرچاو و باڵکێش کردبوو.

بەرهەمە هەرە مەزن و دیارییەکانی مێژووی ئەدەبی کوردی لە چەند بەرگێکدا بوو، تێدا تۆمارێکی وردی شرۆڤەکراوی، هەر لە سەدە کۆنەکانەوە، هەتا سەردەمێکی زۆر نزیکیش، خستووتە بەر دەستی قوتابیان و مامۆستایان، ئەو وەك ئەکادیمییەکی سەنگین و رۆحێکی ئەدەبی دەناسرا.

کەم کەس هەیە، بتوانێت هەموو هیوا و بەرنامەکانی جێبەجیّ بکات، هەر چەند کۆشش بکات، هێشتا هەندێك لە بەرنامەکانی بە ناتەواوی و خەون و هیواکان دەمینێنەوە.

کۆچکردوو، سەرەڕای کارە ئەکادیمییە زۆرەکان و توێژینەوەکانی، بەرهەمی زۆریشی لە گۆڤارە ئەدەبییەکان بڵاودەکردەوە. دوو ساڵ بەر لە ئێستا، گلەیی و رەخنەی لەسەر خۆی هەبوو، کە هەندێك لە بەرهەم و خەونەکانی تەواو نەکردووە... ئەو هیوای وابوو، هەتا لە ژیاندا ماوە چەندین پرۆژە تەواو بکات.

من بەو رامانەی ئەو، سەرسام بووم، باشە لەو هەموو بەرهەم و کارە جوانانە، چی مابوو تەواویان بکات، ئەو کار و بەرهەمی زۆری هەبووە، لەبەرخۆمەوە دەمووت: هێشتا چی ماوە و هیوادار بووە تەواویان بکات؟

ئەو دەیووت: لەبەر ئەوەی نەگەیشتووتە هەموو هیوا و بەرنامەکانی، بۆیە، لە ژینی گشتی و نووسین دادەبڕێت. لە دیمانەیەکی ئەدەبی بینیم، لەسەر ئەو قسەیە لێم پرسی: تۆ بەرهەمت زۆرە. وزە و دەسەڵاتی مرۆڤیش سنوورداره. من وا دەزانم تۆ ئارەزوومەندانە ناتوانیت لە نووسین بکشێیتەوە.

بەپێکەنینەوە وتی: بەڕاستی ناتوانم وازبهێنم. لە ئەنجامی پێداچوونەوەیەك لەگەڵ خودی خۆم، بیرم لەوە کردەوە، بەڵام من پەرۆشی ئەوەش بووم، لە بوار و مەیدانەکانی داهێنان دوورنەکومەوە، بەڵام توێژینەوە ئەکادیمییەکان زۆرتر کاتم دەگرن و سەرقاڵم دەکەن.

منیش وتم: ئەو توێژینەوانەش داهێنان و شاکاری زۆری تێدایە.

مارف خەزنەدار، بەردەوام وتاری بۆ رۆژنامەکان دەنووسی و بەشداریشی دەکرد لە بوارە گشتییەکانی ژیان، بەتایبەتی لایەنە رۆشنبیرییەکە. ئەو گەشبین و بە بەرهەمیش بوو. ئینجا هەر رەخنە و گلەیی لەسەر کار و بەرهەمەکانی هەبوو، تا رادەی ئەوەی لە خۆی رازی نەبوو.

مردن، دەتوانێت هەموو کەسێك لە داهێنان و ئیشکردن دابڕێت، بەڵام رووناکبیرێکی وەك مارف خەزنەدار، نووسین و بەرهەمەکانی و خوێندکارەکانی ئەوانەی پەروەردەی دەکردن، نووسەرە گەنجەکان ئەوانەی لەو فێردەبوون گەشاوە دەمینێتەوە.

جارێکی تریش گیڤارا

نهێنی بەردەوامی مەعنەوی هەر مرۆڤێك چییە، بۆ یاد و ناوهێنانی دەمینێتەوە، بە تێپەڕبوونی زەمانیش زۆرتر گەشەدارتر دەبێت؟

بە چ ناوێك دەبیتە (ئەفسانە)، چی ئەو ناوە دەکاتە سومبلّ؟! تەنها وشەیەکە؟ یان بە بایەخدانی خەڵك ئەفسانە دروست دەبێت؟ یا شاکار و مەزنی کردەوەی مرۆڤەکەیە؟ یان فاکتەری تر هەیە؟

گیڤارا (ئەرنستو گیڤارا)، شۆرشگێرە ئەرجتینییەکەی هەتا سەرکەوتنی شۆرشەکەی کوبا لە کۆتایی پەنجاکانی سەدەی بیستەم بەشداری دەکات، لە ساڵی ١٩٦٧ی زاینی، بەشداری شۆرشی پۆلیڤیا دەکات، لەوێش دەگیرێت و لەلایەن تیمێکی سەربازی لە رۆژی ٨ی مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٦٧ی زاینی گوللەباران دەکرێت، بە کوشتن و نەمانی ئەو، شۆرشە نێونەتەوەییەکە کۆتایی نایێت، ناوەکەی ئەو دەبێتە رەمز و هێمای گەنجانی یاخی، گەنجە سەرکەشەکانی هەموو کیشوەرەکانی ئەمریکا و ئەوروپاش... هەر ئەو پیاوە دەبێتە کەرەستەی فیلمێکی سینەمایی بەڵگەنامەیی بە ناوی (تشی... پیاوە نوێیەکە) (١) و لە فیستیڤاڵی تورنتۆی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی خەڵاتی باشترین فیلمی بەڵگەنامەیی وەردەگرێت، فیلمەکە هاوکات لە کوبا و ٣٣٣ی هۆلی نمایشی سینەمایی لە جیهان نمایش دەکرێت، لەوانە هۆلی سینەماکانی ئەرجنتینیش.

فیلمەکە دیمەنێکی تێدایە، گیڤارا، بە دەنگی خۆی شیعرێکی شاعیری پیرویی سیزار ڤاییخو، وەك پەیامێکی ماڵئاواییکردن لە دایکی، بۆ رۆیشتن و بەشداریکردنی لە شۆرش و ژیانی خەڵکی کۆنگۆ، دەخوێنێتەوە.

لەو بەڵگەنامانەی لەو ساڵانە دەردەکەون و دەبینرێن، دیارە کە گیڤارا لە ساڵی ١٩٦٥ی زاینی، لە گەرمەی شەڕی ساردا، نووسیویەتی: (یەکێتیی سۆڤیەت ئەگەر بەو هەنگاو و بەرنامەیەدا بڕوات بەرەو قۆناخی سەرمایەداری دەچێت). کە گیڤارا لە کوبا دەڕوات، نامەیەك بۆ ڤیدل کاسترۆ دەنێرێت، لەناو بەڵگەنامەکان، نامەکە کە بەدەستخەتی خۆیەتی ماوە، لە دێرێکی نامەکە گیڤارا بۆ کاسترۆ نووسیویەتی :

(ئاسنا لاڤیکتوریا سییمبری: واتە: هەتا هەتایی بۆ سەرکەوتن)، ئەو رستەیە ئێستاش دروشمێکە، لە بەردەم بارەگای سەرۆکایەتی پۆلیڤی و ئەرجەنتینی هەڵواسراوە. دیارە فیلمەکە سەرەنجراکێش و باڵکێشە، کامیلوی نەوەی گیڤارا، لەسەر فیلمەکە وتویەتی :

(ئێمە دەزانین زۆر لە بەڵگەنامەکان کاردانەوەی مەزنی لەسەرمان هەیە، کاردانەوەکەی زۆرتریش دەبێت، لەسەر ئەو کەسانەی بۆ یەکەمجار دەیانبینێت).

گیڤارا بڕوای بە بەردەوامی شۆرش و رابوون دژ بە زۆرداری و چەوسانەوە و کۆلۆنیزم هەبوو... بۆیەش پاش سەرکەوتنی شۆرشەکەی کوبا، وچان نادات، بەشداری شۆرشەکانی ئەفریقیا و ئەمریکای لاتینی دەکات. ئەو کەسێکی راستگۆ بوو، کاری بۆ ئەو بەرنامەیەی بڕوای پێ بوو دەکرد، قسە و کردارەکانی وەك یەك بوون .

یەکێك لە ستوون و جومکە سەرەکییەکانی بوونی ئەفسانە و دروستبوونی راستگۆییە، ئەو لە هەموو کاروبارەکانی ژیان و هزر و خەونەکانیدا مەسداقیەتی تێدا بووە، هەروەها بایەخی بە هەموو وردەکارییەکانی چواردەورەی خۆی داوە. ئەو بڕوای چۆن بوو، بەو شێوەیەش دەژیا، ئەگەر شۆڕشەکانیش سەرناکەون، بەڵام بەڵگەنامەکان، ئەو لە بیرەوەری میللەتان بە نەمری دەهێڵێتەوە.

1. پاشکۆی (هونەرەکان)ی رۆژنامەی (ئەلسەباح)ی رۆژی ٢٤ی مانگی ئوکتۆبەری ساڵی ٢٠١٠ی زاینی.

ئەوەیان، لە پەپوولەیەك تێبگەن

ئەگەر لە هەندێ لە نهێنییەکانی ژیان تێنەگەیشتوون، سەیری بەهرەی خۆرسکی پەپوولە بکەن، دوا توێژینەوە بەو شێوە باسی ئەو باڵدارەی کردووە: (گوڵ و درەخت، خەسڵەتی تایبەتی پزیشکی و تەندروستیان هەیە و لەوانی تری جیادەکاتەوە).. ئەوە مانای چییە: پەپوولە، بەهرەیەکی خۆرسکی رەسەنی تێدایە، دەزانێت کام گوڵ لەرووی پزیشکییەوە باشترە.... ئایا ئەوەش مانای ئەوە نییە، ئادەمیزاد چاو لە پەپوولە بکات، بزانێت لەسەر کام گوڵ و رووەکی تر دەنیشێت و شیلەکەی هەڵدەمژێت، بەوەش دەزانێت کامیان لەرووی تەندروستییەوە سوودبەخشترە؟!

دەتوانن ئەوەش بە چەندین ئاراستە و نیگاوە شرۆڤەی بکەن. باشترە ئەو پرسیارە بکەین، ئایا پەپوولە بەهرەیەکی تایبەتی تێدایە، بۆ ناسینەوەی رووەك؟! دەکرێ قسەیەکی لێ بکەین، هەڵوەستەیەك لە زانست و زانیارییەکانی پەپوولە بکەین. ئەوەش بە کردەوەیەکی رێژەیی دەکرێت. هەموو بونەوەرێکی زیندوو، بە پلە و ئاراستەیەك مامەڵە لەگەڵ ژینگە دەکات، بە خۆرسکییەوە دەزانێت، کامیان چاکە و کامیان پەسەند نییە؟ کامیان بە سوودن و کامیان زیاندارن؟

وادەزانم، مرۆڤ، هێشتا لە دوای پلەی هەستکردن هاوبەشن، لەگەڵ چواردەورەی سرووشت، کەمتریش هەست بە بوونی زیندەوەر و گیانداری تر دەکەن. بۆیەش بەرەمەکی و کوێرانە سرووشت کاول دەکات، خاپووری دەکات، دەرئەنجام ئەو کردە ناپەسەندانەی بەسەردا دەگەڕێتەوە و زیانی لێ دەداتەوە.

عارفە مەتەسەوفەکان، لە ناوەڕۆکە زانستییەکانی هاوکێشە وردەکانی سرووشت نزیکترن، دەبێ لەو هاوکێشەیەش تێبگەیت و رێزی بگریت. هەندێ لە رێنمایی و فەرموودەی عارفە مەتەسەوفەکانی وەك گاندی و شەهابەدینی سەهروری و پێغمبەرەکانی وەك زەردەشت، مرۆڤ، بە رێزگرتنی گیانداران و پێزانینی دیاردەکانی سرووشت، بە قووڵی، وەك شانازی و کاریگەریی و رووناکییەکانی خالیق، پێناسەی دەکەن .

ئەگەر ئادەمیزاد، روو لە دەرخستە و ئامانجەکانی زانست و زانیارییەکان بکات، دەبێ ئەویش هەمان کردەوە بکات، دیاردەکانی سرووشت هەراسان و سەخڵەت نەکات، ئارەزوومەندانە و لەسەر مەزاجی خۆی بەبێ توێژینەوە و زانیارییەکانی ژێرزەوی و سەر زەوی، بیرێك لێ نەدات، چ رووددەدات و دەرئەنجامەکان چ دەبن، ئەگەر بیرێك بتەقێتەوە، بیرێکی پترۆل بتەقێتەوە، هەروەها بیری کانزایەکی تریش، چ روو دەدات، ئەگەر کەلەن و کوونێکی گەورە لەناو زەوی پەیدابوو. ئەوانە پەیوەندییان بە چینەکانی بنەوەی زەوییەوە چییە، ئەوانە فاکتەری بۆمەلەرزەکانن...؟ لەبەر ئەوەیە بورکانەکان دەتەقنەوە؟ پرسیارەکان زۆرن و وەڵامدانەوەیان ئاسان نییە... وەڵامەکان تەنها لەلای (بیردۆزە فیزیاییەکەی پەپوولەکەیە)، چەند باڵەفڕەی پەپوولەکان کاردانەوەیان لەسەر هەڵکردنی با و باهۆزەکان هەیە... هتد!؟

بەشی چوارەم

فەلسەفە لە بن پێی ژنانە

- گەڕانەوەی سەرمەدی
- رامان دەروازەی حیکمەتە
- هاری پۆتر
- کەون ئامێرێکە بۆ تەئمل
- تاوانی من بوو لە بەهەشت دەرکرام
- لە ئازادی رۆشنبیرییەوە
- موزیك خۆشیی و چارەسەرییشە
- هاوسۆزی لەگەڵ پارچەیەك موزیك
- هۆشمەندی ئیلهام دەبەخشێتە موزیك
- تۆی کتێب
- سرووشت دەرد و دەرمانیشە
- مریەمی پاکیزە
- ئازاری کەس مەدە
- ئازادییە رۆشنبیرییەکە لە هەموویان بایەخدارترە
- داهێنانی ژنان لە چەندین بواردا
- فەلسەفە لەبن پێی ژنانە

- حیکمەتی ژن
- هیباشا زانایەکی ماتماتیك و فەیلسوفیش بووە

فەلسەفە لەبن پێی ژنانە

گەڕانەوەی سەرمەدی

گەڕاینەوە هەمان بازنەی پێشوو، سەر زەوییەکە و چوارچیوە و هەوا و ئاوەکەی... هیچ دەربازبوونێکی لە گێژاوەکەی (گەڕانەوەی ئەبەدی) لە بیردۆزەکەی فریدریك نیتشەدا نییە، ئەو بیردۆزە فەلسەفییەش لە زەردەشتی حەکیمەوە وەرگیراوە.

لەبەرئەوەی گۆی زەوی لە چواردەورەی خۆی دەسوڕێتەوە، پێکهاتەی خۆریش لەسەر سووڕانەوەکەی بەردەوامە، هەسارەکانیش تێدا مەلەی خۆیان دەکەن... کەواتە هەموو شتەکان، بە شێوەیەك لە شێوەکان دەگەڕێنەوە، سەر خاڵی خۆیان و بازنەکەی خۆیان.

ئەگەر ئادەمیزاد، بیر لە بوون و پێگەی خۆی بکاتەوە، لە ڕەوشە سادەکەی بیر بکاتەوە، زۆرتر خاکی دەبێت و دەزانێت ساتەکانی فیز و زلبوونەکان، چەند مایەپووچ و بێ مانایە، بیانووش بۆ لووتبەرزییش نییە.

ناکرێ لە بەردەم ئەو گەردوونە فراوانەدا لووتبەرز بیت، تۆ چیت لە بونەوەرەکانی تر جیاوازە؟ ئایا دەتوانیت بۆ ئەو گەردوونە بەخشندە بیت، لەو بوارەدا شتێکی بۆ زیاد بکەیت... یان غروریی بریتییە لە گەورەترین بەهەدەردانی ژیان.

تۆ، ئەی ئادەمیزاد، تۆ بەکارهێنەرێکی سادەی سرووشت و خەڵکەکەی... تۆ گەنم و ئاو و دارەکان و میوە و ئاژەڵ و قوماش و ئاوی باران و هەنگوین و پترۆلی بەرهەمهاتووی ژێرزەوی، ئەوانە و کانزای تریش بەکاردەهێنیت. تۆ بەرهەم و داهاتی مرۆڤ و سرووشت، زۆر بە زیادەڕۆییەوە بەکاردەهێنیت.

ئەگەر تۆ کەسێکی بەرهەمهێنەریش بیت، ئەوە بەرهەمەکەت کەمە و لە بەرامبەر ئەو سامانەی بەخۆرایی لەبەر دەستت ئامادەکراوە زۆر کەمە... تۆ بەکارهێنەرێکی داماو و شێتی، یان بڵێن مشەخۆریت، کەواتە لەسەر چی و بۆ مەغرور و لووتبەرز دەبیت؟ لەسەر چی و لەپای چی لەسەر خەڵکەکە لاف لێ دەدیت، خۆت لەسەر خەڵك و بونەوەرەکان بە زلتر دەزانیت. لە چییەوە ئەو لاف و گەزافە ناشیرینە، لەسەر خەڵکی تر لێ دەدیت... لەسەر ئادەمیزاد و دار و درەخت و باڵندەی کێوی و دار و دەوەنی دەشت و چیا، لەسەر هونەرمەندان و عارفەکان و کرێکار و شوان و گوڵزارەکان؟

تۆ سووكتر و بچووكتری، تۆ لاوازتر و ترسنۆكتر و بە تەماحتری... تۆ لەسەر پەیژەی بوون زۆر دواكەوتوویت، لەبەر چ فیز و لووتبەرزی لەسەر كەسانی ترەوە دەكەیت، هەموو ئەوانە، لە نەزانینێكی رەشەوە هاتووە ! ؟

لە كێوە هاتوون، گەڕاینەوە هەمان خەت و بازنە. ئەگەرنا سەرەتایە دروستە راستەقینەكە، نەدیار و نەزانراو دەردەچوو. با بەو نەزانین و نەفامییە هەموو كایە و پێشهاتەكانی چواردەورەمان بناسین.

دەكرێ سەرەدێری ئەوە، بە سەرەتای بابەتێك بزانین. هەر چەند بنووسین هەر دەگەڕێینەوە سەرە دێرەكە، وەك چۆن كۆتایی شەو سەرەتای رۆژە. ئەگەر شەو كۆتایی نەبێت، هەرگیز رووناكی و رەنگەكانی سرووشت نابینین، رەنگ و رووناكییەكان تیشكی خۆرە، بە هاتنەوەی سەرەتا و دەستپێكی رۆژەوە پەیدا دەبن. سەرەتای شەوەكان هەتا دەگاتە كۆتاییەكانی، ئێمە بەرەو سەرەتای رۆژمان دەبات و ئەویش بۆ شەوێكی ترمان دەبات.

رامان دەروازەی حیكمەتە

ئەگەر خوێندنەوەی ئەو بابەتە، تەنها سێ خولەكی ویستبێت، (بە گەردوونەوە) ماوەی ١٢٥٠٠ كم لە خاڵی سەرەتای خوێندنەوەكە دوورت دەخاتەوە.

ئەو زانیارییەی زانایان، لە روانگەی فەزایی فەلەكی (هابل)ی ماوەبەسەرچوو، وەریانگرتووە، كە گەردوون بەردەوام و هەموو چركەیەك حەفتا كیلومەتر لێكدەكشێتەوە، ئەو لێكشانەوەیەش سێزدە هەزار ملیۆن ساڵە بەردەوامە، كەسیش نازانێت، ئەو دیاردەیە چەند و هەتا كەی بەردەوام دەبێت. ئەو لێكشانەوەیەش مانای ئەوەیە وەستانی نییە، رەنگە جوولەی داهاتووشی گرژبوونەوە بێت.

ئەو زانیارییانەش، وا لە ئادەمیزاد دەكات، لەسەر گەردوون رامان و هزر بكات، بە دروستی لەسەر كەون و بوون: ئەو چۆنە؟ بۆ پەیدابووە، هەتا كەی دەمینێتەوە؟ ئێمە بۆ خۆمان بەرامبەر دوو بۆچوونین:

یەكەم: بوون و پێگەی مرۆڤ لە بووندا لاواز و سادەیە.

دووەم: ئەگەرچی ئادەمیزاد لاواز و كەمدەرفەتە، بەڵام مەزن و شكۆداریش دەردەكەوێت. چونكە بیردەكاتەوە و رامانی هەیە، دەیەوێ راستی ئەو بوون و گەردوونە بزانێت.

ئەگەر زانیار نەبین، ناتوانین رامانمان هەبێت... فێریش نابین. فێربوون یەكەم پرۆسەیە. چونكە بە زانست، دەتوانین بەردەستەكان و ئاسۆكانی رامانمان فەراهەم بكەین.

بەڵام رامان و تەئمل گرینگترە، هەر بە رامانە ئاوەزی ئادەمیزاد گەشە دەكات.

ڕووناکبیری بۆسنی عەلی عیزەت بیگوڤیتش وتوویەتی: (شارستانیەتی فێر دەکرێت)، بەڵام ڕۆشنبیری (پێویستی بە تەئمل هەیە)... (تەئملیش هەژموونێکی ناوەوەیە، بۆ ناسینی خود و شوێنی مرۆڤ لەو جیهانەدا)، تەئمل چالاکی و کردەیەکی جیاوازە لە فێربوون و فێرکردن.

تەئمل ڕێگایەکە، بەرەو حیکمەت و خاوێنی و دڵنیایی و بوارێکە بۆ پاکبوونەوەی ناوەوە (جوانی). هەروەها ئەو دەبێژێت: (تەئمل تاوانەوە و شۆڕبونەوەی ناو خودە، کۆششە بۆ گەیشتن و دۆزینەوەی ناسنامە و حەقیقەتی بوونمان)...

هاری پۆتر

یەکێك لەو ڕاپۆرت و نووسینانەی لەسەر ڕۆمانی هاری پۆتری نووسەری ئینگلیزی (جی. کی. ڕولنگ) نووسرابێت، ڕاپۆرتەکەی (وئیام عەلی ڕەشید، ڕۆژنامەی تاخی ڕۆژی ٢٣ی نۆڤمبەری ساڵی ٢٠١٠ی زاینی) بوو، کە باسی پیرۆزییە مرداركردنەکانی ناو ڕۆمانەکەی کردبوو: عەباکەی شاردنەوە، گۆپاڵە سیحراوییەکە، کەڤری ژیانەوە، ئەوانە نهێنین و دەکرێ دەستبەر بکرێن (مردن ڕاوبنرێت و لەبن دەستەکانی دووربکەویتەوە).

لە هەموویان خۆشتر ئەوەیە، هاری پۆتریش شوێنێکە، جادووگەرە بەدکارەکە، بەشێکی ڕۆحی تێدا شاردوتەوە، ئەویش تا خەڵکەکە دەرباز بکات، دەبێ گیانی خۆی بکاتە قوربانی .

فەلسەفە و هزرە ئاوێتەکەی ناو ڕۆمانەکە، بە قوربانییە سەخییەکانی ناو مێژووی مەعنەوی مرۆڤایەتی دەچێت، وەك ئامادەیی ئیبراهیم (سەڵامی خودای لێ بێت) بۆ قوربانیدان بە ئیسحاقی کوڕی، قوربانی مەسیح (سەڵامی خودای لێ بێت) بە هەڵواسینی لەسەر خاچ.

ئاراستەیەکی تر لەو ڕۆمانەدا بەرجەستەیە، ئەویش خەونە دێرینەکەی مرۆڤە بۆ نەمری و دەربازبوونی لە مردن، هەروەها ڕۆمانەکەی فاوستی شاعیری ئەڵمانی گوتەی تێدایە. سەبارەت بە ڕیزبەندی ڕووداوە دراماییە تێکهەڵکێشەکان، لە ڕۆمانی هەزار و یەك شەوەدا نزیکە... ڕۆمانی هاری پۆتر، داستانێکی مرۆڤایەتی هاوچەرخە و ئارەزووە سادە سەرپێییەکان و هیوای مەزن و مەبەستی پیرۆزی دێرینی تێدایە.

وەستانی رۆمانەکە لە بەشی حەوتەمی، رەنگە ئاماژەیەك بێت بە ژمارە (٧)ی میسولوژیا و ئەفسانە و حیکایەتە خۆرهەلاتی و خۆرئاواییەکان، بوون و کەونیش مانەوەی هەمیشەییەکەی لە حەوت سینگەکەی (ئاڤاتارا)، کە بەردەوام لە ناو جۆرەها جەستە و نزاکان سەرهەڵدەدات و نوێ دەبێتەوە.

کەون ئامێرێکە بۆ تەئمل

مەزنی مرۆڤ، بەو قەوارە بچووکە و پێگەکەی لە کەون، لەوەدایە، کە دەتوانێت تەئمل بکات، کۆششی هەستکردنی بە بوون لەو ژینگە بەرینە گەورەیەدا هەیە، ئەو هەوارەی سنوورێکی بەرجەستە دیاری ناکات.

کەواتە مرۆڤ، دەیەوێ ئەو جیهانە بێ کۆتاییە، وەك چۆن لەناو هزرییدا بوونی هەیە بەرجەستە بکات، بوونی بروخێنێت و داگیر بکات.

ئایا لەسەر هەسارەی زەوی، لەسەر ملیۆنەها هەسارەی تر، تەنها ئادەمیزاد، توانای تەئملی ناوەوە و ئیدراکی ناسینی حەقیقەتەکانی هەیە، تەنها مرۆڤ؟! ئایا حەق بە خۆمان دەدەین، خۆمان هەڵخەڵەتێنین و بڵێین و بڕوا بکەین، تەنها ئێمە، دەتوانین ئەو گەمە زەهنییە زۆر ئاڵۆزە پیادە بکەین؟!

یان لەناو بونەوەرەکان و گیاندارەکان، هەتا دار و بەرد و رووبار و باڵندەکان و ئەوانی تریش، بونەوەرەکان، هەموویان توانای ئەوەیان هەیە هەست بە بوون بکەن؟

ئەگەر مەزندەی ئەوە بکەین، بەتەنها مرۆڤ خاوەنی ئەو موعجیزەیە بێت، ئەو کەونە بکاتە بیابانێکی وشکی ترسناك، بەس شەپۆلەکانی هزر و هەستەکانی ئەوی تێدا بجولێتەوە.

ئەگەر بە بینینی ئێمە، مەزندەی ئەوە بکەین، هەموو بونەوەرە زیندووەکان و بێ گیانەکان و ئەوانی تریش، دیار و نەدیارەکان، توانای تەئمل و ئیدراکیان بە شێوەیەك لە شێوەکان هەبێت، دەگەینە ئەوەی کەون، ئامێرێکی وردە بۆ بیرکردنەوە و تەئمل، دەزگایەکی مەزنە، بۆ بەرهەمهێنان زانست و هونەر، کتێبێکی کراوەیە، گەورەتر، لە هەموو کتێبە بلاوکراوەکان و ئەوانەی دواییش بلاودەبنەوە...

ئینجا کەون، لەناو هزری ئێمەدا دەبێتە، چەندین تابلۆی جوان و داهێنەر و دۆزینەوە و گۆرانی سوپرایز... بەوەش ئەگەری ئەوە هەیە، کەون، لەسەر ئەو شێوازە تژی دەبێت، لە جوولە و خشە و دەرکەوتنی وزەی بگۆڕ، بۆ شێوەی ناجێگیر، چونکە هەموو شێوەیەك، یان حاڵەتی وزەش بۆ وزەی تر، یان بۆ مادەی تر دەگۆڕێن، ئیتر بەو جۆرە...

کەواتە، ئێمە بەتەنها نین، هەستکردن بەوەش دڵمان دەداتەوە و وەحشیەتی کەون و ترسناکییەکانی، کاتی بوونمان دەڕەوێنێتەوە.

تاوانی من بوو لە بەهەشت دەرکرام

ڕاکردن لە بەهەشت

لەبەر هەڵە و لاسارییەکانی دراونەتە، پاڵ داپیرم و باپیرمەوە، ئادم و حەوا، من لە بەهەشت دوورنەخراومەتەوە.

هەڵەی خۆم بوو، لە بەهەشت دەرکراوم، باپیر و داپیرە ئەزیزەکەم تاوانیان نییە.

بۆچی تاوان و گوناحەکانی خۆمان، دەخەینە پاڵ ئەوانەی لە پێش ئێمەوە هاتوون؟ ئێمە بوارماندا حەزرەتی مەسیح (سڵاوی خودای لێ بێت) بەتەنها خاچەکە لە پشت بکات؟

ئەگەر ئادەمیزاد ئارەزوویەتی و پەرۆشە بچێتە بەهەشت، بۆ خەڵکمان لەو مافە ڕەوایەیان بێبەش کرد؟

ئێمە دەبوایە بەر لەوەی ئیبراهیم (سڵاوی خودای لێ بێت) قوربانی بە ئیسحاقی بدات، قوربانییەکە بدەین، بۆ بوارمان بەو دا، قوربانییەکەمان بۆ بدات؟

ئێمە خۆمان بێدەسەڵات و لاوازین دەرحەق بە مان و بوونمان، هەر زوو بوار دەدەین خەڵکی تر قوربانیمان بۆ بکات.

کرێکارەکانی ناو کانەکان، لەناو کۆڵانە تاریکەکانی ژێرزەوی ساڵانە ڕەنج دەدەن، لەو شوێنە ترسناکانەدا، لەجیاتی ئێمە و بۆ دۆزینەوە و فەراهمکردنی خۆشییەکانی ئێمە کار دەکەن.

ئەوانەی لافاو لە پاکستانماڵەکانیان ڕادەماڵێت، بۆ ئێمە قوربانیان داوە، ئەگەرنا ئێمە، پێش ئەوان، دەبووینە قوربانی تۆفانەکەی دوایی.

زاناکان، بۆ دۆزینەوەی هەتوان و چارەسەری نەخۆشییە درێژخایەنەکانمان، لە کونجی تاقیگەکانیان بەنهێنییەوە دەمرن و پێکی مونا و هیوا لە گەرمەی شادومانی دۆزینەوەکانیان هەڵدەدەن.

ئەدی ئەوانەی لە دیار تەئملی وەجوود بێدارن، چاوەڕوانن ساتەکانی حەقیقەت پرشنگەکانی پەخشان بکات، هەتا کۆتایی کەون، دەیانەوێ قومی شیلەی ئەزەلی بخۆنەوە...

ئەوانە و زۆریش لەو کەسانەی، بەخۆڕایی، پاش سەرگەردان و دەربەدەرییەکی زۆر، بۆ دۆزینەوەی بواری گەڕانەوەمان بۆ بەهەشت، کۆشش دەکەن، ئێمەش یاخین و نامانەوێ بگەڕێینەوە بەهەشت.

بەهەشت لەبەر چاومانە، لێدانەکەی لەگەڵ لێدانی دڵی ئێمە دایە، لە پێشەوەمان دەڕوات، بەڵام ئێمە ناتوانین هەستی پێ بکەین، چونکە تارمایی کوێری، دیدە و بینینی بردوین، نەزانین، گوێی داخستووین و بوار نادات موزیکی وەجوود ببیستین.

لە ئازادی رۆشنبیرییەوە

موزیك، ئینجا قەدەغە بێت یان شیرین بێت، هێشتا لە بەغدا (پایزی ساڵی ٢٠١٠ی زاینی) ئاخاوتنی لەبارەوە دەکرێت، هەر بوارم هەبوویێت، من هەڵوەستەم لەسەر کردووە. ئەوەش ناشارمەوە من بە تەواوی و زۆریش لایەنگیری موزیکم، چونکە موزیك، هونەرێکە لە هەموو بوارەکانی تری هونەر، لە رۆح و سرووشتەوە نزیکە.

نازانم ژینمان چۆن شیرین دەبوو، ئەگەر موزیك و ئاواز و شادییەکان نەبوایە.

من لە ناخەوە پشتیوانی و هاوڕێیەتی هونەرمەندان و ئەدیبانی بەغدا و هەموو عیراق دەکەم، ئەوانەی داوا دەکەن ئاهەنگە موزیکییەکان، شانۆگەرییەکان ئازاد بکرێن، پەیکەرەکانی کۆلیژی هونەرە جوانەکان و پەیکەرەکانی سەردەمی سومەر و کلدان و ئاشوور و ئەکد و ئەوانی تریش، نۆژەن بکرێنەوە، ئەگەر کەلەپوورەکەمان نەناسین، ناتوانین و ناکرێ، پەیڤ لەسەر شارستانیەتی میزوپۆتامیا بدەین.

ئاوەز، ناتوانێت لەسەر داخستنی یانە کۆمەڵایەتییەکان و سەرکوتکردنی ئازادییە تایبەتییەکان، مات و بێدەنگ بێت. ئازادی تاك، بنچینەی ئازادییەکانە، ئازادیە کۆمەڵایەتییەکانیش پێشەنگی هەموومانە.

زانایانی ئیسلام، رێزی هونەری موزیکیان گرتووە و لەسەریان نووسیوە، یوسف بن ئیسحاقی کەندی کۆچکردووی ساڵی ٨٧٣ی زاینی بەرامبەر ٢٥٨ی کۆچی، ئەوەی ٢٣١ کتێبی نووسیوە، لەوانە حەوت کتێبی تایبەتی بە موزیکی نووسیوە، نامەیەکی لەسەر موزیك نووسیوە، هەتا ئێستاش هەڵگیراوە، ئەوەی شایانی باسە، کەندی لەسەر فەلسەفە و فەلەك و دەروونناسی و ژمێریاری و ئەندازە و سیاسەت و زانستی سرووشت و زۆر لە زانستی تری نووسیوە.

ئەبو نەسری فارابی کۆچکردوو لە ساڵی ٩٥٠ی زاینی بەرامبەر ٣٣٩ی کۆچی، هونەری موزیکی باش زانیوە، وەك هونەر و دەسترەنگینی ئیشی تێدا کردووە، چەندین ئامێری موزیکی داهێناوە، ئاوازی داناوە و لەسەر چەند ئامێریش موزیکی ژەنیوە، هەندێك جار خەڵکی گریاندووە، پێکەنینی خولقاندووە و هەروەها تەئملیش...

چۆن له‌ به‌غدا پاش بیست و یه‌ك سه‌ده‌، قسه‌ له‌سه‌ر قه‌ده‌غه‌كردنی موزیك و ئاهه‌نگ و خوێندنی ده‌كرێت؟

حه‌كیم و پسپۆره‌كان ده‌ڵێن: ئازادییه‌ رۆشنبیرییه‌كان پێش ئازادییه‌كانی تاكه‌، گرینگتریشه‌.

موزیك خۆشیی و چاره‌سه‌رییشه‌

گوێتان له‌و په‌یڤه‌ بووه‌، كه‌ موزیكی مۆزارت، كاریگه‌ری له‌سه‌ر میوه‌ی مۆز هه‌بووه‌ و شیرینتری كردووه‌؟

ئه‌وه‌ش له‌ ولاتی ژاپۆن تاقی كراوه‌ته‌وه‌، مۆزیان له‌به‌ر ئاوازی ئه‌و موزیكسازه‌ مه‌زنه‌ داناوه‌، شیرین بووه‌.

ئه‌وه‌شیان سه‌یروسه‌مه‌ر نییه‌. ماوه‌ی چه‌ند ساڵه‌، قسه‌ و ئاخاوتن له‌سه‌ر كاریگه‌ری موزیك له‌سه‌ر چاره‌سه‌ری مرۆڤ كراوه‌، موزیك له‌رووی ده‌روونی و جه‌سته‌یی هه‌توانی مرۆڤ بووه‌، ده‌ڵێن موزیكی مۆزارت كاریگه‌ی باشی له‌سه‌ر نه‌خۆشییه‌كان دڵ و نه‌خۆشی تریش هه‌بووه‌.

له‌و ساڵانه‌، له‌ به‌رلین سه‌ردانی دكتۆرێكی ئه‌ڵمانم كرد، دكتۆرێكی كوردی كوردستانی توركیاش هاوكاری بوو، چاره‌سه‌رییه‌كه‌م ماوه‌ی یه‌ك كاتژمێر سڕبوونی ده‌ویست، هێشتا من له‌ هۆش خۆم نه‌چووبووم، دكتۆره‌كه‌ وتی موزیكی بۆ لێبده‌ن، ئه‌وانیش پارچه‌ موزێكی مۆزارتیان بۆ لێدام، كه‌ دكتۆره‌ ئه‌ڵمانه‌كه‌، زانی من چێژ له‌و ئاوازه‌ وه‌رده‌گرم، پارچه‌ موزیكه‌كه‌ ده‌ناسم، دڵی خۆش بوو. دكتۆره‌ كورده‌كه‌ وتی: زۆر باشه‌ دكتۆره‌كه‌ و نه‌خۆشه‌كه‌مان تام له‌ هه‌مان پارچه‌ موزیك وه‌رده‌گرن، پاش چاره‌سه‌رییه‌كه‌م و وریابوونه‌وه‌م، گوێم لێ بوو، هێشتا موزیكه‌كه‌ی مۆزارت، به‌ هێمنییه‌وه‌، له‌ناو قاوشه‌كانی كلینكه‌كه‌ ده‌نگی ده‌دایه‌وه‌.

ئه‌گه‌رچی بیتهۆڤن كه‌ڕ ده‌بێت، به‌ڵام ئاوازی ناسك و نازدار بۆ سوناتاكانی داده‌نێت، له‌ هه‌موویان ناودارتر و ناسراوتر، پارچه‌ موزیكه‌ پێنج ده‌قه‌ییه‌كه‌یه‌، به‌و ئاوازه‌ ساده‌یه‌، قسه‌ ناوداره‌ نه‌مره‌كه‌ی ده‌كات و ده‌ڵێت: ئه‌وه‌یه‌ ژیان.

ئه‌و مه‌به‌ستی بووه‌ بڵێت ژیان، كاروانێكی نه‌پساوه‌ و به‌رده‌وامه‌ له‌ سۆزی موزیك، به‌ڵام مرۆڤ ئه‌و راستییه‌ نازانێت، كرده‌وه‌ و چالاكییه‌كانی رۆژانه‌ی له‌و هونه‌ر مه‌زنه‌ دایده‌بڕێت.

كه‌واته‌ موزیك، نه‌مر و جێگیره‌ و به‌رده‌وام بوونی هه‌یه‌، به‌ڵام ئێمه‌ی ئاده‌میزاد، له‌و هونه‌ره‌ داده‌بڕێن و دووره‌ده‌كه‌وینه‌وه‌. موزیك هونه‌ری پله‌ یه‌كه‌، موزیك له‌ كه‌ونه‌وه‌ هه‌ڵقوڵاوه‌، ئاسایی و له‌سه‌رخۆ و ئازادانه‌ هه‌ڵده‌رژێت. موزیك هونه‌ری خۆرسك و خۆكرده‌.

هه‌روه‌ها موزیك گوزارشتیشه‌، گوزارشت له‌ بوون ده‌كات، سازییشی بۆ ده‌كات. ئازادییه‌كانی موزیكژه‌نین و گوێگرتن و تام و چێژوه‌رگرتنی موزیك، یه‌كه‌م مافه‌ له‌ مافه‌كانی راده‌ربڕین.

ئەوەی ماف بەخۆی دەدات ئەو مافە پێشێل بکات، جوانترین بوونی ئینسان ناشیرین و مردار دەکات.

هاوسۆزی لەگەڵ پارچەیەك موزیك

حیکایەتێکی تر لەسەر موزیك و پزیشکی. ئیبنی سینای دکتۆر و فەیلەسوف، دەیزانی موزیك هونەرێکی گرینگە بۆ چارەسەری نەخۆشییەکان.

بەڵام من ئێستا، باس لە نوژدارێکی ئەو سەردەمە دەکەم، من میوانی چەند هاورێیەك بووم لە ئۆسلۆی پایتەختی وڵاتی نەرویژ، لەوێ، دەبوایە بچمە کن دکتۆرێك، هەندێك پشکنینی ورد لەسەر ئەندامانی جەستەم بکەم، دکتۆرەکان ئامۆژگاری ئەوەیان بۆ کردبووم.

نوژدارە نەرویژەکە، کلینکێکی گچکەی هەبوو، دکتۆرێکی کیژێکیش هاوکاری دەکرد. کە دکتۆرەکە پشکنینەکانی بەناز و لەسەرخۆ تەواو کرد، منیش بەنازەوە هەڵسام ماڵئاوایی لێ بکەم، دکتۆرەکە وتی راوەستە، دەستی بۆ ناو جامخانەکە برد، سیدییەکی دەرهێنا و پێشکەشی کردم و وتی :

فەرموو گوێ لەو موزیکە بگرە.

لەجیاتی دەرمان وتی ئەو چەپکە موزیکت دەدەمێ. هاورێیە وەرگێرەکەم وتی :

ئەو سیدییە ئاواز و ژەنینەکانی خۆیەتی، بە دەستی خۆی و بە هاوکاری ئەو کیژە سازیان کردووە .

ئەو لەجیاتی دەرمان، ئاوازێکی پێشکەشکردم، لەودەمانە ئەو دەیزانی هێشتا پێویستم بە دەرمان نییە.

لە ماڵەوە، گوێم لە ئاوازەکانی دکتۆرەکە راگرت، تێدا خۆی کیژە هاوکارەکەی موزیك دەژنن، لەناو دارستانێکی جوان گۆرانی دەچرن... دیارییەکەم پێ جوان بوو، لەگەڵ خۆم هێنامەوە.

رامانی زۆرم لەسەر ئەو هەموو نهێنیانە دەکرد، کە ئێمە دەرکیان پێ نابەین، ئای لەو جیهانە چەند بەهرە و سۆزی مرۆیی زۆرە!

ئای ئەو جیهانە، ئاوێتەیەکی هەمەرەنگی چەند هەژییە ! هونەری موزیك چ وزە و هەژموونێکی رۆحی تێدا خەملیوە، کە دکتۆرەکانیش وەك هونەرمەندان داهێنان و جوانییەکانی پەخشان دەکەن!

ئەگەرچی من ئەو دکتۆرە نەرویژییەم یەکجار بینی، بڕواش ناکەم دیمانەی ترمان ببێتەوە، بەو ئاوڕدان و دیارییە موزیکییە، دەبێتە هاوڕێیەکی شیرین و خۆشەویستم، دیمانەکە و دیارییەکە مانای ئەوەیە، لەگەڵ هەموو جیاوازییەکانی زمان و جوگرافیا و کولتوور و شارستانیەتی نێوانمان، هەستم کرد، چەند بەگەرمییەوە هاوسۆزی بە دڵ و بە گیان لەناو ئادەمیزادا هەیە، ئەوەش دەبێتە کەمەری ڕۆحی نادیاری بەستانەوە، بۆ هەتوانکردنی برینەکان، بەبێ ئەوەی هۆشمان لە خۆمان بێت و پێی بزانین.

ئەوانەی لە بەغدا، موزیك قەدەغە دەکەن و تەنگی پێ هەڵدەچنن، بۆنەکانیان ڕادەگرن و پەردەپۆشی دەکەن، هەر ئەوەندەیان پێ دەڵێم، تەسەوف (پاش ئەوەی لەناو جیهانی ئیسلام پەیدا دەبێت)، دەبێتە فاکتەری بەهێزی نەدیاری ئەو ئاینە، دەبێتە فاکتەری بڵاوبونەوەی و جێگیربوونی ئەو ئاینە، بەڵام لەلایەن زۆر کەسیش، دان بەو ڕاستییە دانانێن و بە فاکتەری گەشەی ئاینی ئیسلامی نازانن.

ڕاستە ئەگەر بڵێین، تەسەوف هونەریشە، تەنها فەلسەفە و تێگەیشتن و باڵابوونی ڕۆح نییە، تەسەوف، داکوتان و بەریشەبوونی نەفس و خالیقە.

هونەری موزیك هاوسۆزی سرووتەکانە، حاڵەتەکانی هەموو تیم و تایەفەکانی تەسەوفە، لەناو تیمەکانی تەریقەتی مەولەوی، شمشاڵ و دەف زۆر بەکارهاتووە، تەنبوور و عودیان هەبووە، ئەوانە و لەناو سۆفییەکان، تیمی کۆڕاڵ هەبووە (ئەویش هونەرێکی مەزنە و دەگاتە ئاستی موزیك)، ئەوەش جۆرێکە لە شێوەکانی گوزارشت و تەرتیل و ڕەجا و پاڕانەوە.

هۆشمەندی ئیلهام دەبەخشێتە موزیك

ئازادییەکان و کەسایەتی و مرۆڤ، بەبێ موزیك گەشە ناکات.

من نازانم، چۆن بێ موزیك دیموکراسیەت بوونی دەبێت و دەچەسپێت، نازانم مانای چ دەگەێنێت سیستەمی دیموکراسی ئەگەر هونەرەکانی موزیك و پەیکەرتاشی و شانۆ بخنکێنێت!؟

ژیان، سەکۆیەکی گەورەی نمایشی شانۆیە، شانۆش بەشێکی ژیانە. شانۆش، بەر لە هەموو شتێك گوزارشتە، بە وشە و جوولە و موزیك و شێوە و رووکارەکانی دیکۆر. شانۆ، هەموو جۆرەکانی هونەری تێدا کۆدەبێتەوە.

ئەگەر هەناسە و چاوەکانی شانۆ و شانۆکارانتان بڕی، ئەوە بەشێکی گرانبەهای ژیانتان خنکاند، خیانەتتان لە ئەمانەتی ژیان کرد.

دووباره، دەگەڕێمەوە سەر فارابییە مەزنەکە، پەرۆشی و خۆشەویستی بۆ هۆشمەندی، بە موزیك، گران و دەوڵەمەند کردووە. دەڵێن ئامێری موزیکی زۆری دروستکردووە و بنچینەکانی ئەو هونەری داڕشتووە (١).

هەندیك وتوویانە، فارابی ئامێرێکی وەك ئامێری قانونی دروستکردووە، دەبێ ئەو قانوونەی ئێستا لەلایەن ئەوەوە دروستکرابێت (٢).

فارابی، دوو کتێبی لەسەر موزیك هەیە، یەکێکیان شرۆڤەیەکی زۆری لەسەر بیردۆزەکانی زانستی ئاوازەکان کردووە، خۆرهەڵاتناس و زانا کورسجارتن، پشکنین و شرۆڤەی کردوون.

ئەو سەبارەت بە فارابی وتوویەتی :

ئەو ئەزموون و بەرنامەیەکی تایبەتی خۆی هەبووە، لاسایی کەسی نەکردوتەوە. ئەو شێوەکانی دەنگ و هاوسەنگی و چینەکانی وەستان، جۆرەکانی ئاواز و کێش و بەزمەکانی ڕووندەکاتەوە .

دەڵێن ئەو، کتێبێکی لەسەر شێوازی و گۆڕانی زاناکانی موزیك نووسیوە، تێدا هەڵەکانی ڕاستکردونەتەوە، ئاماژەی بە کەماسییەکانیان لەو بوارە داوە (٣).

ئەوەی لە زانستە سرووشتییەکان، زانای یۆنانی ڤیپاغۆرس و قوتابییەکانی باسیان نەکردووە، ئەو شرۆڤەی کردون، ئاماژەی بە هەڵەکانی ئەوان، لە بواری دەنگی هەسارەکان و ئولفەتی ئاوازە موزیکییەکان داوە و بۆی ڕاستکردونەتەوە.

فارابی، لە پیشەسازی موزیك و کارکردن، گەیشتووتە مەبەست و بەدروستی سازی کردووە، بە مەرجێك پێویستی بە دەستکاری و وردبونەوەی نەبێتەوە (٤).

ئەگەر زانا و فەیلەسوفێکی وەك ئەبو نەسری فارابی کۆچکردوو لە ناوەندی سەدەی دەیەمی زاینی، بایەخی بە موزیك و سازییەکان و ئاوازەکان دابێت، کەی ڕەوایە! لە سەدەی بیست و یەکدا گەمارۆی بخرێتەسەر، کەی ئەوە لۆژیکێکی دروستە؟! کەواتە فارابی و قوتابییەکانی بە یازدە سەدە لە پێش ئیمەوە بوون.

(١،٢،٣،٤)سەیری کتێبی مێژووی فەیلەسوفەکانی ئیسلام بە زمانی عەرەبی لە نووسینی محەمەد لوتفی و جومعە، دەزگای العلم للجميع بکە.

تۆی کتێب

حەقیقەت هیچ کتێبێکی نییە!...

حەقیقەت، لە ڕووانگەی ڕێبوارانی عیرفان و تەسەوف، لووتکە و مەبەستە. باڵاترین و دوورترین گەیشتنە، وەك وەجوود شاراوە و ونە، بۆیەش کەسی گەیشتوو، ناتوانێت ئاخاوتنی لەسەر بکات، بە نهێنی ناوی دەبەن، بۆیەش نابێ و (ناکرێ) ئاشکرا بکرێت.

حەقیقەت، لە زانست و بیردۆزی زاناکان، هەموو دۆزینەوە و دەرئەنجامی کار و تەئمل و پشکنینە بەردەوامەکانیانە.

تەئمل، بنچینەیەکی بنەڕەتی گەیشتنە بە حەقیقەت، ئینجا بە رامان یان بە عیرفان بێت، یان بە ئەزموون و تاقیکردنەوە زانستییە و لێکۆڵینەوە ورد و قووڵەکانیشەوە بێت.

(حەقیقەت هیچ کتێبێکی نییە)، ئەوە بۆچوونی هەندێك لە عارفەکانە، عارف و گەیشتوو، کتێبە، هەر چی بڵێت حەقیقەتە. چۆن دەتوانێت و وزەی بیرکردنەوە، لە کوێ هێناوە بۆ گوزارشتکردن لە حەقیقەت؟ سەرچاوە و ژێدەرەکەی چییە، کێ بڕوابوون ڕۆحییەکەی پێ بەخشیوە، وا ئازایانە و بێ باك، لە هەموو گازاندەیەك گوزارشت لەسەر حەقیقەت دەکات؟

سەرچاوەکە هەر خۆیەتی، ئەو خۆیەتی، کانییەکەی بۆ هەموو بونەوەرێك پەخشندەیە، دەستکراوەیە و چاکە، لەگەڵ هەموو شتێك دەکات و خۆشەویستی و دڵۆڤانییەکەی دەبەخشێتەوە... ئەو ئامادە و سازە، هەتا ڕووی پەنجەرەکانمان بەرەو سرووەکانی ئیلهام کرابێتەوە.

ئەوەی ڕۆح، لەناو ئەو کەونەدا دەکات، هەموو ساتێك ئامادەیە ئیلهامپەخش بێت، ئەو، وەك ئاوازێکی موزیکە، هەندێك بەسۆزەوە گوێی بۆ رادەگرن، هەندێکیش بە هەردوو دەستیان کونی گوێچکەکانیان دەگرن، تا نەیبیستن. ئارەزووەکە، لەکن خۆتە و ئازادیت. ئەوەیە نهێنییەکانی ئازادی هەڵبژاردن و ویستن. دەتوانیت چەپ یان راست ڕێ بکەیت، دەتوانیت گوێ لە سرووەی ئاواز بگریت، یان گوێچکەکانت بەڕووی ژاوەژاوەکەی ئەو جیهانە دابخەیت.

حەقیقەت هیچ کتێبێکی نییە، چونکە تۆ خۆت کتێبی، موزیکیش هەتا ئامێرێك نەیژەنێت پەخش نابێت. تۆ ئامێری... تۆ شمشاڵ و گیتار و دووزەلەی، تۆ دەف و کەمانچەی... تۆش وردە پەنجەی و دەیتوانیت لەسەر ژەنینی وشە موزیکییەکان رایبهێنیت.

تۆ کتێب و پێنووسی. تۆ ئاوازیشی، ئینجا خەمگین و بێزار دەژیت، یان تۆ کەسێکی وێڵی سەرگەردانی سەرچاوەی ئاوازێکی.

جیاوازی نێوان کتێب و وشە لەکاتی دەربڕیندایە، ئەوە لەلایەك، لەگەڵ کتێب و وشەیەکی پرشنگداری وریای بەردەوامیش، بەندە، بە دووری و نزیکی سەرچاوەی ئیلهامەکە، ئەوەی لێوەی دەربچێت، ڕاستییە. ئەوەش نهێنی ماونەوەی کتێبێکە، لەگەڵ کتێبێکی تر، یان بەردەوام ئەو ڕستەیە بەرامبەر ڕستەیەکی تر. ئەوانەش دەتوانن دەرکاندنی ڕاستییەکە بگەیینە هەموو وەرگرێك، ئەوەش پەیوەندی بە زەمان و شوێن نییە. فەیلەسوفی ئینگلیزی برتراند رسل وتوویەتی، زانای فیزیایی ئالبرت ئینشتاین، ئاوێتەیەکە، لە کەسایەتی و بلیمەتی فەیلەسوفی یونانی ڤیپاغۆرس و ئەللیدی ئایدی، دەزگای کڵێسای زانستی کریستیانی. ئەو کڵێسایە، مەزهەب، یان ڕێچکەیەکی کریستیانییە و باوەڕدارەکانی خۆی فێر دەکات، نەخۆشییەکانیان تەنها بە دوعا و نزا و پاڕانەوە لە ڕەب چارەسەر بکەن، داواشیان لێ دەکات ئەو ڕەوتە پەیڕەو بکەن.

هزری ئەو بیرۆکەیە، لەو پەیڤەیەوە نزیکە، کە وەرگرتنی ئیلهامە (ئەوەش چاکبوونەوەیە)، بەندە بە نزیکی و دووری لە سەرچاوەی ئیلهامەکە.

سرووشت دەرد و دەرمانیشە

جان دورینگ، مامۆستایەکی گەورەیە، توێژینەوە لەسەر موزیکی خۆرهەڵاتی دەکات، لە ساڵی ١٩٤٧ی زاینی، لە هەرێمی ئەلزاس لە فەرەنسا لەدایکبووە، کار لەسەر موزیکی کلاسیکی ناوچەکانی کوردستان و ئیران و ئازەربیجان و تاجیکستان و ئەزبکستان و بلوچستان و پاکستان دەکات، کتێبێکی بە ناوی (موزیك و عیرفان) لەسەر ئەو بابەتە نووسیوە، کتێبەکەی تایبەتە لەسەر موزیکی کلاسیکی عیرفانی ناوچەکانی کرمنشان لە کوردستانی ئیران (١)، بەدرێژی باسی ئامێری تەنبووری کردووە، چونکە ناوچەکە بەو ئامێرە ناسراوە، مێژووەکەی بۆ زۆرتر لە پێنج شەش هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە، هونەرمەندی شارەزا و لێهاتووی تێدا هەڵکەوتووە.

دورینگ، لەسەر زاری یەکێك لە عارفەکان دەگێڕێتەوە، (کە موزیك زمانی خودایە)، نووسەرەکە، بە قووڵی، باس لەسەر بوونی پەیوەندی نێوان موزیك و ئیمانداری و رەووشت و رۆژانەی ئیمانداری شەیدا بەدوای حەقیقەتی کردووە، ئاماژە بەوە دەکات، کە موزیك دەچێتە ناخ و ناوەوەی بوونی ئادەمیزاد.

دووبارە دەگەڕێمەوە سەر هەتوان و چاکبوونەوەی نەخۆشییەکان بە موزیك، هەروەها ئاماژەش بە تەئملی رۆحی و پاڕانەوە و دوعاکردنیش دەکەم.

هەردوو مەسەلەکە، لەیەك راستییەوە سەرچاوە دەگرێت، ئەویش ئەوەیە سرووشت دەرد و دەرمانیشە، نهێنییەکان لەناو سرووشت دەشاردێنەوە، ئادەمیزادیش، گەردیلەیەکی ئەو سرووشتەیە، ئاوازە موزیکییەکان و شەپۆلە رۆحییەکان، لەناو ویژدانێکی پاکی بێگەرد هەڵدەقولێن. جارێکیان برادەرێکم وتی:

بۆ چارەسەرکردن لە ئەڵمانیا بووم، لەوێ ژنێکی زراڤی هۆشیار و وریا سەردانی کردم، ناسیاری ژنێکی خزمم بوو، ئەو وتی :

من دەزانم و ئاگادارم ژانەکەت قوورسە، ئەو دوو جارەی تۆم لەسەر شەقام بینیوە، بۆت نیگەران بووم، هاتووم پێت بڵێم، ئەگەر دەخوازیت من هەفتەیەك و هەموو بەیانییەك لە کڵێسا مۆمێکت بۆ دادەگیرسێنم.

یەکەمجار بوو، ئەو ژنە ببینم. بە پەیڤە ناسکەکەی دڵی گەشاندمەوە، منیش لە وەڵامدا وتم:

بەڵێ! سوپاس تۆ نوێژم بۆ دەکەیت و داوا دەکەیت چاك ببمەوە. سوپاس بۆ هەموو شتەکان.

شارەکە گچکە بوو، هەموو دانیشتوانی شارەکە یەکتریان دەناسی، کڵێسایەکی بچووکی تێدا بوو. ژنەکە باسی نەخۆشییەکی خۆی بۆ کردم، بەر لە پازدە ساڵ نەخۆش دەکەوێت، دوایی هەڵدەستێتەوە. ئەو وتی: (ژنە خزمەکەم وتی، خەڵکی شارەکە لەسەر ئەوە شاهیدی بۆ دەدەن) من دەمردم، کانسەرام بوو، نەخۆشییەکەم کوشندە بوو، نۆژدارەکان دەستنیشانی دەردەکەیان کردبووم، بەڵام من، پاش ئەوەی پێیان وتم لەو نزیکانە دەمریت، من ژنێکی ئیماندار نەبووم و لە ئاین و برواوە دووریش بووم، بۆ چاکبوونەوە رووم لە خودا کرد، دەستم بە دوعاکردن کرد، لە خودا نزیکبوومەوە و زۆریش پاڕامەوە...

ژنەکە داوای دەکرد، خۆراگر و ئیماندار و هیوادار بم، بەردەوام ئەوەی بە گوێیەکانم دەچرپاند، چیرۆکی چاکبوونەوەی بەو دەرمانە و بەو هیوادارییانە بۆ دەکردم.

ئەو ورەبەرز و بەتوانا قسەی بۆ دەکردم، سەردانی زۆری دەکردم، ئەو و مێردەکەشی مامۆستای زانکۆ بوون. لە قسەکانییدا ئاماژەی بەوە دەکرد، موزیك، چارەسەرییەکی رۆحییە. قسەکانی ئەو ژنە و خۆبەختییەکەی بۆ پشتیوانیکردنم، بەبێ ئەوەی من پێشتر ئەوم ناسیبێت، ئەوانە بۆ من ببوونە سەرچاوەی کامەرانی و کرانەوەیەکی سەرفراز.

1. کتێبەکە بە زمانی فەرەنسی لە ساڵی ١٣٧٨ی کۆچی هەتاوی نووسراوە و کراوە بە فارسی.

مریەمی پاکیزە

خاتوو مریەمی پاکیزە لە قورئان ناوی هاتووە، هەمان ئەو مریەمەیە کە لە ئەنجیلیش ناوی هاتووە.

تۆ کە لەناو قورئان رێزی دەگریت، تۆش کە لەناو ئەنجیلیش شکۆداری دەکەیت. ئەوەیە راڤەی یەکێتی ئاین و یەکێتی مرۆیی.

سوجدەبردن و خاك ماچکرد هەبووە، بەڵام لە ئاینە ئاسمانییەکان و زەمینەکان بە پرۆسەی جیاواز ئەو ماچکردنە کراوە. کەسێکی بودایی، وەك باوەڕدارانی تر سوجدە دەبات و زەوییەکە ماچ دەکات، زەوییەکەش یەکە و پرۆسەکەش وەك یەکە، هەموومان سوپاسگوزاری خوداین، کە ئەو زەوییەی بۆمان ساز کردووە، ئەگەرنا لە کوێ ژینمان بەسەردەبرد، لەوەش فاکتەری مان و بەردەوامیمان بەرجەستە دەکەین.

مەعقوڵ نییە، لە ناوچەیەکی ئەو سەر رووی زەمینە، سوجدە ببەیت و زەوی ماچ بکەیت، لە شوێنێکی تریش ئەوە نەکەیت. ناکرێ تۆی ئادەمیزاد، ئەوە بکەیت و ناچار بیت ئاخەکەت خۆشبوێت، تۆی بونەوەرە هەرمانەکەی ئەو گەردوونە. ئایا ئەوەش هەر لەبەر بڕوابوونە ؟ یان جۆرێکە لە زانیاری؟ یان ئاوێتەی هەردووکیانە ؟

ئیمان، رەوشێکی ویژدانی خودی ناوەوەی هەموو تاکێکی مرۆڤە. ناتوانیت ئیمان و بڕوابوونی ویژدانی و رۆحی بکێشیت، یان پێوانەی بکەیت. چونکە ئیمان، تەنێکی سێ رەهەند و روو نییە، تا قەبارەکەی بدۆزیتەوە، قەوارەکەی دیاریکراو نییە بکێشرێت، رەنگ و بۆنێکی دیاریشی نییە تا مرۆڤێکی بینەر ببینێت. خەڵکی ئیمانداریش ناتوانێت و بۆی ناکرێت پێناسەی رەوشی ئیمانەکەی بکات.

کە تۆ بڕوات هەیە... کەواتە بە یەقین و دڵنیاییەوە بڕوات بە مەسەلەیەك هەیە. ئەو یەقینە، ناکرێ هەستی پێ بکرێت. کە ئیمان ناکێشرێت و ناپیورێت و نابیندرێت و بۆن ناکرێت، بۆیە دەبێ ئیمانداریەکە، بۆ کەسانی ئیماندار جێبهێڵێت و لێی دووربکەویتەوە. یەکێك لە تاوان و گوناحە مەزنەکان، رقکاری و زۆرداریە بۆ گۆڕینی ئیمان. (فلا اکراه فی الدین).

ئەوەی شایانی سەرەنج و رامانە، مانای فۆنەتیکی وشەی ئاین، وەك دەربڕین خۆی، لە کەلەپووری زەردەشتی ویژدان (وجدان) و رەووشت و راستگۆیی دەگەێنێت. ئەو وشەیە لەناو کتێبەکەی زەردەشت (ئاڤێستا) بە وشەی (دنینا) هاتووە، ئەوەش مانای ویژدانی مرۆڤە. هۆشمەندی داوا دەکات بگەیتە بێگەردی ئەو ویژدانە.

کەواتە ئاین هۆشمەندی و ویژدان و رەووشتە.

لێرەدا مەزنی و دروستی بیرۆکەی قبوولکردنی کەسی تر پێویست و راستە. ئەوەش مانای ئەوە نییە، کەسەکە بە شێوەی ئیمانەکەی یان قبوولکردنی ئیمانەکە گوزارشت بکرێت، بەڵکو دەبێ ماف ئیمانبوون بە رەوا بزانیت، وەك چۆن ئەو هەستی پێ دەکات و بروای پێ دەکات و پەسەندی دەکات.

قبوولکردن و پەسەندکردنی بەرامبەرەکەت، لە قبوولکردنی رەوایی مافە لە ئیمان بە بابەتێك، نەك بە ئیمان خۆی.

رەنگە تۆ بروات بە بابەت و جۆری ئیمانی یەکێك نەبێت، بەڵام ناکرێ و نابێت نکۆڵی لە ماف حاڵەتی ئیمانداری یەکێکی تر بگریت و ئەو مافەی لێ زەوت بکەیت.

ئازاری کەس مەدە

دەکرێ هەڵەی یەکێك راست بکەیتەوە، روونکردنەوەیەك لەسەر پێشهاتێك بدەیت، بەڵام ماف ئەوەت نییە گاڵتەی پێ بکەیت، یان بواری نەدەیت خۆی بناسێنێت.

ئێمە دەڕۆیشتین، پاسارەییە گچکەکە بەخۆشییەوە باڵەفڕی بوو، یەکێك لە هاوڕێیان بەردێکی گچکەی تێدەگرێت، ئەویش لە ئێمە دوورکەوتەوە، بەڵام گوێمان لێبوو، لە دووری ئێمەوە دەیجرواند و گۆرانی دەچڕی.

ماف ئەوەت نییە، هیچ بونەوەرێك لە گوزارشت و رادەبڕین قەدەغە بکەیت.

خوێندن و جریوە، خۆناساندن و خۆدەرهێنانە. خوێندنی گۆرانی گوزارشتە... هەموو دەنگێك ئاماژەیەکی تایبەتە.

تۆ کە دەنووسیت، مانای ئەوەیە خودی خۆت دەناسێنێت و ئاشکرای دەکەیت. کە گۆرانییش دەچڕیت، گوزارشت لە خۆت دەکەیت. گوڵیش بۆ ناساندن و دیاربوونە کە دەپشکوێت.

دووبارەبوونەوە، یاسای دەرکەوتن و ناساندنە. تا بابەتەکە لەناو هزر دەچەسپێت، دەبێ چەند جار دووبارەی بکەیتەوە و بیڵێیتەوە. زۆری نەماوە ئەوەمان لەبیربچێت، کە زۆربەی کاتەکانی تەمەنمان دووبارەکردنەوەیە، هەموو شتەکان دووبارە دەکەینەوە، بەڵام بە کەمێك جیاوازی لە وردەکارییەکان.

دووبارەکردنەوە، یاسایەکە لە (سرووتی گەیاندن) ئاین و کولتوورەکان. تۆ سەدان جار گوێت لە بانگی مزگەوتەکان بووە، هەموو رۆژێك و مانگێك گوێت لێ دەبێتەوە، هەفتانە گوێت لە لەرینەوەی زەنگی کڵێسایەك دەبێتەوە... لێدان و ترپەی دەف و فیتەی شمشاڵی ناو بازنەی کۆبونەوەی سۆفییەکان.... ئاهەنگی رۆژی لەدایکبوون و زەماوەندەکان لە مێشکت دەزرنگێتەوە. ئەوانە هەمووی گوزارشتە لە رادەربڕین و خۆدیارکردن.

موزیك، بە ئاوازە جیاوازەکانی و ئامێرەکانی، گوزارشتێکی گونجاو و سازکار و سەرەنجراکێشە، مرۆڤ پەروەردە و ساز دەکات و تینوویەتییە شاراوەکانی لە سووربوونی هەمیشەیی لە دیارکردن و راگەیاندنی بوون دەشکێنێت.

هەر لە رۆژی بوونەوە، هەتا مردن (کۆچی کاتی بە پێناسەی عارفەکان) ... تینوویەتی، تینیبوون و تینوویەتییە.

مرۆڤ، هەر چەند ئاو کانی ئەو ژیانە بخواتەوە تێر نابێت، تێرناخواتەوە، چونکە نەگەیشتووتە شیلە خاوێن و خۆشەکە، هەندێ لە عارفەکان بە شەرابی ئیلاهی پێناسەی دەکەن.

تینوویەتییە سوتێنەرەکە، هاورێیەتی مرۆڤ بەرنادات، ئەو ئادەمیزادەی بێئاگایە لە جوانییەکانی وەجوود. هەتا بە خاك دەسپێردرێت هەر تینووە.... بە بۆچوونی هەندێ لە رامان و باوەڕەکان، رۆح بە نەمریی دەمینێتەوە، جەستە فیزیاییەکەش، دەفەوتێت و نامینێت و بە چەند ئامراز و یەکەیەکی سەرەتایی دەگۆڕێت، بەڵام رۆحەکە هەتا تێربوون دەمینێتەوە و دەگەڕێتەوە، ناو سەرچاوە سەرەکییە یەکەمەکەی جارانی.

مەزنی مرۆڤ لەوەدایە، بۆ هەموو کایەکی نادیار و شاراوە، بە بۆچوونەکانی خۆی زانیارییەکی بۆ داناوە، هەموو کارەساتێك پرسە و رابوردن و دەربازبوونێکی لە گۆشەیەکەوە بۆ دەخولقێنێت...

ئازادییە رۆشنبیرییەکە لە هەموویان بایەخدارترە

لەگەڵ خۆمدا، بۆ سەرکەوتن و نوچدانی هەر حکومەتێك پێوەرێکم داناوە...

ئایا دەتوانێت ئازادییەکانی موزیك و شانۆ و پەیکەرتاشی و هەموو جومگەکانی تری هونەر، لە ژیانی کۆمەڵگا و کۆمەڵایەتییەکان فەراهەم بکات؟ ئایا رێژەی ژنانی لەناو حکومەت، زۆرتر کردووە و رەوشیان باشتر بووە؟ ئایا بەڕوونی و راشکاوانە خوێندنی هونەرەکانی دابینکردووە؟ ئایا بوارەکانی گەشەسەندن و دەربازبوونی هونەرەکانی سازکردووە؟ ئەگەر حکومەت لەو مەرج و بوارانە سەربکەوێت، دەتوانێت هەموو کێشە و گرفتەکانی تریش چارەسەر بکات. بەڵام ئەگەر لەوەیاندا نووچیدا و نەیتوانی سازیان بکات، هونەرەکانی گەمارۆدا و خنکاندی، ئەوە حکومەتەکە هەڵوەشاوەیە و جێگیر نییە، حکومەتەکە هەڵدەوەشێتەوە و دووبارە هەڵبژاردنی پەرلەمانی دەکرێتەوە.

ئازادییە رۆشنبیرییەکان، دەستپێکی ئازادییە کۆمەڵایەتییەکانە، بناغە و مەرج و بنچینەی ئازادییە سیاسییەکانیشە.

بەپێی ئەو پێوەرە من چاوەڕوانی بڕیارێکی روون لە حکومەت دەکەم (١).

من نازانم بەربەستکردن و کۆتکردن ئازادی هونەرە جوانەکان مانای چییە، هونەر تا ئێستاش هەوێن و شکۆدار و پێگەیشتنی رۆحیەتی خاك و رۆشنبیری مرۆڤە.

له سەرەتاكانی مێژووەوە، هونەری موزیك و ئاوازەكان و سروود و سەلاواتەكان، ستوونی باوەڕداری و پەرستنی مرۆڤ بووە... هارپ، ئەوەی شارستانیەتی سۆمەرییەكان دایانهێناوە، رەنگە پێش ئەوانە هارپ هەبووبێت، ئەوەی پەنجەی هونەرمەندە داهێنەرەكەمان تارا جاف دەیژەنێت، ژنە هەڵەبجەییەكە، ئەوەی دەڵێت من ناتوانم بێ هارپەكەم گەشت بكەم، ناژیم ئەگەر هارپەكەم پێ نەبێت، ئەو ژنە بە ژێیەكانی گوزارشت لە بوونی خۆی دەكات.

تارا هونەرمەندێكی رۆشنبیرە، دەزانێت چۆن ژێیەكانی بجولێنێت و چ لە ژێیەكان بكات، دەزانێت ژێی هارپەكە چ لە رۆحی دەكەن... ئەو لەگەڵ ئاوازی هارپەكە گەشتی مەند و هێمنانە دەكات. من لەو ژنە تێگەیشتم ئازادی ژنان، پابەندە بە ئازادی موزیك و هونەرەكانی تریش.

دیمانەی زۆرمان لەگەڵ ئەو ژنە بووە، بە ئاخاوتنەكان كامەران دەبووم، ئەو بەرێز و بەنیانییەوە قسە دەكات، كە قسە دەكات لەناو جیهانێكی دوورەوە چرپەی دێت، هونەری رێزداری هونەرمەندان و گەورەییان فێربووە.

1. مەبەستم حكومەتی عیراقە لە ساڵی ٢٠١٠ی زایینی.

داهێنانی ژنان لە چەندین بواردا

ئەو ژنە هونەرمەندە، هەموو مەسەلەكانی كەون و ژیان، بە فەلسەفە دەكات، بۆیە شایستەی هەموو رێز و پێشوازییەكە.

كە ژنان لەسەر پەراوێزكردنیان لە بوارە جیاجیاكانی دەوڵەت و كۆمەڵگاكەیان، نارەزایی دەردەبڕن، لەناخەوە گوزارشتكردنێكی قووڵە، لەوەی لە هەموو بوارەكانی ژیان بە كەم و سووكەوە سەیر و هەڵسوكەوت دەكرێن.

كۆمەڵگای پیاوسالاری (یان نێرینە بە پێناسەی هەندێك) پەیامە هەڵەكە (ئەوەی بە مەبەست دەكرێن) دووبارە دەكاتەوە، كە دەڵێن ژن بێدەسەڵات و ئاوەزی كەمە، لەرووی كۆمەڵایەتییەوە شایستە و گونجاو نییە، بۆیەش ناتوانێت سەركردایەتی بەڕێوەبردنی كۆمەڵگا بكات.

نێرەكان، كالفامی و نەزانینی ژنان لە بواری فەلسەفەدا دەكەنە ئاماژە، یەكێك لە من دەپرسێت:

ئەگەر ژنان، وەك پیاوان وزە و هزر و تاقەتی پیاویان هەبێت، بۆ ژنێكی فەیلەسوف هەڵنەكەوتووە؟ یان دیارە ژنان لەبارەی عەقڵەوە كامیل نین؟

وەڵامەكەم بە سادەیی و بە بەڵگەوە ئەوەیە، ئەگەر بواریان لەسەر ئاستی خوێندن و فێربوون و ئازادییەكانی توێژینەوە و سەربەخۆیی كەسایەتییان هەبووبێت، ژنە فەیلەسوفی مەنەزنیان لێ هەڵدەكەوت، وەك چۆن لە بوارە هونەرەكانیان دیار و شكۆدارن.

لەناو کۆمەڵگای نێرینەدا، ژنان لە بوارەکانی هونەر و ڕۆشنبیری بواریان هەبووە، بۆیە داهێنانیان کردووە، لە سینەما و شانۆ و ستران و سەمادا پێشەنگ بوون. پیاوان ئەوەندە خۆپەرستن، ئەوەندە شانازی بە نێرینەی خۆیانەوە دەکەن، هەتا ڕێژەیی ئازادییەکانیشیان، دەیانەوێ ژنان بۆ رابواردن و خۆشییەکان خۆیان و جوانییەکانی ژیان، بەکاربهێنن. کەواتە، ژنان وزە و بواری داهێنان و دۆزینەوەیان لەبارە و دەتوانن، ئەگەر پێش دەستیان بکرێتەوە، بوارەکانیان بۆ ساز بکەن، کە هەموویان لەبن دەستی پیاوانە.

ژنان، دەچنە ناو کەپسولەکانی فەزا، سەرۆك وەزیران، وەزیری بەرگری و هونەرمەندی مەزنن لە بوارەکانی هونەر و ئەدەب، سەیر بکە چۆن نووسەری ڕۆمانی هاری پۆتر، دەتوانێت بە نووسینەکانی جیهان سەرسام و سیحراوی بکات. ژن لەناو کەسایەتی ئوم کلسوم، تارا جافە، ژنە دەبێتە سەماکەری بالیە و ئەکتەری ئۆپرا و سینەما، مەدام کۆرییش ژن بوو، ئەندێرا گاندی و بینزیر بوتو...

بۆیە، واز لە بیانووە کۆنەکان بهێنن، کە دەگووترا (ئاوەزی ژنان کەمە) یان دەیانووت (کەماسییان تێدایە)... هتد، ئەو بۆچوونانە زاڵمانەیە و شان و شکۆی ژن و مرۆڤایەتی دەشکێنێت.

لە بوارەکانی فەلسەفەش ژنان داهێنانیان کردووە، وەك بۆتان روون دەبێتەوە...

فەلسەفە لەبن پێی ژنانە

زانا و فەیلەسوفەکان، دان بەوە دادەنێن، کە ئاوەزی مرۆڤ لەکن هەموو رەسەن و میللەتێك وەك یەکە. ئاوەز، لەلای دەستەیەك یان کۆمەڵە و نەوە و رەچەڵەکێکی تر، جیاوازتر نییە لەگەڵ دەستە و نەتەوەی تر. بوار و رەوشە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئایینییەکان، کە بەسەر دانیشتووانی خۆرهەڵاتدا دەڕوات، فاکتەر یەکلاکەرەوەیە لە دواکەوتنیان لە بوارەکانی فەلسەفە و فەلسەفەکردن، بە بۆچوونی رووناکبیری میسری بە نەژاد کورد، (عەباس مەحمود ئەلعقاد) دیارترین هۆکاری دواکەوتنەکەش، زۆرداری و دەسەڵاتی پیاوانی ئایینییە (١).

ئەزموونی فەلسەفییە نایابەکەی فەیلەسوف یونانی ڤیساغورسی لەدایکبوو ساڵی ٥٣٢ی زایینی، دەسەلمێنێت، کە ژنیش دەبێتە فەیلەسوف و رووناکبیر، ئەگەر بوارەکانی ژیان و فێربوونی وەك پیاوان، بۆ فەراهم بکرێت. ئەو بۆ یەکەمجار لە مێژوودا، قوتابخانەیەکی فەلسەفەیی لە ژنان و پیاوان پێکدەهێنێت، تێدا بوار دەداتە ژنان، وزە عەقلییەکانی کارکەر بکات، لەناو دەستەکەی بە ناوی (دەستەی ڤیساغورس) (٢) کار و کۆششەکانیان ئەنجام بدەن. دەرئەنجامی ئەو ئەزموونە، چەندین ژنە فەیلەسوف لە مێژووی یونانی و مێژووی سەرانسەری جیهانیش دەردەکەون، لە هەموویان ناسراوتر، پیانوی هاوسەر ڤیساغورس و هەر سێ کیژەکەی بە ناوی: ئاریجنوت، مینا، دامو.

کە ڤیساغورس دەمرێت، ژنەکەی و هەر سێ کیژە فەیلەسوفەکانی قوتابخانەکە بەڕێوە دەبن، چەندین فەیلەسوف ژن و پیاو پێدەگەیێنن. بوارساز بووە لێرە قسە لەسەر ژنە فەیلەسوفەکانی ڤیساغورس بکەین، کە لە سەردەمانێکی کۆن و زۆر زوو، ناویان هەبووە. بێجگە لە پیانو و کیژەکانی، ناوی زۆری ترمان هەیە وەك: ئایزارا لوکانی، ڤینتست ئەسبارتی، برکتیونی یەکەم و ئەسپازیای مامۆستای وتاربێژی، ئەوەی سوقرات فێری حیکمەت و بیردۆزەکانی ئەڤین دەکات، جولیا دونا، ماکرینا خاوەن پەیڤی: جەوهەری نەفس توانای بیرکردنەوەی عەقلە، ژن و پیاویش لەوەدا جیاوازیان نییە. هەروەها ژنە فەیلەسوفەکەی ئەسکەندریە هیباشا (٣) و زۆر ناوی تریش. ئەو ژنانە لە سەدەکانی شەشەم و پێنجەم و سێیەمی پێش زاین ژیاون.

ڤیساغورسی حەکیم و فەیلەسوف، لەسەر دەستی کاهینەکانی میسر و مەجوسەکان (میپرانییەکان و زەردەشتییەکان) فێر دەبێت، فەلسەفەش لەسەر بنچینەی ماتماتیك و ژمارەکان و هاوسۆزی ناکۆکەکان دادەنێت، فەلسەفەکەی ئەو، رەگێکی ئاینی نهێنی پێوە بوو، زۆریش لە بیردۆزەکانی مۆرکێکی شۆرشگێریشیان پێوە بوو.

ڤیساغورس بایەخی زۆری بە موزیك داوە، ئەو وتوویەتی: جیهان بریتییە لە ژمارە و ئاوازەکان، ئەو قسەیەش لەلایەن گریکەکان بە هەڵە شرۆڤە کراوە. ژنە فەیلەسوف پیانو، هاوسەرەکەی ڤیساغورس ویستویەتی راڤەی ئەو دەستەواژەی ڤیساغورس بکات.

کەواتە ئەو ژنە رووبەڕووی قووڵترین کاروبارە هزرییە فەلسەفییەکان بوویتەوە (٤).

(١,٢,٣,٤) دکتۆر ئیمام عەبدولفتاح ئیمام، ژن و فەیلەسوفەکان، خانەی تەنویر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە و پەخش، بەیروت ٢٠٠٩، بە زمانی عەرەبی.

حیکمەتی ژن

سوقرات، ئەوەی لەنێوان سالآنی (نزیکەی ٣٩٩_٤٧٠ ب.ن) ژیاوە، هیچ مامۆستای پیاوی نەبووە، مێژوو دەگێڕێتەوە، دوو ژنە فەیلەسوف فێری وتاربێژی و حیکمەتیان کردووە، ئەوانیش: ئەسپازیایە، سوقرات دانی بەوە داناوە، هونەری وتاربێژی و دیالۆگ لەو ژنە فەیلەسوفە فێر بووە، ئەو ژنە رۆشنبیر و رووناکبیرێکی ناو ژیانی ئەسینا بووە، ئاوەزێکی گەشەداری لە کایە سیاسییەکان و ئەو بابەتانەی لەلایەن میللەتەوە پەیوەست بوون، هەروەها لە هونەری وتاربێژییش هونەرمەند و کارامە بووە. (١) (ئەو ژنە لە سەدەی چوارەمی بەر لە زاین ژیاوە).

دووەم ژنیش کە سوقراتی پێگەیاندووە، ژنە فەیلەسوف دیموتیایە، ئەو ژنە کاهینە لە شار مانتینا ژیاوە، ئەسینینونییەکان وەك ژنێکی پێشبینزان و چارەسەری کێشەکان ناسیویانە. ئەفلاتۆن لە (دانوستانەکان)دا باسی کردووە، کە چۆن سوقرات لەو ژنە فێری بیردۆزەکانی هۆشمەندی و ئەڤین بووە.

ژنە مامۆستای دووەمی سوقرات وتوویەتی: (خۆشەویستی، خۆشەویستی جوانییەکانە. ئەوەی لەگەڵ جوانییەکان دەگونجێت، لەگەڵ خێریش وایە، وەلامیش لەو دوو حاڵەتەدا یەکە: ئەویش دابینکردنی شادومانی خودە. شادومانی لەگەڵ بوون و خاوەنیداری خێر دایە، لەسەر جوانییش هەمان بۆچوونی هەبووە، شادومانییش لە هەردوو رەوشدا مەبەستە) (٢). ئێستاش، لە سەدەی بیستەم و یەکدا سەیری پەیڤێکی پێشەوای بودی دالای لاما بکەیت، کە لە پێشەکی ئەو کتێبە ئاماژەم پێ کردووە، بەوەش دەزانیت ئەو ژنە چەند بلیمەت و زانا و حەکیم بووە.

دوور لە قسەکردن لەسەر ژنە فەیلەسوفەکان و سوقرات، بوارسازە لەو پەیڤ و لێدوانەدا، لەسەر مەبەستی شادومانی پەیڤێکی زەردەشتی حەکیم قسەیەك بکەم (نزیکی شەش سەد ساڵ بەر لە زاین)، ئەو نامەیەك لە ئاهورا مزدا (خالیق) لەسەر پرسیاری مەبەست و غایە لە بوونی ئادەمیزاد لەو گەردوونە چییە وەردەگرێتەوە، وەحییەکە پێی دەڵێت: مەبەست و غایەتی ژیان شادومانی و کامەرانییە. دالای لامای پێشەوای رۆحی و دونیایی تبت، کەسێکی باوەڕداری بودایی بووە، ئەو بڕوای بەوە هەبووە، کە مەبەستی مرۆڤ لە بوون، شادومانییە.

ژنە فەیلسوفی یونانی ماکرینا (٣٣٠_٣٧٠ی پ.ز) پاش قۆناخی دووەمی ڤیساغورسیەت هاتووە، ئەو وەك ژنێکی قەدیس و خاوەنی کۆنترین سیستەمی زوهد و ناسکییەکان ناسراوە، زۆر بەرگری لە ئازادی کردووە، ئازادییە هزرییەکان و سەربەخۆیی کەسایەتی و هزرە فەلسەفییەکانی ڤیساغورسیەتی بڵاوکردوتەوە و کەلەپوورێکی قووڵی جێهێشتووە، بەرگری لە یەکسانی و یەکێتی ئاستی رۆحی ژن و پیاوان کردووە. ئەو وتوویەتی: ژنیش وەك پیاو هەموو خەسڵەتەکانی خالیق لەبەرکراوە (٣)، خودا بە هەمان شێواز هەردووکیانی دروستکردووە، سرووشتەکانیان یەکە و یەکسانن.

مەبەستم لەو نمایشکردنەدا، سەلماندنی تواناسازی پیاو و ژنە، هەردوولا دەتوانن، داهێنان بکەن و وزەکانی بە سازبوونی رەوش و مەیدانەکان یەکسانە.

(١,٢,٣) دکتۆر ئیمام عەبدولفتاح ئیمام، ژنە فەیلەسوفەکان، سەیری سەرچاوەی پێشوو بکە، چڕ و کورتکراوەتەوە.

هیپاشا زانایەکی ماتماتیك و فەیلسوفیش بووە

هیپاشا ژنە فەیلسوفە ئەسکەندرییەکە (٣٧٠_٤١٥ زاینی)، لەودەمانەی ئەسکەندریە مەڵبەندێکی جیهانی هزر و رۆشنبیری بووە، ئەو لە مۆزەی ئەسکەندریە مامۆستای ماتماتیك بووە، ناوی ئەویش لەناو تۆماری مۆزەکە، وەك زانایەکی مەزنی ناو زاناکانی ناوی نووسراوە. ئەو لە مۆزەکە وانەبێژ بووە و مەزهەبەکانی ئەرستۆ و ئەفلاتونی راڤە کردووە، خەڵك لە نامەکانیان بە دەستەواژەی (ژنە خوداکە)، یان بە (ژنە فەیلسوفەکە) ناویان بردووە. دەڵێن ئەو ژنە زۆریش جوان بووە، ئاکارێکی سرووشتی ئەفسانەیی هەبووە، شووکردن لەناو مێشکی دەردەهێنێت، خو و خولیاییەکانی تەنها دەداتە هزر. ئەو رووبەڕوو هەڕەشە و شکانەوەش هاتووە، هەتا لەلایەن خوێندکارانی خۆشی.

ئەو قوربانی بە خۆشییەکان دەدات، بە پاکیزەیی دەمینێتەوە و تەنها روو و مەبەستی هزر و فەلسەفە بووە، هزری راستی ئەفلاتۆنی لەسەر ئەڤین دەخوێنێت و پەیڕەوی دەکات. مێژوونووس (دیل دیورانت) چیرۆکی سەرەنجراکێشی لەسەر نووسیوەتەوە، کە چۆن، گەنج و گەورەکانیش تەنگیان بەو ژنە هەڵچنیوە و ئازاریان داوە. ئەو ژنێکی بەرێز و بەرەووشت بووە، لەگەڵ ئەوانەی ئازاریشیان دەدا دڵۆڤان بووە، بۆیەش خەڵکەکە رێزیان گرتووە و کەسایەتی بەو رەووشتە بەرزەوە پاراستووە. هەموو مێژوونووسان دەبێژن، ئەو بە پاکیزەیی ماوەتەوە، جوانییەکانی و حیکمەت ساز و روونی و سادەییەکەی پاراستووە. لە خەمە گشتییەکان بەشدار دەبێت، بەرگری لە لانەوازان کردووە، ئازایانە بەرووی دادگاوە وەستاوە.

لەگەڵ ئەو هەموو رەووشتە بەرزە، ئای لەو ناکۆکییە، کریستیانەکانی ئەسکەندریە بە رق و ناڕەزایی و ناشیرینەوە سەیریان دەکرد، بە بۆچوونی ئەوان، ئەو لەسەر ئاینی یونانی وەسەنی ماوەتەوە، بە بۆچوونەکانی ئەوان، هزر و روانینەکانی لە کایە زانست و فەلسەفە و رۆشنبیرییەکانی بەرجەستەی وەسەنیەتی کردووە، ناسنامەیان هاوشێوە و یەکە. هەروەها خەڵکە کریستیانەکە، رقیان لەو ژنە بووە، چونکە، لەگەڵ حاکمە وەسەنییەکەی ئەسکەندریە، کە پرس و رای فەلسەفەیی پێکردووە، پەیوەندییان پتەو و گەرم بووە، حاکمەکەش لەگەڵ گەورە ئەسقفە کریستیانەکانی شارەکە، ناکۆکییەکی توندیان هەبووە (١).

کاهینەکان رقەکەیان بەرامبەر ئەو ژنە پاکیزەییە، ئەستوور و گەورە دەبێت، تا دەرئەنجام تاوانێکی قێزەون و زۆر نامەردانەی بە دەستی چەند راهیبێك دەرحەق بەو دەکەن، کۆمەڵەیەکی زۆر لە راهیب لە بیابانی (نەترون)، چەند ساڵ بوو، لەوێ بەیەکەوە ململانێیان لەگەڵ هێزەکانی شەڕ دەکرد، شەهوەت و ئارەزووە تایبەتییەکانیان دەنووسیەوە و ململانێیان لەسەر شەهوەتی جەستە دەکرد، ئەوانە لەسەر راسپاردەی گەورەکەیان کیرلس، بەدروستی لە شەوێکی مانگی مارسی ساڵی ٤١٥ی زاینی، رێگە بە گالیسکەکەی هیپاشا، فەیلەسوفە پاکیزەیە جوانەکە دەگرن، بەتوندی دایدەگرن و دەیبەنە ناو کڵێساکەی قەیسەروون و رووتی دەکەنەوە، سەری دەبڕن، پارچە پارچەی دەکەن، ئاگرێکی گەورەش دەکەنەوە، ئەندامانی جەستەکەی یەك یەك دەهاوێنە ناو ئاگرەکە، تا ئەندامەکانی جەستەکەی دەبێتە خۆڵەمێش.

مێژوونووسی ناسراو دیورانت و شرۆڤەکاران وتوویانە، هۆکاری کوشتنە هۆڤیانەکەی ئەو ژنە، دەگەڕێتەوە، سەر بوونی ململانێی سیاسی و کۆمەڵایەتی زۆری نێوان نەتەوەکان، کە زۆربەیان کێشە و ناکۆکی ئاینی بوون. ئەوان و زۆربەی کریستیانەکان پەیڕەوی رەوت و

بەرنامەی مەسیح (سڵاوی خودای لیٚ بێت) لە ئاشتەوایی و لێبووردنەوە بەرجەستە ببوون، لە وتارەکەی چیادا، داوا دەکات خراپەکاری بە خراپەکاری وەڵام مەدەنەوە، کەواتە ئەو دژی تۆڵەسەندنەوە بووە، بۆیەش ئەو تاوانەی دەرحەق بەو ژنە کراوە، پەیوەندی بە ئاینی کریستیانی و فەلسەفەکەی نەبووە، بەڵکو دەستەیەك راهیب، بە ئارەزووی خۆیان و لەبەر رۆشنایی بەرژەوەندی سیاسی و تایبەتی تاوانەکەیان ئەنجامداوە.

مەبەست لە ژیان و تراژیدیای هیباشای فەیلەسوف ئەوە بوو، کە ژنیش وەك پیاوە، وزە و تاقەتی داهێنان و بیرکردنەوە و بەکارهێنانی ئاوەزیان هەبووە، گەیشتونەتە ئاستی بەرزی بیرکردنەوەی عەقل، ئەویش فەلسەفەیە.

1. هەمان سەرچاوەی پێشوو، بە چرکردنەوە و بەکورتکراوەییەوە.

شێرزاد هەینی

لە ساڵی ١٩٥٥ لە هەولێر لە دایکبووم، بەشی رووپێویم لە ئامۆژگەی تەکنەلۆژیای بەغدا تەواوکردووە و هەتا لە وڵات دەرچووم لە شارەوانی هەولێربووم، لەنێوان هەولێر و ستۆکهۆلم دەژیم.

چاپکراوەکانم ...

1. **لە یادی سەد ساڵەی شارەوانیدا، 1985 کتێبی (هەولێر)م ئامادەو چاپکرد.**
2. **هەر لە شارەوانیدا لە ساڵی 1994 دا، 12 ژمارەی رۆژنامەی (هەولێر) م دەرکرد.**
3. **کەلاوە... 1991 ریپۆرتاژ، بۆ ئۆردوگاکانی دەڤەری هەولێر.**
4. **دیوەخانی فلێن... رۆژانەیە، لە 1999 لە رۆژنامەی (ئاڵای ئازادی) ی بڵاوکرایەوە.**
5. **هەولێر.. تا دبلن...... 2000 ریپۆرتاژ، زانکۆی ئازادی بەرلین.**
6. **بەغدا.... بۆ هەولێر! ..... 2000 ریپۆرتاژ، سویدو سلێمانی.**
7. **مەملەکەتی فارگۆنەکان.....2001 ریپۆرتاژ، سلێمانی.**
8. **کاکە، ئەبو ئیسماعیل... 2001 ، سلێمانی.**
9. **بەسەرهاتی دەریاوانێکی خنکاو 2001 رۆمانی گابریل مارکیز.**
10. **رێگای دوورم بۆ ئازادی، نیلسۆن ماندیلا، وەرگێران. دەزگای موکریانی.**
11. **سارد، یان گەرم (12) ریپۆرتاژبوو، لە رۆژنامەی (هەواڵ)ی سلێمانی.**
12. **فارگۆنەکان، لە دەزگای بەدرخان لەهەولێر2005 بڵاوکرایەوە.**
13. **مەملەکەتی کەلاوە، وەك نامیلکە لەوەزارەتی رۆشنبیری لەهەولێر بڵاوکرایەوە.**

14. كۆريا پێناسه و مێژووی كۆريای باشوور، له خانەی وەرگێڕان له هەولێر 2007.
15. هولۆكۆست... وەرگێڕان ... سەنتەری نما هەولێر 2007.
16. دوو پرێنسیسی نازداری بێناز، دیاناو ماساكۆ... هەولێر دەزگای ئاراس 2008.
17. مارتن لۆسەر، بەشێكە له كتێبی ناتوندوتیژی 1 سەنتەری مەسەله هەولێر 2008 .
18. بەرەو كۆشكی ئالیزی ، شیراك، روایال، ساركۆزی ... و: خانەی وەرگێڕان 2008 .
19. سێكس و پۆلیتیك، دیوێكه لەژیانی دبلۆماتی فەرەنسای نوێ...و: سەردەم 2008
20. تەها حوسێن، نابینایەكی بینا، ئامادەكردن.. دۆسیەیەك له گۆڤاری نما 2008
21. 955دەقه لەگەڵ شێركۆ بێكەس دیمانه ... دەزگای نما 2008
22. دۆلار له ئەمریكا، دوو بابەتی ئابوورییه....و: دەزگای ئاراس 2008
23. مەجبوور، سەربردەو ریپۆرتاژه... سلێمانی 2008
24. من رۆژنامەنووسم، جاسووس نیم... وەرگێڕان خانەی وەرگێڕان سلێمانی 2009
25. مۆساد.. وەرگێڕان.. له بڵاوكراوەكانی ئاوێر چ1و 2 هەولێر 2009، 2010
26. دانپێدانەكانی حاجی پاولۆ .. له بڵاوكراوەكانی ئاوێر هەولێر 2009
27. ترێنه خێرایەكی خۆرهەڵات ... وەرگێڕان دەزگای موكریانی 2009
28. نهێنییەكانی سندووقه رەشەكه ... وەرگێڕان وەزارەتی رۆشنبیری 2009
29. كاكه ئەبو خەلیل ... بەسەرهات ... رەخنەی چاودێر سلێمانی 2009
30. برادەره جوانەكه... رەشیده داتی ... دەزگای ئاراس وەرگێڕان 2009
31. سارا پالین ... ژنێكه دەرچوو له نەریتەكان .. وەرگێڕان دەزگای ئاراس 2010
32. دەسەڵات و نەخۆشی ... وەرگێڕان خانەی وەرگێڕان سلێمانی 2010
33. سیاسەتی دڵ ... وەرگێڕان دەزگای ئاراس 2010
34. جیهان له دیدی كۆشنێر ... وەرگێڕان دەزگای نما 2010
35. سیڤییەكان 1... وەزارەتی رۆشنبیری، كۆمەڵه دیدارێكه 2002 _ 2009
36. گەشتێك بەرەو ئەورووپای نوێ ... دەزگای ئاراس، وەرگێڕان 2010
37. حیكایەتەكانی غەدر و خوێن ... وەرگێڕان، خانەی وەرگێڕان سلێمانی 2010
38. چیرۆكێك له خۆشەویستی و تاریكی، وەرگێڕان ئاوێر ٢٠١١ هەولێر
39. تووتنەوانەكه... رۆمان، وەرگێڕان، ئاوێر ٢٠١١ هەولێر
40. ئەستێره سەرگەردانەكه ... رۆمان وەرگێڕان، ئاوێر ٢٠١١ هەولێر
41. دەربازبوون... وەرگێران دەزگای ئاراس ٢٠١١
42. مافیا دەوڵەتی سامان و خوێن دەزگای ئاراس ٢٠١١
43. سیڤییەكان ٢ كۆمەڵێك راز و دیمانه وەرگێڕان وەزارەتی رۆشنبیری ٢٠١١
44. كازیوه، ژنەكەی ناو فەیسبوك، نۆڤلێت دەزگای نما ٢٠١١
45. غاندی، چیرۆكی ئەزموونەكانم لەگەڵ حەقیقەتدا وەرگێڕان، ئاوێر ٢٠١١
46. سەگەكان له ریگا، رۆمان ... وەرگێڕان ئاوێر ٢٠١١

47. غاردان بەدوای گورگەکاندا، رۆمان، وەرگێڕان، ئاوێر ٢٠١٢
48. سیڤییەکان ٣ کۆمەڵە راز و دیمانەیە وەزارەتی رۆشنبیری ٢٠١٢
49. دەسەلاتی دوو ژن... ئیلیزابیتی دووەم و ئەنجیلا میرکل، بەدرخان ٢٠١٢
50. چراکانی ئۆرشەلیم، وەرگێڕان رۆمان، ئاوێر ٢٠١٢
51. شۆرشەکانی جیهان ئامادەکردن، ئاوێر ٢٠١٣
52. هەولێر، ئیبنی مەستەوفی، رۆمان مەڵبەندی گشتی نووسەران ٢٠١٣
53. هەولێر، سێتاقان، رۆمان خانەی ئەربیل ٢٠١٣
54. گێلە، دۆستویفسکی، وەرگێڕان رۆمان ئاوێر ٢٠١٣
55. زستانی خێزانەکە، وەرگێڕان رۆمان خانەی وەرگێڕان سلێمانی ٢٠١٣
56. کەسایەتە مەزنەکانی جیهان، دەزگای نما.
57. سیڤییەکان ٤ کۆمەڵە راز و دیمانەیە وەزارەتی رۆشنبیری ٢٠١٣
58. بنچینەکانی رێنسانسی ئەوروپا وەرگێڕان رۆمان ئاوێر ٢٠١٣

ئامادەی چاپە:

1. پاسپۆرت... یادەوەری ٢٠١٠
2. حەریمی سوڵتان وەرگێڕان... ٢٠١٣
3. سیڤییەکان 5
4. پایزە ساڵ